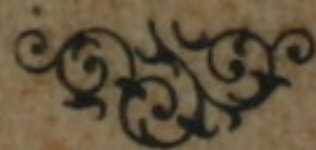

ՀԱՅ-ԵՐԱՆԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

3. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

ՎԻԵՆՆԱ

ԽԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1922

491.99(09)

22972

p. 63

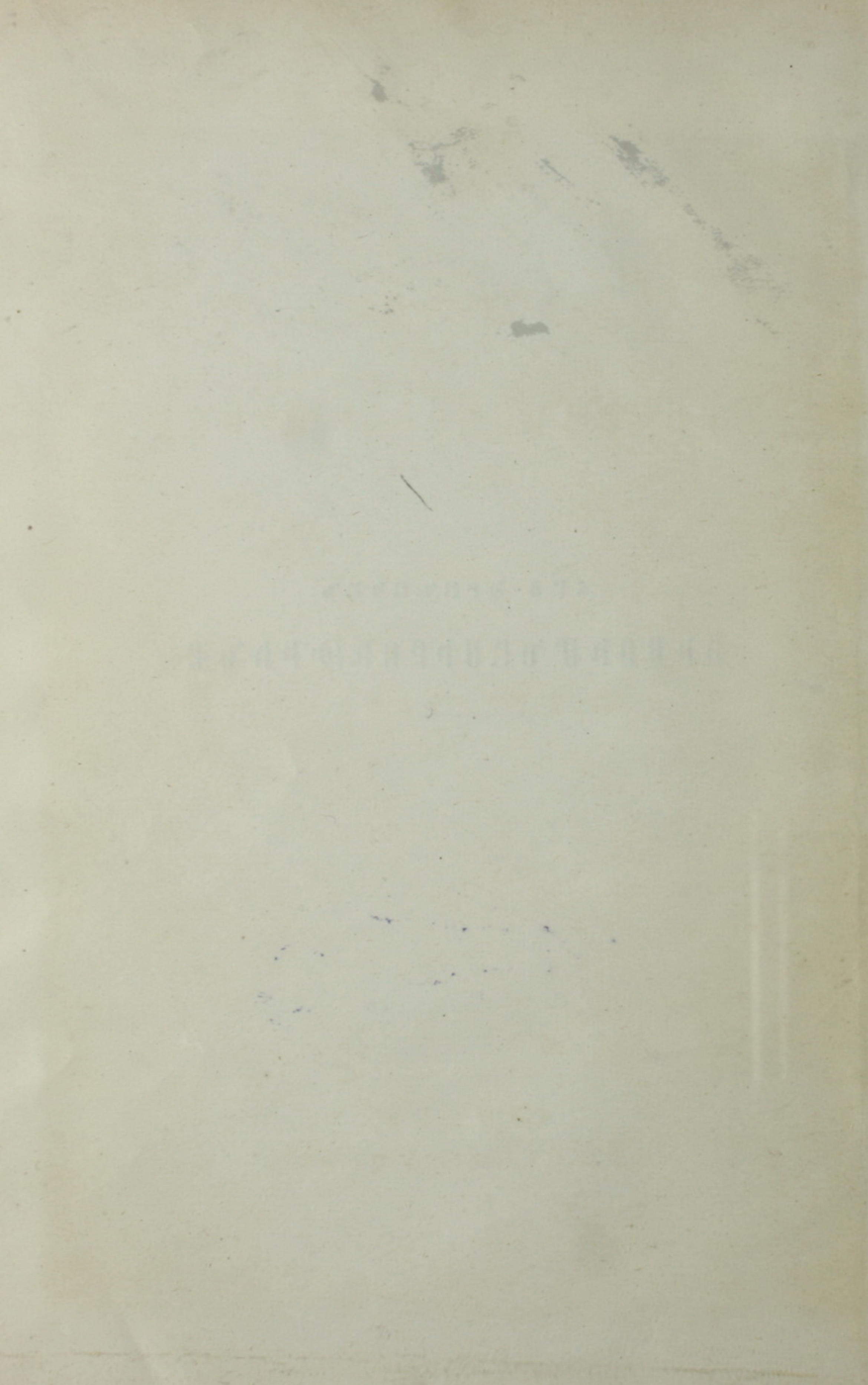
10-63 10/10/63

neg - hypochlorite. no color.

10. 12. 1914.

ՀԱՅ-ԵՐԱՆԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐ ՈՒԹԻՒՆՔ

491.99-53

Թ-63

ՍՏՈՒԳԼԱՅ Է 1981 թ.

ՀԱՅ-ԵՐԱՆԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

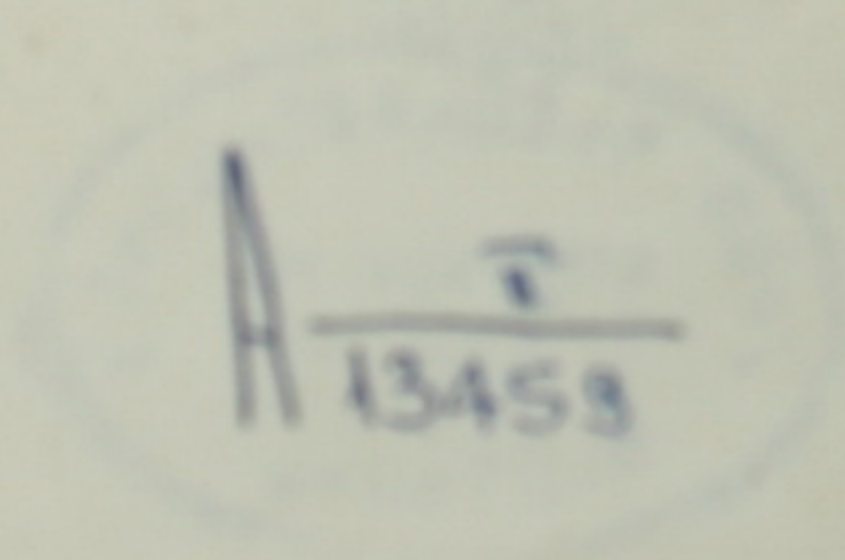

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1922

22.972

ERHON MOUL

Ներկայ աշխատությունը ուղարկեալ էր քաղ
անօդաւ մարտի 4-րդ օրը (ն. է. Յուլի 1-ը) անունի «Յա-
սակաշարան» (ն. էրկամօրություն) գրութի (1914 թ. Երե-
ր. «Արդաւայ Բաւարան» տալաքն մաւրայ տակ էր:
Իսկ այն «Մասամբարություն» (ն. է. առաջ պատգամատ
էր Կարեքն լիւրի «Կամարն քաւեր» քաւարան մը
որ թիւ 1-ը Կարեքն էր Կամարն «Արդաւայ Բաւարան» թ. Եւ
Կարեքն 1-ը էր նախ քան Կարեքն 1-ը Կարեքն 1-ը Կարեքն 1-ը:

[illegible]

Յոյշա՞ծ պիտի լի խոս աստուած տնկելի իք պիտի
քան զտրտրտանոց և ի ամբերտաթնաւի աշխատանքան
նրկերի, աշխատանք, քննարար աշխատանք:

Եւթ մասանք իւրից սփռածնք ևն գտնեմ առէն
անգամ որ ի ք մեռալից աշխատութիւննքն մէկն աշո-
ւելե մտադրութենէ զգնուելով ևս զայ ևայ մասնա-
ւորութեան շարքս մտնել :

Up: Dopp. 6 Ordnung 1922:

ՅԱՌԱՋԱԲԱԾ

Մեր “Հայկական ուսումնասիրութեանց,” այս առաջին հատորը նուիրեցինք Պահլաւանայ կամ Հայրապետիկ համեմատութեանց:

Կիւրոսի եւ Դարեհեանց հնագոյն այլ քիչ ուսումնասիրուած ժամանակները ձգելով, Պարթեւաց եւ մանաւանդ Սասանեան Պարսից հետ մեր յարաբերութիւնները այնչափ սերտ եղած են որ չէր կրնար լեզուն ալ առանց ազդեցութեան մնալ ուրիշ ամէն հանգամանաց հետ, ինչպէս են քաղաքականը, կրօնականը, առտնինը, եւն., եւն.:

Ուստի պէտք չունինք ապացուցանելով թէ ինչ աստիճան կարեւորութիւն ունի մեզ համար այդ ժամանակակից եւ հարեւան լեզուին քաղդաստական ուսումը, լուսաբանելու համար բուն իսկ մերը:

Երկու կողման հասարակ եղող քառից միտերքը “Արիւսնայ Բառարան,” անուան տակ, ուրոյն աշխատութեամբ մը տալէն

յետոյ, հարկ դատեցինք լեզուին քիչ մ'աւելի խորերը մտնել եւ քերականական երեւոյթներն ի վեր հանել, ցուցնելու համար թէ ո՛ւր կը միաբանին եւ ո՛ւր կը տարածայնին այս երկու բարբառները:

Պահլավին ինքնուրոյն հանգամանքը թէ՛ շարահասութեան եւ թէ՛ ոճոյ եւ դարձուածոց մէջ աւելի ցայտուն եւ կարկառուն ընծայելու համար “Արոտա — Վիրաֆուսմակ”, ըսուած շատ յարգի եւ զուտ փէհլէվի գիրքէն մի քանի նմոյշներ դրինք, հայերէն թէ՛ բառացի եւ թէ՛ ազատ թարգմանութեամբ: Այս թարգմանութիւնները գրաբառ կատարեցինք, ոչ թէ հնամուտութեամբ ինչպէս ոմանք պիտի կարծէին, այլ վասն զի ստիպողաբար հարկ էր որ այն լեզուաւ ըլլային, վասն զի այն լեզուին (գրաբառին) հետ միայն եղած է բաղդաստութիւնը, զի այն է ժամանակակից լեզուն: Բանիմացներուն համար այս բացատրութիւնն իսկ աւելորդ է:

Պահլաւ բնագիրը, մեծաւ մասամբ, լատին տառերով տրուած ըլլալով, պարտք կը համարիմ, ընթերցողին առաջնորդելու համար, դնել հետեւեալ արժէքները՝ արեւմտեան հնչմամբ:

ai = *ui*

c = *չ* (*ca* = *չա*, *ce* = *չե*, *ci* = *չի*, եւն.):

d = *մ*^h եւ *թ*^h մէջ *թեթեւ* հնչում՝ *մը*:

g = *կ* (*ga* = *կա*, *ge* = *կե*, *gi* = *կի*, եւն.):

j = *ձ*

s = *ս* (միշտ յամենայն դէպս, օր. *asa* = *ասա*, եւն.):

y = *է*

Այս թարգմանութեանց մէջ աչքի առաջ ունեցանք երեւելի արեւելագէտ *Haughin* հրատարակած քննադիրը եւ *M. A. Barthélemy* ինչստ ազատ գղղ. թարգմանութիւնը: Թէ՛ ընթերցուածոց եւ թէ իմացմանց մէջ ուր որ կը տարածայնէինք նշանակուած են առ տեղեւաւ:

Յ. ԹԻՐԵԱՔԵԱՆ

Նիւ Եօրք, 10 Փետր. 1914:

ՀԱՅ - ԵՐԱՆԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐ ՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Պարսկերէն լեզու:

Հայերէնի հիմերուն, յօրինուածական շըր-
ջաններուն՝ երեւոյթներուն, հոլովոյթին լիակա-
տար տեղեկութիւն ստանալու համար Պարս-
կերէնի ապրած կեանքին վերի վերոյ գէթ ծանօ-
թութիւնը անհրաժեշտ է:

Չկայ լեզու մը որ մերինին հետ այնչափ
սերտ կապակցութիւն ունենայ որչափ պարս-
կերէնը:

Իրաւ է քրիստոնէութիւնը յոյն եւ ասորի
լեզուներու ծանօթութիւնն¹ ալ բերաւ Հայաս-
տան, եւ Ս. Գրոց եւ եկեղեցւոյ հարց թարգ-
մանութիւնը նոր ասպարէզ մը բացաւ նորանոր
փոխառութիւններով կերտուածքներով ճոխաց-

1 Աւելի ճիշդ պիտի լինէր ըսել «մշակութիւնը»,
քանզի աւելի քան հաւանական է որ նախ քան զքրիս-
տոնէութիւն ալ այդ լեզուները որսչ չափով ծանօթ էին
Հայոց:

նելու լեզուն, այլ սակայն կը տեսնենք որ այս նորաստաց նիւթերը այնչափ ալ սերտիւ եւ թափանցաբար մայր զանգուածին հետ խառնուած եւ հիւլէական յարակցութիւն (combination chimique) յառաջ բերած չեն, այլ գրեթէ միշտ ցայտուն եւ անջատ վիճակի մէջ են եւ գիւրաւ կը ճանչցուին կամ կ'որոշուին:

Մինչդեռ պարսկականը այսպէս չէ, կայ յայտնի փոխառական մաս մը որ իսկոյն աչքի կը զարնէ եւ զորս պատմական պարագաներն ալ բաւական կը մատնանշեն, այլ ասոնց քով կան ահագին քանակութեամբ մթերք ալ զորոնք այլ եւս կարելի չէ պարզ փոխառութեամբ մեկնել, բայց միայն ընդունելով որ պարսկերէնի հետ համահաւասար գոյակցութեամբ եւ ելակցութեամբ մի եւ նոյն նախաբուն Արիական լեզուի մը մէջ կ'երթան կը լուծուին երկուքն ալ:

Նախ քան համեմատութեանց մտնելը, սուղ ակնարկ մը նետենք ուրեմն բուն պարսկական տարրին վրայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Փարսի կամ հին Պարսկերէն:

Այս լեզուն մեզ կը ներկայանայ մի քանի պատմական որոշ շրջաններով: Ի բաց թողնով “Փիշտատեան”, եւ անկէ ալ առաջ յիշուած առասպելական ժամանակները որոնց վրայ դրական ծանօթութիւնք կը պակսին՝ գանք “Ա. քեմե-

նեան, ըստ շրջանին որ, ինչպէս գիտենք,
 Վիւրոսէն կ'սկսի եւ կը դադրի վերջին Դարեհով
 (Բ. ըստ Պարսից եւ Գ. ըստ Յունաց): Այս շրջանի
 լեզուն մեզ ծանօթ է մի միայն բեւեռագիր
 արձանագրութիւններէն որք 30 հատի չափ
 են բոլորն ալ կարգացուած եւ հասկցուած եւ
 գրեթէ 400 բառ կը պարունակեն: Այս լեզուին
 պարսկերէն լինելուն վրայ տարակոյս չկրնար
 կենալ քանզի մինչեւ ցարդ Պարսիկ ճանչցուած
 եւ ընդունուած են Վիւրոս, Քսերքսէս եւ Դարեհ
 որ այն արձանագրութիւնները քանդակել
 տուին եւ Պարսից բարբառով միայն իմաստ
 ունին:

Ասոնց ամենէն հինը, Վիւրոսին տապանին
 վրայինը, 4 բառ միայն ունի.

Adam = Ego = ես (եմ)

Kurush = Cyrus = Վիւրոս

Khshâyathiya = rex = արքայ

Hakhâmanishiya = Achæmenides = Աքեմենեաց:

Միւսները գրեթէ մի եւ նոյն բանաձեւի
 կրկնութիւններն են: Ամենէն ճոխը եւ կարեւորն
 է Համատանու մօտերը Բիսութուն ըստած վեր-
 տառութիւնը որ տասնապատիկ աւելի բառ ունի
 քան միւս ամէնն ի միասին:

Ուրեմն այս շրջանի լեզուն պիտի առնենք
 մեզ իբր նախատիպ եւ զայն պիտի անուանենք
 բուն հին պարսկերէն (հպ.):

Երկու հարիւր տարիի չափ կը կարծուի թէ տեւողութիւն ունեցած է այս շրջանը որուն կը յաջորդէ Սելեւկեան մութ եւ խառն շրջանը, երկու դար եւ աւելի, որմէ ոչ մի ստոյգ ծանօթութիւն կայ, բացի արտաքին պատմչաց մի քանի թռուցիկ յիշատակութենէ որ ազգին եւ լեզուին վրայ լոյս չսփռեր:

Առաջի աչաց ունենալով սակայն ազգի մը՝ ժողովրդի մը քաղաքական, տնտեսական, բարոյական վիճակին՝ լեզուին վրայ դրոշմած խոր տպաւորութիւնը, իրաւունք կը համարինք կարծել թէ այս երկար միջոցի մէջ լեզուն չմնաց իւր նախնի Աքեմենեան դրութեան մէջ այլ մեծամեծ փոփոխութիւններու ենթարկեցաւ թէ՛ ձայնից, թէ՛ բառից եւ թէ՛ դարձուածոց կողմանէ:

Նորանոր յաւելումներ եկան անշուշտ ճշխացնել նախնի մթերքը, նոր յապաւումներ աղաւաղութիւններ ալ չյամեցին անշուշտ գալ ըստ մասին աղճատել եւ յեղանակել հին ձեւերը:

Այս պատմական ամուլ շրջանէն յետոյ կը բացուի նորէն վարագոյրը եւ Պարթեւք կամ Արշակունիք ի հանդէս կու գան: Մի նոր մութ եւ ամուլ շրջան եւս որմէ բնաւ բան մը հասած չէ մեր ձեռքը, ոչ մի արձանագրութիւն, ոչ մի վերտառութիւն, ոչ մի որ եւ իցէ յիշատակարան: Նոյն իսկ կոխուած դրամները, ինչպէս յայտնի է, այլատառ եւ այլաբարբառ են (յոյն), բացի վերջին դրոշմեալներէ յորս մի նոր

տարր երեւան կու գայ որոյ վրայ պիտի գանք:

Ի՞նչ է այս ժխտական երեւոյթը: Ի՞նչի վերագրել այս բացարձակ ամլութիւնը 500 ամեայ երկարատեւ շրջանի մը եւ Հարստութեան մը որ այնչափ մեծ եւ կարեւոր դերեր կատարած է պատմական տեսարանի վրայ: Ո՛րչափ ալ թերատաշ եւ բարբարոս համարինք Արշակունիները նկատմամբ Յունաց եւ Հռովմայեցւոց, դարձեալ անկարելի կը թուի ենթադրել թէ այդչափ անիոյթ եւ անգիտակից եղած լինին իրենց պատմական գոյութեանը եւ մեծութեանը: Մինչ հակառակին վկայութիւնն ունինք նոյն իսկ մեր ազգային պատմութենէն ուր կը տեսնենք որ գահը բարձրացած թէ չէ, առաջին գործը կը լինի Վաղարշակին հետաքրքրուիլ իւր կառավարել կոչուած ազգին եւ երկրին պատմութեամբը, գիտնալու համար թէ “ո՞րք եւ ո՞րպիսի արք տիրեալ են ի վերայ աշխարհիս Հայոց մինչեւ ցնա. զքաջաց արդեւք եթէ զվաստաց անցեալ ունիցի զտեղի, (Խոր. Ա. Ը.): Եւ անմիջապէս Ասորի գիտնական մը կ'ուղարկէ իւր մեծ եղբօրը՝ Արշակին որ արքունի դիւանը բանայ անոր առջեւ: Ուրեմն յայտնի է որ արքունի դիւան մը կար, կանոնաւոր արձանագրութիւն կար, եւ երեւելի անցից եւ դիպաց յիշատակարաններ կային: Եթէ այսպէս չլինէր՝ Վաղարշակը գաղափարն ուսկից պիտի ունենար այսպիսի սովորութեան մը: Եթէ Խորենացին ծայրէ ի ծայր առասպել չէ, ըստ որում վէճը

դեռ վերջացած չէ այս պատմական հսկային շուրջը, տարակոյս չկայ որ Պարթեւաց ժամանակը թէ դպրութիւն կար եւ թէ տարեգրութիւն (annales), ինչպէս ուրիշ տեղ մ'ալ նոյն ինքն Պատմահայրը դարձեալ կը հաստատէ՝ պախարակելով մերայնոց անփութութիւնը:

“Այլ ասիցէ որ արդեւք, կ'ըսէ, վասն ոչ լինելոյ զիր եւ դպրութիւն ի ժամանակին, կամ վասն պէս պէս պատերազմացն որ կուռ զմիմեանց զկնի անհետ ի վերայ գային,:

Եւ ապա կը ցրէ առարկութիւնը պատասխանելով.

“Այլ ոչ արդարեւ այսոքիկ կարծեցեալ լինին, քանզի գտանին եւ միջոցք լեալ պատերազմացն, եւ զիր Պարսից եւ Յունաց որովք այժմ՝ գիւղից եւ գաւառաց, եւս եւ իւրաքանչիւր տանց առանձնակալութեանց եւ հանուրց հակառակութեանց եւ դաշանց՝ այժմ՝ սո մեզ գտանին անբաւ զրուցաց մատենանք . . . ,:

Վաղարշակին իւր եղբօրը գրած նամակն ալ կը ցուցնէ թէ որչափ վարժ էին Պարթեւք քաղաքական՝ մեհենական՝ ընկերական կարգուսարքերու եւ յիշատակարաններու, եւ որչափ բնական կերպիւ կը գանգատի Վաղարշակ մեր աշխարհին անկարգութենէն եւ անդպրութենէն:

“Զի ոչ կարգք ինչ լեալ աստ յայտնի,՝ կ'ըսէ, “եւ ոչ մեհենից պաշտամունք, եւ ոչ զլիսաւորաց աշխարհին առաջինն յայտնի

149

է եւ ոչ վերջինն, եւ ոչ այլ ինչ օրինաւոր, այլ
խստն ի խուռն ամենայն եւ վայրենի» (Անդ :

Այս՝ Վաղարշակի մասը :

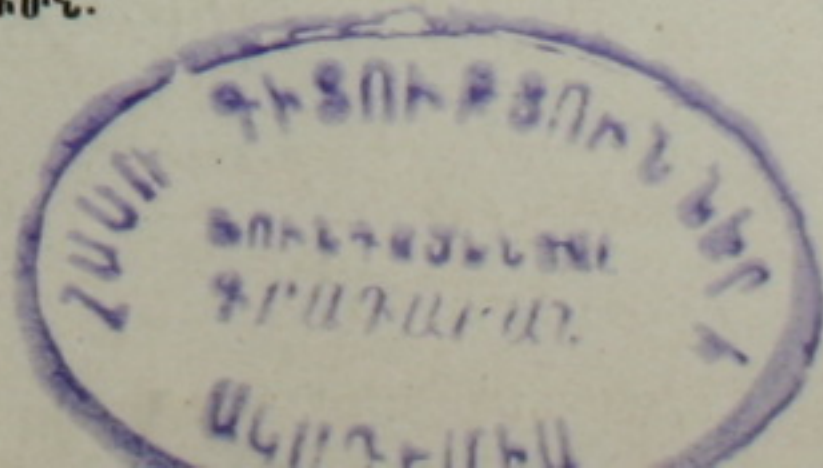
Իսկ թէ եղբօրը, Արշակին, որչափ մեծ հա-
ճութիւն պատճառած պէտք է լինի սոյնպիսի
աղնուական հետաքրքրութիւն մը, անկէց յայտնի
է որ իսկոյն կը հրամայէ բանալ Նինուէի Ար-
քունի Գիւանը Մար-Աբասին առջեւ.

“Եւ ընկալեալ Արշակայ Մեծի», կ’ըսէ
պատմիչը, “զգիրն ի ձեռաց Մար-Աբայ
Կատինայ, մեծաւ լրջմտութեամբ հրամայէ
ստաջի սոնել նմա զդիւանն արքունի որ
ի Նինուէ, միանգամայն եւ ուրախացեալ
այսպիսի միտս ունել եղբօր իւրոյ”:

Ուրեմն հաստատ է որ Արշակունիներն օտար
եւ անփոյթ չէին իրենց ժամանակի անցքերն եւ
դէպքերն ապագայ սերնդոց ծանօթացնելու սո-
վորութեան, եւ մենք շատ իրաւունք ունէինք
սպասելու ճոխ մատենագրութիւն մը այս եր-
կարածից շրջանէն, սակայն դժբաղդաբար ոչինչ
հասած է: Շատ տարօրինակ է այս երեւոյթը,
գրեթէ գաղտնիք մը:

Մի ուրիշ ոչ նուազ զարմանալի երեւոյթ.
Պարսից պատմութեանը մէջ Արշակունեաց բնաւ
կամ գրեթէ բնաւ յիշատակութիւնը չլինելն է:

Ար յիշեն առասպելախառն ժամանակները,
կը յիշեն Աիւրոսեան Գարեհեան միջոցները,
Աղեքսանդրի արշաւանքը, եւլն. ապա վիհ մը
կը բացուի 450—500 տարուան շրջանի մը
որոյ վրայ բան մը չեն գիտեր եւ չեն ըսեր.

II
A 13459
22.972

ملوك طوائف (անիշխանական շրջան) անունով կը մկրտեն այս ահագին ժամանակամիջոցը եւ կ'ոստնուն իսկոյն Սասանեանց շրջանը:

Ֆիրդուսին որ Պարսից ազգային պատմութեան ակն եւ աղբիւրն է, որ Սուլթան Մահմուտ Ղաղնէվիի օրով եւ հրամանաւ գրի առաւ իւր հռչակաւոր Շահնամէն, աչքի առաջ ունենալով բոլոր հին Ազնուականութեան (دَهقان) մագաղաթները՝ վէպերը՝ աւանդութիւնները, եւ օտար (արաբ) շատ մը թարգմանութիւններ, Արշակունեաց մասին բնաւ բան մը չգտներ յիշելու, բացի մի քանի անուններէ՝

از ایشان جز از نام نشیده ام

نه در نامه خسروان دیده ام

կ'ըսէ, այսինքն

“Անոնց վրայ բան մը լսած չեմ, եւ ոչ ալ Արքայից Պատմութեան մէջ (բան մը) տեսած եմ”:

Լուութիւնը կատարեալ եւ բացարձակ է ուրեմն:

Ինչո՞ւ:

Ահա ճիշդ այս տեղն է, ըստ իս, գաղտնիքին հանգոյցը: Ջանանք պարզել այս կէտը: Ասոր համար հարկ է նախ գիտնանք թէ ո՞յք էին Արշակունիք եւ ի՞նչ ցեղական կամ կրօնական կապ եւ յօդաւորութիւն ունէին Պարսից հետ:

Արշակունեաց ցեղի ծագման վրայ կարծիքները միաբան չեն: Արեւելեայ մատենագիրները, յորոց գլուխ Ֆիրդուսի, Պարսից նախնի թագա-

ւորներէն, Կուլատ Մեծէն (كی قباد) կ'իջեցնեն
ասոնց նախահաւը, Աշկը կամ Արշակը:

“Արեւմտեայք”, կ'ըսէ Sir John Malcolm¹,
“Հմերժելով հանդերձ այս ծննդաբանութիւնը,
գրեթէ ամենեքին միաբան են ընդունելու թէ
Պարթեւք, Սկիւթացի կամ Թաթար էին ազգաւ,
որք երկար դարեր իշխեցին, կ'ըսեն, Պարսկաս-
տանի վրայ: Կան սակայն պատճառներ որ տա-
րակուսելի կ'ընեն այս կարծիքը: Հին հմուտ մա-
տենագիր մը, Ստրաբոն, կ'ըսէ յայտնապէս թէ
Պարթեւք որոց բնակութիւնն էր Տիգրիսի
ափունքը, նախապէս Կորդուքի կը կոչու-
էին”:

Այս աղաւաղեալ բառին մէջ դժուար չէ
նշմարել մեր “Կորդուք” կամ “Կորդուիք”ը
(քուրդ), որոյ ի հաստատութիւն յառաջ կը
բերենք նոյն հեղինակին հետեւեալ տողերն ալ:

“Կորդուքի (այժմու քիւրտիստան) աշ-
խարհագրական դիրքը, իւր բնակչաց վայրենի
եւ ըմբոստ բնաւորութիւնը եւ այն թշնամական
յարաբերութիւնը զոր միշտ ունեցած են Պար-
սից թագաւորներու դէմ, կը թելադրեն ար-
դարեւ կարծել թէ Ալեքսանդրի մահուանէն
յետոյ Պարսկաստանի մէջ տիրող շփոթ եւ
խառնակ վիճակէն քաջալերուելով Կորդուիք
իջած լինին իրենց լեռներէն, անկեալ կործա-
նեալ պետութեան մը աւարէն իրենք ալ իրենց
մասը առնելու համար”:

¹ Պատմ. Պարսից. գղղ. թարգմ. Հատ. I, էջ 362:

Ոմանք ալ Աւղանի եւ Բուխարայի մէջ,
Ոքսոս գետին մօտերը, Բաւլ կամ Բաւլ ըսուած
երկիրը Պարթեւաց ծննդավայր կը նշանակեն,
այն տեղերը որ Բակդը կամ Բակտրիա կը
յիշուի, եւ Պարսկաստանի արեւելեան կողմը
կ'իյնայ, ի հիւսիսոյ Հնդուքուշ լեռանց:

Այս կարծեաց ի գէպ կ'ելլէ մեր Պատմահօր
ալ ըսածները, որ նոյնպէս Բաւլ քաղաքին մէջ
կը գնէ Պարթեւաց տէրութեան հիմնարկութիւնը:

“Յետ վաթաւուն ամի մահուանն Աղե-
քսանդրի՝ թագաւորէ ի վերայ Պարթեւաց
Արշակ քաջ ի քաղաքին որ կոչի Բաւլ Առա-
ւատին¹, յերկրին Բուշանաց”:

Ո՛րն ալ ընդունուի այս կարծեաց՝ սա ճշմա-
րիտ է որ Պարթեւք կամ Արշակունիք, եթէ
Իրանական ալ էին ծագմամբ եւ սերնդեամբ,
սակայն աշխարհաւ եւ այլ զանազան ներքին
հանգամանօք խորթ եւ օտար էին բուն Պարսից:

¹ Այս “Բաւլ Առաւատին”ի մասին խորենացւոյ աշխ.
թարգմ. 186 թ. ծանօթութեանը մէջ Հ. Խորէն Ստե-
փանէի կողմէ ընդարձակ մեկնութիւն տրուած է: Մենք ալ
անոր ձայնակցելով այսչափ ինչ սղիւ սյստեղ կ'սենք որ
արդարեւ “առաւատին”ը պէտք է “առաւա(օ)տին” կարգաւ
որով “Բաւլ առաւօտին”ը կը նշանակէ “Բաւլ արեւելեան”,
որ եւ կը յարմարի “Բակտրիա”, յորջորջման, զի “Բակտր”,
հպ. ի մէջ արեւելք կը նշանակէ: (Աւելի ընդարձակ տեղե-
կութեան համար տես մեր Արիահայ Բառարանը.) Սոյն
մտօք է նաեւ Բաւլի Բամիկ ասացուածը խոր. աշխարհագր.
նոր օրինակին մէջ, “Բամ” (պ. Բ) նշանակելով առաւօտ,
վաղիւ, վաղորդայն, իմա լուսածագ, յորմէ այժմ իսկ դոր-
ծածական Բամ (վաղիւ, վաղառաւօտ): Էմինի առաջար-
կած ուղղագրութիւնն ըստ ամենայնի ճիշդ է ուրեմն՝
առաւատին = առաւաւտին:

Աւելի յոյն էին, կրնանք ըսել (բարութ),
քան պարսիկ: Զրադաշտական խառնուրդ մը
կար անշուշտ իրենց կրօնքին մէջ, բայց այնչափ
թեթեւ եւ մակերեսային որ երթալով բոլորովին
թուլցաւ եւ յունական դիցապաշտութեան դա-
ռածեցաւ:

Արքունեաց մէջ, ինչպէս կը գուշակուի,
կ'արհամարհուէր ինչ որ հին ու ասիական էր.
լեզու՝ տարազ՝ կարգ՝ բարբ ամէն ինչ նոր շնչով
կ'ոգեւորուէր:

Մոգերը վաղուց կորուսած էին իրենց ազդե-
ցութիւնը եւ տեսակ մը արհամարանքի կամ
ծաղու մատնուած. եւ եթէ հրապարակաւ կամ
յայտնի արգիլեալ ալ չէր Մազդեզանց դէնը,
այլ պաշտօնական նեցուկ (appui) եւ յարգ ու
վարկ չունենալով վերջին անշքութեան կամ
անարգութեան հասած էր:

Խուլ հակառակութիւն մը, զսպուած ատե-
լութիւն մը այս նոր ցեղապետութեան (dynastie)
դէմ՝ պարսիկ տարրին մէջ անխուսափելի եւ
անդիմադրելի էր ուրեմն: Նկուն եւ խոնարհ եղած
էին բուն պարսիկները այս ճնշող զօրութեան
առջեւ, առ ի չգոյէ ընդդիմադիր զօրութեան:

Այս էր ահա գաղտնիքը յանդուգն Ստահ-
րացւոյն, Արտաշիր Բաբականի արագ եւ անար-
գել յաջողութեան, ինչպէս բաւական բացա-
տրած ենք Վարնամակին մէջ:

Այս մասանքը, այս ատելութիւնն էր նաեւ
պատճառը որ Սասանեան մատենագիրք միաբան
լռեցին նախորդ ոչ-աչգային շրջանին վրայ:

եւ ոչ միայն այսչափ, այլ ես կը կարծեմ թէ քերեցին քեցեցին անհետացուցին մինչեւ անգամ եթէ վիմադրօշ կամ այլ ո՛ր եւ է արձանագիր կամ յիշատակարան մ'ալ կար Արշակունիներէ:

Ի բացակայութեան ուրեմն այս ուղղակի տեղեկատու վաւերագրաց (document) ստիպուած ենք կողմնակի վկայութեանց եւ հետեւութեանց (déduction) դիմել, հասկնալու համար թէ ինչ լեզու էր որ կը գործածուէր Արշակունեաց ժամանակը:

Լեզուաց հոլովման բնական երեւոյթը տարակոյս չձգեր որ հին փարսին, Աքեմենեանը, մեծ փոփոխութիւններ կրեց անշուշտ այս Պարթեւական մեծ շրջանին մէջ որ դարեր տեւեց: Պարթեւք ի հարկէ իրենց հետ մի նոր dialecte բերած էին որ բուն հին պարսկականի հետ խառնուելով մի նոր բարբառի ծնունդ տուած էր, որ ոչ հին զուտ պարսկականն էր եւ ոչ ալ լոյրորովին օտարոտի եւ նորանշան ինչ, այլ երկուքէն զանգուած մի նոր ձուլածոյ:

Իւր այս ձեւին մէջ ալ սակայն լեզուն դարձեալ պահած էր իւր բնատիպ Արիական հանգամանքը, գէթ երկար ժամանակ: Բայց դէպի վերջերը, իմա Արշակունեաց Հարստութեան վերջին շրջանին մէջ, մի նոր կերպարանք կ'առնէ լեզուն եւ մի նոր նշանագիր երեւան կ'ելլէ դրամներու վրայ:

Լեզուն կրած այս նոր կերպարանքը այն կարգէ եւ տեսակէ չէ ինչ որ կը տեսնուի շատ

անգամ երկու եւ աւելի նոյնացեղ եւ նոյնասեռ բարբառներու խառնուածին մէջ, այլ մի բոլորովին օտար եւ այլազան տարր է որ կու գայ կը թափանցէ Արիականին մէջ եւ նորանոր երեւոյթներ կուտայ անոր:

Այս օտար տարրը Սեմական, եւ Սեմական խումբին մէջ ալ Արամական այսինքն Ասորա-Քաղդէականը կը համարին գիտունք:

Սեմական են նոյնպէս նշանագիրները եւ ասոնց մասին ալ ընդհանուր ընդունուած կարծիքն է թէ Մովաբականի վրայ ձեւուած են:

Ահա այս է Փէհլէվի կամ Պահլաւիկ¹ ըսուած լեզուն եւ գրչութիւնը:

Ուրեմն զուտ Պարթեւական շրջանի արտադրութիւնն է Փէհլէվին որ ապա Սասանեանց ժամանակին աւելի զարգացաւ եւ ընդհանրացաւ: Աւետայի վրայ եղած բոլոր մեկնութիւններն ու թարգմանութիւնները եւ Սասանեան բոլոր արձանագրութիւնները, մեծաւ մասամբ, այս լեզուաւ եւ գրչութեամբ են:

Խնդիր է տակաւին թէ ե՞րբ, ո՞ր դարուն եւ ինչպիսի սլարաբայից բերմամբ հաստատուեր է Պարթեւա-Սեմական այս սերտ յարակցութիւնը: Քաղաքական՝ աշխարհագրական պատճառներու յարմարութիւններով լոկ վերա-

¹ Այս «Փէհլէվ» կամ «Պահլաւ» բառին ստուգաբանութիւնը շատ մը առաւել կամ նուազ, նուազ մանաւանդ քան թէ առաւել հաւանականութեանց տեղի տալէն ետքը, սոյսօր համաձայնութիւնը կատարեալ է ընդունելու որ նոյն իսկ «սլարթե» բառն է որ ձայնաշրջութեան օրինօր «պահլաւ» յանգած է, ինչպէս իւր տեղը պիտի տեսնենք:

գրելի է այս երեւոյթը թէ ոչ արքունեաց եւ
հասարակաց դիւաններու մէջ դպրութեան պաշ-
տօն վարող սեմախօս օտարաց ոմանց իմաստա-
կութեանը պարզապէս, ինչպէս կը կարծեն գիտ-
նականք ոմանք:

Ստոյգ եւ վճռողական պատասխան մը չկայ
դեռ:

Գ Լ Ո Խ Խ Բ.

Զանդիկ կամ Զէնտ:

Եւրոպացի գիտնականք շատ երկար խօսած
են այս լեզուի մասին: Մեր ոչ տեղը եւ ոչ նիւ-
թը կը ներեն երկար զննութեանց եւ մանրամաս-
նութեանց մտնել, քանզի մեզ Հայոցս համար այն-
քան կարեւորութիւն չունի այս որչափ Փէհլէվին:

Զէնտ լեզուն Արիական է, տարակոյս չվերց-
ներ եւ առ հասարակ ընդունուած է այսօր որ
Մետացւոց կամ հին Մարաց լեզուն էր:

Ժամանակ մը Եւրոպացւոց մէջ մեծ վէճ
մը բացուած էր, ոմանք, Սանսկրիտագէտք, կը
համարէին եւ կը պնդէին թէ Սանսկրիտէն
ծնունդ առած է նա, ուստի եւ մի այլաշրջեալ
ձեւն է հնդկականին: Ուրիշներ ալ, Զէնտականք,
հակառակը պնդելով Զէնտի եւ Սանսկրիտի մէջ
ամէն աղերս եւ կապակցութիւն կ'ուրանային:

Այսօր կիրքերն աւելի հանդարտած եւ դա-
տողութիւններն աւելի առողջ կ'երեւին քան որ
էին քառորդ կամ կէս դար առաջ, ինչ որ կը

Թոյլատրէ աւելի ճիշդ գաղափար մը կազմել
խրոդութեան վրայ:

Ըստ այսմ, Հնդկաբաններու յառաջ բերած
նմոյշները եւ վկայութիւնները բաղդատելով
զէնտի հետ, կը տեսնենք որ այս երկու լեզուաց
մէջ ցեղական կամ արենակցական աղերս մը
կենալն անժխտելի է: Ա՛րսենք “ցեղական”,
քանզի ծնունդ եւ ծագումը ընդունելու չափ
հանգիստութիւն չկայ: Բազում ուրեք կը հա-
մաձայնին, այո՛, այլ բազում ուրեք եւս կը տա-
րաձայնին, այնպէս որ չէ կարելի ընդունիլ թէ
մէկը միւսին յեղակերպութեան (évolution)
ժամանակագրական մէկ կէտը կամ կայանը
(étape) եղած լինի:

Ինչ որ բանաւորապէս կրնայ ըսուիլ այս
է թէ երկուքն ալ մի եւ նոյն (այժմ կորսուած)
նախաբուն Արիական արմատէ մը ծագած, եւ
տեղւոյ եւ կլիմայի եւ տարբեր կենցաղավարու-
թեան եւ այլ անհամար հանգամանաց բերմամբ
ուրոյն ուրոյն զարգացած անհատականութիւններ
են, պահելով ցեղական նախնի հետքերը:

Զէնտին Փարսիին հետ ունեցած առնչու-
թիւնն ալ սոյն տեսակէ է, ոչ մէկը միւսին նա-
խորդը կամ շարունակութիւնը եւ կամ միջին
եղըն է, այլ պարզապէս կողմնակի շառաւիղներ,
մի եւ նոյն արմատէ ընձիւղեալ:

Շատ մը պ. բառերուն հին նախնական
ձեւերը կը գտնուին զէնտի մէջ, բայց յայտնի
է որ այս հանգիստութիւնը հեռաւոր եւ որրա-
նական է. աճուն եւ զարգուն վիճակի մէջ հա-

մեմատութիւն չկայ: Զէնտերէն գրուած պար-
բերութիւն մը անկարելի է հասկնալ հին պ. ի
(փարսիի) զօրութեամբ, մինչդեռ ոչ-սեմա-
խառն փէհլէվի կամ հին փարսի գրուած մշ-
կարելի է ֆիրտուսիական նոր պարսկերէնի գի-
տութեամբը դիւրաւ իմանալ:

Զէնտ գրականութենէն բաւական պաշար
ունինք այսօր. գիտունները 4000 ի չափ բառ
հաշուած են այս լեզուէ՝ սրբազան մատենա-
գրութեան մէջ, որ կը բաղկանայ բուն Աւես-
տայէ որ դենի Մադդեզանց նուիրական Տառն է,
եւ այլ մի քանի հատակոտորներէ որ Աւեստային
մէջ չեն գտնուիր թէեւ այլ Փէհլէվի մատենա-
գրութեան էական տարերքը կը կազմեն իբր
մեկնութիւններ:

“Զէնտ” կոչումն ալ գիտունք անճիշդ կը
գտնեն եւ “մեկնութիւն” կ’իմանան պարզապէս,
որով “Զէնտ-Աւեստա” միացեալ սովորական
ասութիւնը որ սրբազան Մատենին կը տրուի,
ոչ թէ միայն նոյն սկզբնագիրը այլ անոր փէհ-
լէվի եւ փաղէնտ մեկնութիւններն ալ միանգա-
մայն կը նշանակէ: Բուն բառն ուրեմն “Աւես-
տայ” է եւ մինչեւ ցայսօր ալ Փարսիներու մէջ
այսպէս ընդունուած եւ գործածուած: Այնպէս
որ գիտնոց մէջ, ամէն շփոթութիւն վերցնելու
համար, առ հասարակ սովորութիւն եղած է,
փոխանակ զէնտ ըսելու՝ Աւեստական կոչել
սրբազան Մատենին լեզուն: Որովհետեւ զէնտ
լեզուն երթալով անհասկանալի դարձած էր,
նոյն իսկ առաջին հնագոյն շրջաններէն, Սասա-

նեանց ժամանակը հարկ տեսնուեցաւ որ ժողովրդեան ծանօթ եւ հասկանալի լեզուով մը թարգմանուէր եւ բացատրուէր, իսկ ժողովրդեան հասկանալի լեզուն “պահլաւիկ”ն էր: Յորմէ կը հետեւի թէ “Աւեստայ”ն տառն էր (texte), իսկ պահլաւ մեկնութիւնները “զէնտ” էին, թէեւ հասարակ լեզուի մէջ այս ճշգրտութիւնը շատ չպահուիր:

Զէնտ ալփաբետը Փէհլէվին շատ նման է, թերեւս մի եւ նոյն կամ մօտ աղբիւրէ առնուած. այլ սակայն ահագին անջրպետ մը կայ սորա եւ նորա մէջ ընթերցականութեան մասին:

Զէնտը կարելի է ըսել թէ կատարեալ է, քանզի կատարեալ են ձայնական տարերքը, մինչդեռ պահլաւիկը, ինչպէս վարը պիտի տեսնենք, ամենէն խեղճը, ամենէն աղքատն է: Արնանք գրեթէ անվերապահօրէն ըսել թէ զէնտը կը կարդացուի, այլ Փէհլէվին կը գուշակուի:

Աւելի բացայայտութեան համար դնենք հոս մի տախտակը զէնտ Ալփաբետքի, De Harlezի կարգաւորութեամբ.

1. Զայնտորք

Կարճ	𐬀	𐬁	𐬂	𐬃	𐬄	𐬅
	a	i	u	e	è	o
Երկար	𐬆	𐬇	𐬈	𐬉	𐬊	
	â	î	û	ê	ôô	
Միջին	𐬋	𐬌	𐬍			
	ã	é	òô			

2. *Երկարացողք*

ա՛	օ՛	ա՛	օ՛	ա՛	է՛	յ՛
aè	òì	âì	ao	âu	éê	éu

3. *Բաղաձայնք*

Կոկորդայինք	Գ	Կ	Գ	Զ
	k	k'	g	g' (չ)

Քճականք	Շ	Ժ
	c (tch = շ)	j (dj = ղ)

Ատամնականք	Թ	Ծ, Ծ	Ծ, Ծ	Ծ
	t	t'	d d'	t

Շրթնականք	Փ	Փ	Փ	Փ
	p	f	b	w

Ռնդականք	Ն	Ն	Ն	Ն
	n	ñ	n	ñ

Շչականք	Շ	Շ	Շ	Շ
	ç, s	sh	s	zh

Կիսաձայնք	Է	Է, Ն	Է	Է, Ն	Է
	h	y	r	v	w

Խուճք	Շ	Շ
	h ^v	hm

Աւելցնենք նաեւ որ տառերը տարանջատ
լինելով ընթերցանութեան ամենեւին դժուարութիւն
չեն ընծայել արաբական կցականութեան

նման կամ նոյն իսկ ՓէՏլէվիի պէս: Իսկ ընթերցական ուղղութիւնը Սեմականին կը հետեւի, աջէն ձախ, հակառակ գերազանցապէս Արիական Սանսկրիտի որ ձախէն աջ է, ինչպէս բոլոր հնդեւրոպականք:

Զէնտ ալփաբետին այս կատարելութեան պատճառաւն է որ փարսիներէն անոնք որ անգլիներէն կ'ուղեն ուսանիլ, նախ ղէնտ նշանագիրներուն հետ կ'ընտելանան որպէսզի անգլիական անհաստատ ձայները պարաւանդեն:

Զէնտ նշանագիրներու այս ճոխութիւնը հասարակ ընթերցանութիւնը անհունապէս դիւրացուցած լինելով հանդերձ, բնագիրներու կատարեալ հասկացողութիւնը տեղ տեղ դարձեալ յանհնարինս դժուարացած է: Պատմական նիւթերու մէջ, յիրաւի պատմական ծանօթութիւններէ կամ յաճախակի մի եւ նոյն ձեւով եւ տարազով ներկայացող անուններէ մարթ է աստիճան մը առաջնորդուիլ, այլ այս օգնութիւնը այս գրքերուն համար չէ ուր նիւթը զուտ կրօնական, իմա՛ վարդապետական կամ արարողական լինելով, շատ դժուար է որոշ եւ մեկին հասկացողութեան գալ, ինչպէս իրաւամբ դիտել կու տայ Տարմսթեթեր:

Մեր նիւթին համար ղէնտին վրայ ասկէց աւելի ծանրանալն անօգուտ կը համարիմ:

Անցնինք հիմա ՓէՏլէվի եւ այլ տարերաց:

ՓէՏլէվի, Փազէնտ, Զեւարիշ :

ՓէՏլէվիին համար վերը ըսինք թէ ինչպէս ծնունդ առած է Պարթեւաց օրով եւ զարգացած ընդհանրացած Սասանեանց ժամանակը: Տեսանք նաեւ թէ ՓէՏլէվին փարսի չէ իսկապէս եւ ոչ ալ զէնտ որոյ հետ խնամութիւններ կը ցուցնէ՝ այլ անկախ է բոլորովին եւ ինքնուրոյն:

Աւելի յստակ հասկացողութեան համար ըսենք, եթէ Սեմական խառնուրդը բարձուէր ՓէՏլէվիէն՝ բուն հին փարսին պիտի երեւան գար ժամանակին բերած ձայնական յեղանակութիւններովը:

Այս “ՓէՏլէվի = պահլաւիկ” բառն ալ յետնոց է. յայտնի է որ Պարթեւաց ժամանակը այս անուամբ ճանչցուած չէր լեզուն, այլ Փարսի կը կոչուէր: “ՓէՏլէվի” բառով յետինք կ’իմանային ինչ որ հին է. մինչեւ հիմա ալ Պարսիկ գրագէտները ՓէՏլէվի անուամբ կը մկրտեն անգիտակցաբար ամէն հին բառերն ու ոճերը: Նոյն ինքն ֆիրդուսին ալ այսպէս կը կոչէ իւր ձեռքը գտնուած հին ձեռագիրները, որք չեմ կարծեր թէ պահլաւիկ նշանագրօք եւ պահլաւիկ լեզուաւ եղած լինէին, քանզի այս լեզուին գիտութիւնը եւ հետաքրքրութիւնը Պարսկաստանէն վաղուց հեռացած էր ֆիրդուսիի գրած ժամանակը: Sir John Malcolm-ի կարծիքն հոս ոյժ չունի. աւելի զօրեղ եւ հիմնաւոր կը գտնեմ Darmesteter-ի փաստաբանութիւնը որ ժխտա-

կան եղրակացութեան կը յանգի ֆիրդուսիի պահլաւագիտութեան մասին: Մեծ բանաստեղծին գործածած ձեռագիրները թէեւ մեր այժմ ձեռքը գտնուած իսկատիպ պահլաւականներ չէին, բայց եւ այնպէս ժամանակաւ աւելի մօտ լինելով լեզուին հնագոյն կերպարանքին՝ աւելի գիւրութիւն ունէր հասկնալու իւր աղբիւրները որք հին պահլաւի եւ նոր պարսկերէնի մէջտեղ մի նոր խօսք էր անշուշտ եւ որոց արաբերէնթարգմանութիւնները առատապէս տրամադրելի էին իրեն:

Սեմականի խառնուրդը այնքան շատ է Փէհլէվիին մէջ որ կրնայ ըսուիլ թէ ողորում մ'է յաւէտ քան փոխառութիւն: Բնական ընթացքն է լեզուներու՝ իրեն պակսած բառերն եւ ոճերն ուրիշ աւելի մշակեալ լեզուէ մը փոխ առնել եւ իւրացնել. ասոր օրինակներն ամէն օր աչաց առջեւ են եւ մեր իսկ այժմու գրականութեան, թէ՛ «արեւմտեայ լինի եւ թէ արեւելեայ, ոչ այլ ինչ է ըրածը: Բայց այս փոխառութիւնները որոշ տեսակներ եւ սահմաններ ունին որոնցմէ դուրս կարելի չէ ելլել:

Իականները՝ նախնականները՝ անհրաժեշտները, այսինքն անոնք որ կեանքի եւ գոյութեան առանց որոյ չիք (sine qua non) տարերքը կը կազմեն, վաղուց արդէն նախապատմական մութ շրջաններու մէջ ձեւուած, կերտուած կազմուած են, յետնագոյն փոխառութիւնները երկրորդական գաղափարներու, վերացեալ ըմբռնումներու եւ նորատեսիլ նորահնար առարկաներու շուրջը կը յածին:

Ար հասկնամ, զ. օ. թէ սալար, պատկեր, նիշ, նշան, սալատ եւ այլ սոցին նման բառեր պարսիկէն փոխ առնուած լինէին հայերէնի մէջ, ինչպէս նաեւ շատ մը աստուածաբանական կամ փիլիսոփայական եզրներ յոյնէն, եւ շատ մըն ալ արուեստական՝ մեքենական՝ գիտական անուններ եւրոպական այս եւ այն լեզուներէն, բայց երբեք դերանուն եւ բայ եւ այս կարգի մասունք որ էական եւ անհրաժեշտ են մարդու իբր մարդ՝ ուրիշէն փոխ չեն առնուիր: Ամէն լեզու իւր սեփական միջերգը կ'ունենայ վաղ ժամանակներէ ժառանգած:

Եւ սակայն ահա ճիշդ այս անբնական երեւոյթն է որ կը տեսնենք իրագործուած՝ Փէհլէվիին մէջ, եւ այս, ինչ որ աւելի տարօրինակ է եւ հասարակաց պայմաններէն դուրս, ոչ թէ առ հարկէ կամ ըստ պահանջել պիտոյից, այլ պարզապէս ըստ քմաց եւ հաճոյից: Բացատրենք:

Փարսի լեզուին մէջ դերանուններ թէ կան եւ թէ չատ ալ ճոխ են. բայց Փէհլէվի գրչու թեանց մէջ բնաւ գործածուած չեն, այլ ասոնց տեղը միշտ սեմականներն են որ ի կիր առնուած են: Այսպէս, Սեմ. «լի» (لِ) կը կարդանք փոխանակ հպ. «ամ, ատամ, աղամ» (ام, ا) = «ես» ձեւերու:

Նոյնպէս Սեմ. «լաք» (ك) = «դու» (ت): Սեմ. «լանման», «լաքում» (لَم) = պահլ. مان, تان:

Նոյնպէս 3^{րդ} դէմքի اوى, وى կը կարդանք «ուալման» (ولمن) որոյ յոբնակին կ'ընեն

կէսը Սեմական կէսը պարսկական խառնածին մը՝ «ուալմանշան» (ولمناشان) = شان + لمن:

Այսպէս շատ մըն ալ Արամական բայեր որ ամէն քայլափոխին ընդառաջ կ'ելլեն որք ոչ թէ առ ի չգոյէ համազօր փարսի բայերու, այլ պարզապէս գրողին քմահաճոյքով գործածուած կ'երեւին:

Այս երեւոյթին մեկնութիւն մը տալու համար յետ երկար ատեն թարթափելոյ, եւրոպացի գիտունք ոմանք սա եզրակացութեան յարեցան վերջապէս թէ Փէհլէվի լեզուն երբեք խօսուած չէ, երբեք ժողովրդեան հասկանալի եղած չէ այն կերպարանքով որ նկարագրեցինք, այլ ժամանակին միրզաներուն (դպիր) մէջ միայն սովորական դարձած մի անճոռնի եւ անհեթեթ արտադրութիւն է:

Ար կարծուի թէ երբ հարկ կը լինէր այս արուեստակեալ լեզուով գրուած բան մը ժողովրդին կարդալ, սեմական բառերուն տեղ բուն պարսկականները դնելով կը կարդային: Զ. օր փոխանակ «մալքամ-մալքա» (ար. الملك الملوك) ըսելու որմէ ժողովուրդը բան մը չէր հասկնար, «շահնշահ» (شاهنشاه) պ. բառը կը գործածէին: Այս Սեմ-Երանական խառնուրդը որ միրզայից միայն հասկանալի էր կամ Մորտթմանի բացատրութեամբ՝ տեսակ մը Էֆէնտիական լեզու մ'էր, Զեւարիշ կամ Հիւզվարիշ անուամբ ճանչցուած է, չգիտցուիր ինչ իմաստով եւ նշանակութեամբ, թէպէտ շատ մը մեկնութիւններ փորձուած են:

Իսկ այն ընթերցուածը որ զեւարիշի վրայէն
հասարակ պարսկերէնով կ'ըլլար թարգմանա-
բար՝ դա Փազէնտ ընդունուած է:

Այս դրութիւնները եւ այս զանազանու-
թիւնները դեռ այնչափ անորոշ եւ խառնակ են
որ մարդ հազիւ թէ ընդ աղօտ գաղափար մը
կրնայ կազմել: Բարեբախտաբար որ մեզ համար
այնչափ ալ կարեւորութիւն չունին:

Անցնինք հիմա ֆէհլէվիին ընթերցական
տարօրինակութեանը, գաղափար մը տալու հա-
մար թէ որպիսի անհեթեթ դրութեան մը հետ
գործ ունինք:

Գիտելի է նախ որ 14 նշանագրաց վրայ
կը դառնայ ամբողջ գրչական դրութիւնը. սա
ինքնին արդէն ապացոյց է թէ որչափ դժուա-
րութիւններու՝ կամայականութիւններու դուռ
կրնայ բանալ այս անկատարութիւնը: Մի եւ
նոյն գիրը, արդարեւ, մի միայն մէկ ձայնի
ազդարար չէ, այլ շատ կերպերով կրնայ կար-
դացուիլ, թէ՛ ձայնաւոր լինի, թէ՛ բաղաձայն:
Արդէն կարճ ձայնաւորները գոյութիւն չունին,
ինչպէս Սեմական բոլոր լեզուաց մէջ ուր ուրեք
երկարները միայն *ā*, *ī*, *ū* կարեւորութիւն ունին
եւ կը նշանակուին, ինչպէս արաբագիտաց ծա-
նօթ է: Իսկ երկարներն ալ այնպէս խառն եւ
անորոշ արժէքներով են որ մարդ չգիտեր եր-
բէք թէ որ ձայնով կարդալն է ուղիղը եւ պատ-
շաճագոյնը, որով միշտ կամ գրեթէ միշտ խար-
խափանքի հանդէպ կը գտնուինք եւ աւանդա-
կան տուչութեան կամ նիւթի ծանօթութեան

եւ ստուգաբանական համեմատութեան սատար-
ներուն կ'ապաստանինք:

Աւելի զգալի ընծայելու համար մեր նկա-
րագրութիւնը՝ դնենք հոս ամբողջական պատ-
կերը:

ա	a, ā, h, չ	=	ա, ա', հ, խ
բ	b	=	բ
գ	p, f, v	=	պ, փ, Վ (վ)
դ	t, d	=	թ, դ, տ
է	c, j, z	=	չ, ջ, ճ, զ, ժ
ը	r, l	=	ռ, ը, Լ
հ	z	=	ղ
ո	s, c	=	ս
ւ	sh	=	շ, "
չ	γ	=	չ
կ	k, g	=	գ, կ
ն	m	=	մ
լ	u, o, n, v, r, l	=	ու, օ, ն, լ, ը, Լ
շ	g, d, j	=	խ, է, իի, գ, դ, ժ

Ան երկրորդական ձեւեր ալ միջնատառ
կամ վերջատառ զորոնք զանց կ'ընենք:

Եւ որովհետեւ, դժբախտութիւնը կատա-
րեալ ընելու համար, կցողական ալ են տառերը՝
ասկէ կու գայ աւելնալ դրութեան վրայ նոր եւ
ի բազումս անյաղթելի դժուարութիւն մ'ալ:
Եւ այս կցումները այնպիսի տարօրինակ կերպով
կը կատարուին որ, շատ անգամ մէջէն ելլել
կարելի չէ թէ պարզ յօդաւորիչ գիծեր են թէ

նշանագիր: Արաբական սիստեմը ասոր քով պայ-
ծառ եւ յստակ կրնայ ըսուիլ:

Մի քանի օրինակներով թերեւս աւելի լաւ
գաղափար տրուի:

Առնենք, զ. օ. Պ խումբը: Աս կրնայ նկա-
տուիլ նախ՝ իբր յօդաւորութիւն երկու « » ի
յորում առաջնոյն պոչը (վերջին գիծը) գէպի
վար կորանալով կիսաշրջանակի մը ձեւով վեր
բարձրացած եւ յաջորդին հետ կցուած է Պ:
Այս գէպքին մէջ ընթերցուածը կրնայ լինել
ան, հան, հա, ախ, ան, խան, հախ:

Նոյն խումբը կրնայ նաեւ լուծուիլ ի «
(« = « + ») եւ տալ այ, աւտ: Ասմ ասոր
հակառակը՝ կրնանք խումբին առաջին մասը
զատել (») եւ իբր առանձինն նկատել եւ մնա-
ցածը « համարել, Ս կիսաբոլորակը պարզ զօ-
ղիչ առնելով եւ յայնժամ ընթերցուածը կու
տայ իհա, իհ:

Ասմ մի մասը « եւ միւսը Պ համարիլ,
կիսաբոլորակը լինելով յայնժամ առաջինին
վերջին գիծը եւ վերջինին առաջինը (« = «»)
եւ կարգաւ աշ, ան, հան:

Արնանք նաեւ, իբր վերջին պարզութիւն,
նոյն խումբը նկատել բաղկացեալ « է եւ Պ է եւ
ձայնաւորել իշ, էշ, կիհ:

Չանձրոյթէ խորշելու համար բաւ համա-
րելով այս վերլուծութիւնը որուն ենթակայ են
բոլոր կապակցութիւնք, դնենք ասոնց մի քանի
գլխաւորները առանց մանրամասնութեան:

ԴԿ = | ԿԿ = ահօ, ահու, ահո՛ւ, ահն, ահն,
ախվ, ախու, հավա, հաւ, հան,
խահա, խահ, խան, եւ այլն:

ԴԶ = | ԿԶ = ի ահ, է հօ

— = | ԿԶ = իգան, էշուա, իշն, դաշն, դիշն,
գաշն

— = | ԿԶ = սան, սհո՛ւ, սախա:

Մի ուրիշ խումբ՝

Խ = | Կ = այն, ա՛յն, այու, ա՛յո՛, աէն,
հէն, աիօ, ագո՛ւ, ագօ, ատվ,
հին, իին, խադո՛ւ, խադուա:

— = | Կ = դիօ, էդին,

եւ այլն, եւ այլն:

Ջարմանալի չէ ուրեմն եթէ յաճախ համա-
ձայնութիւնը կը պակսի ընթերցուածոց մասին:
Մի եւ նոյն բառը շատ անգամ Փարսիները մէկ
կերպ կը կարդան, եւրոպացիները մի այլ կերպ,
կամ եւրոպացիք իրենք ալ իրենց մէջ տարբեր
տարբեր կերպով եւ հետեւաբար տարբեր մեկ-
նութիւններով:

Կան դրական ուղիղ ընթերցուածներ, կան
ալ հաւանական՝ անգոյ եւ մտացածին ընթեր-
ցուածներ:

Առաջնոց ճշդ ութնանը կ'երաշխաւորեն, ինչ-
պէս վերը զգացուցինք, տարակուսական բառի
մը ճիւղակից լեզուի մը մէջ որոշ իմաստով
գոյութիւն ունենալը կամ աւանդութիւնը: Իսկ

ասոր հակառակը, ժխտական կը համարուի ընթերցուածը, եթէ, հաւանական լինելով հանդերձ՝ հաստատութիւն չունի ոչ մատենագրութենէ, ոչ արձանագրութիւններէ եւ ոչ աւանդութենէ:

Այս է ահա Փէհլէվի գրչութիւնը: Միանգամ եւս մտաց մէջ պարզ եւ յստակ տպաւորելու համար այս արդէն մանուածոյ իրադարձութիւնը՝ ամփոփենք քաղուածօրէն թէ՛

1. Բուն փարսի, իմա հին պարսկերէն ըսուած լեզուն այն է որ Ա.բեմենեանց ժամանակէն մնացած բեւեռագիր արձանագրութեանց մէջ կը տեսնուի (Բիսութուն, Փսարկարտ, Պերսեպօլիս, եւ այլն):

2. Փէհլէվի ըսուածը այն բարբառն է որ Պարթեւաց շրջանին ծնունդ առած եւ Սասանեանց օրով զարգացած է:

3. Զէնտը Աւեստային վրայ կատարուած պահլաւական թարգմանութեանց եւ մեկնութեանց լեզուն է:

4. Զեւարիշը Փէհլէվիին Սեմական հանդերձիւ ծպտեալ ձեւն է որ միրզայական էր աւելի եւ ժողովուրդին անիմանալի:

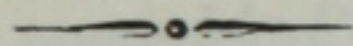
5. Փաղէնտը Պահլաւա-Պարսկական մաքուր լեզուն է, Զեւարիշի կեղծիքէն մերկացեալ:

Աերջապէս՝

6. Միջին պարսկերէն պիտի ըսենք այն շրջանը որ Արաբական տիրապետութենէն սկսեալ կը ձգի մինչեւ Գիրգուսի, իսկ

7. Նոր պարսկերէն՝ ֆիրդուսիէն եւ այսր, որ հետզհետէ յղկուելով եւ փափկանալով արդի ակտորժալուր պարսկերէնին յանգեցաւ ուր եթէ ցաւալի բան մը կայ, արաբականին տարապայման յորդուծիւնն է որ խեղդելու աստիճան կը նեղէ բուն պարսկական տարրը:

Պարսկերէնի վըսյ այս սուղ տեսուծենէն ետքը գանք հիմա զննել տեսնել թէ մեր հայերէնն ինչպէս կը համեմատի Նրանականին այս զանազան վիճակներուն հետ:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀԱՅ-ԵՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՔ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Ընդհանուր հայեացք:

Թէեւ «երանական» ընդհանուր բառը գործածեցի, բայց շտապեմ ըսելու որ մեր լեզուն, որչափ որ ես նշմարեցի, սանսկրիտի եւ զէնտի հետ այնչափ գործ չո՞նի, գոնէ ուղղակի եւ անընդմիջաբար, այլ Պարթեւականին իմա՛ պահլաւիկին հետ է մեր ամենասերտ կապակցութիւնը: Եթէ զէնտի սանսկրիտի ձեւերուն ալ կը համապատասխանենք, այն՝ կա՛մ երկրորդաբար փէհլէվի միջնորդութեամբ է, եւ կամ իբրեւ կողմնակի (collatéral) շառաւիղ՝ մի եւ նոյն բունէ ստեղնեալ:

Բուն փարսիի եւ փէհլէվի վրայ պիտի կեդրոնացնենք ուրեմն մեր ուշադրութիւնը:

Բայց բուն փարսի այսինքն Աբեմենեան բարբառիկի (dialecte) համար արդէն ըսինք թէ իւր ծայրագոյն աղքատութեանը պատճառաւ բաւարար համեմատութեան մ'սպասել կարելի չէ:

Այսչափը միայն կ'արձանագրենք որ Բիսուլթուլենեան բեւեռագրութեան մէջ որ Գարեհինն է, «Արմինիա»¹ անուան բազում անգամ յիշուիլ եւ յեղյեղուիլն արդէն մի մեծ պատմական ապացոյց է թէ Հայ Ազգը անդստին այն հեռաւոր ժամանակներէն կար, եւ ինքնուրոյն գոյութիւն մ'ունէր իբրեւ մի տարանջատ եւ տարորոշ Համայնք եւ ժողովուրդ: Եւ որովհետեւ կարելի չէ ենթադրել մարդկային ինքնօրէն համախմբութիւն մը առանց մասնաւոր եւ կազմակերպեալ բարբառի, յայտնի է ուրեմն որ Աիւրոսեանց եւ Գարեհեանց ժամանակակից հայ բարբառ մը կար որ պարսկերէն չէր, մի զատ եւ ուրիշ բան էր. չենք գիտեր ինչ էր: Այդ նախալեզուին վրայ ո՛ր եւ է լոյս տուող հնութիւն մը դեռ երեւցած չէ, եւ ոչ ալ այն վիպական հասակոտորները որ մեզ հասած են, անդրագոյն հնութեան մը կրնան բարձրանալ, ընդունելով հանդերձ պահ մը անոնց վաւերական հարազատութիւնը:

Այլ սակայն ասկէ եզրակացնել թէ հայ լեզու մը չկար եւ թարգմանիչք ստեղծեցին զայն՝ աւելի քան յիմարութիւն է: Ամէն ուրիշ ապացոյց մէկդի, լոկ այն իրողութիւնը թէ Աբեմենեան արձանագրութեանց լեզուին էական

1 Գիտեմ որ վերջերս Հիւբշման տարակոյսի տակ ձգեց այս «Արմինա» կամ «Արմանիա» անուանց հայկական լինելը, բայց սա պարագայն գոնէ անժխտելի է որ ոչ մի ազգ կամ լեզու կրնայ այնչափ մեծ հաւանականութեամբ իրեն սեփականել զանոնք որչափ Հայ ազգը որ մի քանի հազարաւոր տարիներէ ի վեր նոյն անունը կը կրէ:

տարերքը մեր լեզուին մէջ ալ կան՝ բաւական է զիս համոզելու համար թէ ուրեմն մի ջոկ աշխարհի եւ ժողովրդի սեփական տիալէքդն էր ան որ մերձաւորութիւն ունէր Աիւրոսի Գարեհի քսերքսէսի խօսած լեզուին հետ:

Ամենէն բանաւոր կարծիքը կը մնայ այն թէ թարգմանիչք հիմ ընդունեցան այն ժամանակի յաճախեալ եւ սովորեալ զօրաւոր դաւառաբարբառներէն մին, Արարատեանը՝ կ'ըսեն Արեւելեայ Հայք եւ հաւանական է, որոյ վրայ ամբարձին իրենց հոյակապ շէնքը, կռելով՝ կոտիելով՝ կերտելով անշուշտ յինքնեանց բազում ինչ, մինչ լեզուին տալ այն ճոխութիւնը բարձրութիւնը եւ այն հաստատութիւնը որ զարմանք կ'ազդէ արդարեւ:

Յունարէնէն շատ բան առին, տարակոյս չկայ, առին նաեւ Ասորերէնէն, ասոր ալ տարակոյս չկայ, քանզի առաջին թարգմանութիւնն ասորականին վրայ եղած է Ս. Գրոց, իսկ պարսկերէնէն չեմ կարծեր թէ բան մ'ընդունած լինին, այն փոխառովի մեթոտով կամ եղանակաւ գէթ ինչ որ յոյնին եւ ասորւոյն համար ի գործ դրուեցաւ:

Ինչո՞ւ: — Ասան զի պէտք չկար փոխ առնելու, այն ինչ որ կար արդէն լեզուին մէջ իբր ատաղձ եւ նիւթ, նախապատրաստ եւ առձեռն՝ Հայ-Երանական էր վաղուց շաղեալ շաղախեալ կերպւորեալ, առանց նոր եւ պիտակ փոխառութեանց հարկ թողլոյ: Ըսել կ'ուզենք, լեզուին Արիական հիմը արդէն դրուած էր, մնացած էր ճարտարապետել միայն:

Այս Արիական հանգամանքն է ահա որ
կ'ուզենք այս տեղ պարզել: Մեր համեմատու-
թեան եղբը պիտի լինի մանաւանդ փէհլէվին:

Այս վերլուծութեան մէջ պիտի տեսնենք
որ Հայերէնը Պարթեւական ծանօթ շրջանէն
առեալ մինչեւ Սասանեանց անկման մօտերը
Պահլավականին հետ ղուգահեռաբար կ'ապրի,
պատասխանելով նորա երբեմն այս երբեմն այն
վիճակին: Ան բառեր եւ ձեւեր որ Պարսկերէնի
հնագոյն, անդրալարթեւական շրջանը կը յիշեց-
նեն, կան որ միջինը, Արշակունին, եւ կան ալ որ
համեմատաբար նորագոյնը:

Հետեւինք քայլ առ քայլ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

Հնչական հանգամանք:

—

Ծօդ. Ա. Փեհլիվի հնչողութիւնը:

Փէհլէվի հնչումները միշտ թաւ են եւ միշտ
բաց եւ լեցուն (développé) քան այժմու պարս-
կերէնը որ նրբացած փափկացած եւ ամփոփուած
կրճատուած է: Ասան որոյ, ինչպէս շատ առիթ-
ներով ալ ըսած ենք, հայերէնը պարսկերէնի
հետ բաղդատուած ատեն միշտ լեղուին հնագոյն
տիպը, փէհլէվին կամ երբեմն ալ բուն հին
փարսին աչաց առջեւ ունենալու է շարունակ եւ
ոչ արդի խօսուած լեզուն որ շատ հեռացած է:

Կարծելու չէ, զ. օ. Թէ Պարսից فرمان (Farman) Ը մենք հրաման ըրած ենք, եւ ոչ ալ Բ. (band) Ը բանտ, կամ پايكار (païkar) Ը Թաւացնելով՝ պատկեր, այլ զի այս բառերուն պահաւիկ ձայնը եւ ձեւն է որ մենք պահած ենք, որք արդի Պ. ի մէջ Թեթեւացած են: Զի յիշեալ բառերը պահ. ի մէջ ալ, ճիշդ հայերէնի պէս Framân, band, patkar կը հնչեն: Գարծեալ՝

Մեր “նամակ” Ը, զ. օ., նպ. ի نام (nāmeh) ն չէ որ ալ մասնիկն առնելով հայացած է, այլ բուն պահ nāmāk ն է, ոչ աւելի ոչ պակաս:

Քանզի ամէն այն բառերը որ նպ. ի մէջ Թոյլ eh կը վերջանան, ինչպէս՝ نام (nameh), جامه (jameh), هاه (hameh), کاه (kadeh), فرشته (fereshteh), دسته (dasteh), گوه (gūneh), ديد (dideh), եւ այլն, եւ այլն. պահ. ի մէջ ալ վերջաւորութիւնն ունին, nāmāk (նամակ), jamāk (ճամակ), hamāk (համակ), kadāk (քատակ), fereshtāk (հրեշտակ), dastāk (դաստակ), gūnāk (դունակ), dīdāk (դիտակ), եւ այլն:

Պահ. ի մի յատկութիւնն է սա որ անունները լերկ ձայնաւորով չվերջացներ այլ միշտ ալ կամ իկ մասնիկներով, ճիշդ ինչպէս հայերէնը որ այս հիման եւ ոգւոյն հաւատարիմ մնալու համար՝ ā եւ ō ձայնավերջներն ալ գէթ յով մը կը կապէ, ծառայ, տղայ, սարոյ, մերոյ, ձերոյ, եւ այլն, բաց ի մի քանի դերանուններէ եւ հրամայականներէ, ինչպէս յայտնի է:

Թող. Բ. Հայ հնչողները :

Ամէն հաւանականութիւն կայ հաստատելու որ հայ նշանագիրները չեն ներկայացներ այսօր այն արժէքը որ ունէին Մեսրոպեան ժամանակներուն: Բոլոր կամ գրեթէ բոլոր ձայները այլ-այլաժ կամ հեռացած կ'երեւին իրենց բուն նախնի սեփական հարազատ հնչումներէն եւ այս անհաստատութիւնն է պատճառ որ օտար բառերը հայ այբուբենով պատկերացնելը վտանգաւոր համարուած է եւ լատինականին կը դիմուի միշտ, որքան ալ անստգիւտ չլինի սոյս վերջինս ալ:

Առաջին եւ մեծ խանգարումը սկսած կ'երեւի Վիլիկեան մեծ գաղթականութենէն ուր այլազան ազդաց եւ լեզուաց հետ հանապազօրեայ շփումները բնական է որ լեզուին վրայ ալ պիտի դրոշմէին իրենց տիրող ազդեցութիւնը: Հետզհետէ վրայ եկող արտագաղթերը երթալով աւելի շեշտեցին անշուշտ այս օտարացումը եւ խրամատը աւելի մեծ եւ խոր դարձաւ ընդ մէջ բուն Հայաստանեայց եւ գաղթեալ Հայոց մէջ:

Ահա խանգարման առաջին եւ հզօրագոյն ազդակը: Արդիւնքը եղաւ Արեւելեայ եւ Արեւմտեայ անուամբ ճանչցուած մեծ բաժանումը:

Ժամանակ մը, տակաւին կը փնտռուէր թէ ո՞րն է ուղղագոյնը, հարազատը, եւ ամէն մարդ կը յիշէ դեռ Պօլսոյ մէջ, Վ. Ս. Իւթիւճեանի եւ մեր մէջ կայացած նախագոյն համաձայնութեան վրայ, անոր առաջարկութեամբ կազմուած Զանձ-

նաժողովը զոր յայնժամ մենք կը վարէինք իբրեւ
Ուս. ժողովոյ ատենապետ եւ որուն կը մասնա-
կցէին որչափ կը յիշեմ, Խորէն եպ. Նար-Պէյ, Մ.
Գարագաշ, Տ. Յ. Հիւնքեարպէյէնտի, Հռով-
մէական գիտնական վրդպ. մ'ալ որոյ կը ցաւիմ
որ չեմ յիշեր այժմ անունը, Մ. Աղաբէկեան
եւ Իւթիւճեան: Ռուսահայ Գ. Նիկողոսեանն ալ
առանց ի պաշտօնէ անդամ ըլլալու, կը հրա-
ւիրուէր իբրեւ նմոյշ եւ ներկայացուցիչ Արեւե-
լեայ հնչման:

Չեմ յիշեր լաւ ինչ փաստաբանեցին այն
ատեն Պոլսական հնչման կողմնակիցները, մասնա-
ւանդ Խ. Նար-Պէյ որ որչափ լաւ հայկաբան՝
այնչափ ալ խեղճ բանասէր էր, սա եղաւ սակայն
արդիւնքը որ առանց զիրար եւ թերեւս խնդիրն
ալ հասկնալու մի քանի ամուլ նիստերէն վերջը
ժողովը ցրուեցաւ:

Եւ սակայն աւելի մօտէն եւ ուշադիր քննե-
լով խնդիրը կը տեսնենք որ այնքան ալ բարդ
եւ կնճռոտ չէ որչափ կ'երեւի եւ ներքին եւ
արտաքին ապացոյցներ՝ օրինակներ՝ հանգիտու-
թիւններ, վերջապէս ամէն ինչ կու գայ վկայել
թէ ի նպաստ Արմկասահայոց կամ Արարա-
տեան ըսուած հնչման է լուծումը:

Ասոր համոզուելու համար բաւական է յի-
շել որ նոյն իսկ Տաճկահայոց մէջ Պօլսոյ եւ
գաւառի հեղումները մեծապէս կը զանազանին
իրարմէ:

Գաւառացին երբեք չըսեր, զ. օ թուռը
փաց, քօցէ, ցաք (ձագ), վօտք (ոտք), փէռան

(բերան), ցի (ձի), չօռի (ջորի), թօղ (դող),
վօռս (որս), վօռց (որձ), թմաք (դմակ), եւ այլն:

Անոնց բերնին մէջ այս գրերը մինչեւ մէկ
աստիճան որոշ եւ յատուկ արտաբերութիւն
մ'ունին որ վարժ ականջ մը երբէք չսխալիր
զանազանելու:

Ժամանակին Վալհոկեցի վարդապետ մը
երեւցաւ Պոլիս որ հետամտեցաւ հին հայկական
հնչումները վերականգնելու, եւ փորձուեցաւ որ
իրաւ ալ անոր թելադրութեան տակ գրուած
dictéeները մեծաւ մասամբ անսխալ էին:

Նոյնպէս Սեբաստացի Վէզիւրեան աչազուրկ
Թադէոս Պատուելիին բերնով արտասանուած
մէկ կտորը, իբրեւ ականջալուր կ'ըսեմ թէ, ան-
հնար էր սխալ տառագրել, այնչափ որ որոշ եւ
յստակ կու տար ձայները:

Չեմ ուզեր պնդել անշուշտ թէ գաւառա-
կան հնչումներն ալ ըստ ամենայնի ողջ եւ անեղծ
պահպանուած լինին, անոնք ալ տեղական եւ
արտաքին հանգամանքներու բերմամբ որոշ ազ-
դեցութիւններ կրած են անշուշտ, բայց թէ հա-
մեմատաբար Պոլսոյ եւ այլ գաղթավայրերու
կրնայ ընդունուիլ թէ գաւառացւոյն բերնին
մէջ դարձեալ քարացած պահպանուած կը մնայ
հինը: Աւելցնենք նաեւ որ Պոլսեցիին ալ հին
սերունդի ցանցառ մնացորդներուն բերնէն լսուա-
ծը նոյնը չէ ինչ որ նորինն է: Հինը, գաւառը,
կը յեշեցնէ թէ հնչմամբ եւ թէ ոճերով:

Եւ արդէն, գրագիտաց մէջ ժամանակէ մ'ի
վեր խուլ համաձայնութիւն մը կնքուած կ'երեւի

դէպի հինը հարազատը երթալու, թէպէտ աս
ալ նոր խառնակութիւններ հետը բերել սկսաւ,
հին եւ նոր իրարու հետ շփոթելով, այնպէս որ
փոխանակ իւրաքանչիւր հատուած իւր իսկ սե-
փական եւ սովոր դրութեամբ վարուելու՝ անհա-
ճոյ սահմանադանցութեանց դռներ բացուեցան
եւ կամայականութեան ձեռքը մնաց ղեկը: Այսօր
թէ Փարիզ ունինք, թէ Բարիզ եւ թէ Պարիս
եւ ասոր պէս Բերլին, Պերլին, պանք, բանկ
եւ այլն, եւ այլն:

Անշուշտ փափաքելի է միօրինակութիւնը
եւ մեր ամենուս ալ ձգտումն է այն, բայց այս-
պիսի անհատական եւ քմածին փորձերով չէ որ
պիտի երեւնայ ան: Իրաց բերումով եւ ժամա-
նակի պարտադրութեամբ պիտի կատարուի ան,
եթէ պիտի կատարուի: Պէտք է որ բարբառ-
ներէն մին օր մը միւսը խեղդէ բառնայ բոլորո-
վին կամ ըստ մասին ինչպէս որ կը տեսնենք որ
եղած է ֆրանսացւոց Langue d'Oc եւ Langue
d'Oil լեզուներուն մէջ, այս վերջինը տիրանալով
եւ ջնջելով հիւսիսային Oc-ը: Իսկ այսպիսի են-
թադրութիւն մը գէթ առ այժմ մեր կամեցո-
ղութեան հետ գործ չունի: Մեր ջանքը պիտի լինի
արդար չափու եւ սահմանի մէջ պահելով
ձգտումները՝ իւրաքանչիւրը իւր սովորած կեր-
պով արտայայտուիլ օտար անուանակոչութեանց
մէջ, բացայայտութեան դէմ չմեղանչելու հա-
մար: Հաւասար անխոհեմութիւն կը համա-
րիմ հիներէն նուիրագործեալ անունները նոր
ձեւով ուղղագրելը եւ նորերը հին տառա-

դարձութեան շրջելը, մեզ Տաճկահայոցս համար գէթ:

Մենք ներկայ աշխատութեան մէջ բնական է որ հնոյն՝ հարազատին պիտի հետեւինք քանի որ հնութեան հետ է մեր գործը, վասն որոյ մեր Տաճկահայ ընթերցողներուն կը յանձնարարենք որ բուն իրական ձայները գտնելու համար պարտին նախնեաց օրինօք կարդալ եւ հնչել որպէս զի շփոթութեան տեղի չտրուի:

Առիթի թելադրած այս միջանկեալը փակելով հոս՝ գանք հայ տառերու համեմատական քննութեան:

Meillet իւր Grammaire comparée ին մէջ շատ խորամուխ եւ մանրամասն կերպով ուսումնասիրած է այս նիւթը, փափաքողը կրնայ հոն դիմել, մեր ուղղութիւնը սակայն բոլորովին այն չպիտի լինի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

Տառազննութիւն:

—

Ա. Բաղաձայնք:

Սովորաբար քերականներուն ընդունած շրթնական, շնչական, քմական, կոկորդական, ատամնական, եւ այլն բաժանումներուն եւ ստորաբաժանումներուն չպիտի հետեւինք հոս, այլ մի միայն պահլաւահայ փոխատրութեանց մէջ

յաճախակի երեւցած տառաշրջութիւններն ի նկատի ունենալով ըստ այնմ պիտի դասակարգենք հայ այբուբենը:

1. Խումբ

բ, պ, փ

որոնց լծորդ կ'երթան վ, լ:

2. Խումբ

գ, կ, ք

3. Խումբ

դ, թ, տ

որոնց կը լծակցին հ, խ:

4. Խումբ

ճ, չ, զ,

5. Խումբ

ծ, ճ, ց

6. Խումբ

չ, շ, ս

Մնացեալներն ալ մի զատ դասակարգ կը կազմեն՝

7. Խումբ նայք կամ սահականք

լ(ղ), մ, ն, ր (ռ),

1. Խումբ (բ, պ, փ):

Մեր ամբողջ դասական մատենագրութիւնը կը ցուցնէ որ յոյն β ին եւ բոլոր սեմական թոյլ b ին դիմացը հանուեր է մեր ըը, ինչ որ կը հաս-

տատէ եւրոպացւոց կարծիքը թէ ք կը հնչուէր
ի հնումն յունական β եւ ոչ Վ ինչպէս
զարդիս:

Այսպէս յն. $\beta\rho\alpha\beta\epsilon\iota\omicron\nu\rho$ մեղ դարձած է
բրաբիոն, $\text{Βεροια} = \text{Բերիա}$, $\text{Βαρνάβας} = \text{Բառնաբաս}$, եւ այլն:

Գիտենք որ սոյն սկզբամբ ըրած են եւ
կ'ընեն եւրոպացիք մինչեւ ցայսօր բոլոր յունա-
կան փոխառութիւնները: Այլա՛ ուրեմն մենք,
Արեւմտեայքս, սխալ կը հնչենք թաւացնելով
այս կակուղ նն եւ շփոթելով π ին հետ, մինչ-
դեռ ասոր դիմացը հաներ են նախնիք մեր պն,
ինչպէս եւրոպացիք ալ իրենց յն, օր.

$\text{Πέτρος} = \text{Պետրոս} = \text{Petrus}$

$\text{Φίλιππος} = \text{Փիլիպպոս} = \text{Philippus}$ եւ այլն:

Իսկ մեր լիը վերապահուած է փին զոր սա-
կայն իսկապէս եւ անթերի չկրնար տալ, քանզի
մենք չունինք այդ ձայնը, ինչպէս որ չունի հին
պարսիկն ալ որոյ եւ այժմու Փարսի շառաւիղք
կը շարունակեն ըստ հնոց լի հնչելու բոլոր արդի
ֆ երը, ինչպէս փերամուշ (ֆերամուշ), փերման
(ֆերման), փերիշթէ (ֆերիշթէ) եւ այլն:

Սոյն այս պատճառն է որ հարկ ծնաւ յոյնէն
ֆ գիրը փոխ առնելու XI դարուն: Գիտենք որ
եւրոպացիք ալ, զանազանութիւնը պահելու
համար, Ph ով կը փոխանակեն այս տառը սո-
վորաբար, թէպէտ ընդհանուր ձգտում մը կայ
պարզելու:

2. Խումք (q , h , p):

Գը կը տեսնենք յոյն շին դիմացը, զը սակայն՝ ոչ թէ դը, որ կը ցուցնէ թէ հիմա-
կուան չափ կոկորդային չէր չը նախնի Յունաց
բերնին մէջ, ինչ որ Եւրոպացւոց օրինակն ալ
կը հաստատէ:

Այսպէս *Αγρίππας*ը եղած է “Ագրիպպաս”,
*Γάιος*ը՝ “Գայիոս”, *Γαλιλαίας*ը “Գալիլեա” եւ
այլն:

Սոյն օրինօք հայացած է բոլոր Սեմական
լեզուաց ձ (*gimel*)ը որ այբուբենի նոյն եւ նման
կարգաւորութեամբ յոյն շին կը պատասխանէ,
կամ սա անոր: Միայն Արաբն է որ այս ձայնը
չունենալուն՝ շ ով կը փոխատրէ:

Հոս ալ եւրոպական տառադարձութիւնը
լիովին կու գայ հաստատել մերը, բոլոր յոյն
շ երը փոխելով խիստ *gh*, օր. *Galilée*, *Gamaliel*
(*Γαμαλιήλ*), *Gabriel* (*Γαβριήλ*), *Gethsemane*
(*Γεθσημανή*), եւ այլն:

Ուրեմն սխալ է մեր, Արեւմտեայցս, զը ք
հնչել եւ օտար ք երն ալ, մանաւանդ Արաբին
թաւ Յը գով գրելը, մինչդեռ կին էր այս իրա-
ւունքը: Քանզի կը հանդիպած կը տեսնենք յոյն
*K*ին զոր եւրոպացին ալ *K*ով կամ խիստ *C*ով
կու տայ, չին վերապահելով *ch*ը որուն դէմը
ունինք մեք ալ մեր քն:

Այսպէս՝

<i>Λούκιος</i>	=	Ղուկիոս	=	Lucius
<i>Κλαύδιος</i>	=	Կլաւդիոս	=	Claudius

Κρίσπος	=	Արիստոս	=	Crispus
Χριστός	=	Քրիստոս	=	Christus
Αρίσταρχος	=	Արիստարքոս	=	Aristarchus
Τυχικος	=	Տիւքիկոս	=	Tychicus եւն.

3. η, θ, ι:

Այս խումբին հանդիպադրուածիւնը եղած է՝ ըստ յունականին՝ η = ô = d, θ = ð, ι = τ օր.

Ἰούδας = Յուդաս = Judas

Θωμάς = Թոմաս = Thomas

Πόντιος Πιλάτος = Պոնտիոս Պիլատոս = Pontius Pilatus.

4. α, ε, ς:

Խումբը լուսաբանելու համար, որովհետեւ Յոյնին կը պակսին ասոնք, պիտի դիմենք Արիական բաղդատութեան, քանզի այն օրինօք կատարուած են ըստ մեծի մասին Արիա-Հայկական հանդիպումներն ալ, ինչպէս հետագայ մի քանի օրինակները կը ցուցնեն.

Բ.

{	بزم.	(bazzm)	=	բազմ (իմ)
	مَحْت.	(bakht)	=	բախտ

Պ.

{	پاس	(paç)	=	պաճ
	پاك	(payk)	=	պայկ

գ.

{ ګاه (gâh) = դահ
 ګنج (ganj) = դանձ

կ.

{ ګرباس (kerpac) = կերպաս
 ګفش (kafsh) = կաշ (կօշիկ)

դ.

{ ګڼک (dank) = դանկ
 ګست (dast) = դաստ

թ.

{ ګاج (taj) = թագ
 ګնդ (tund) = թունդ

Ըստ այսմ՝

ګڼک (cank)ը կը տեսնենք եղած՝ ճանկ
 ګابک (capuk)ը՝ ճապուկ
 ګոګան (côkan)ը՝ ճոկան
 ګարք (carkh)ը՝ ճախր (ըստ հեղինակի)
 ګաք (cap)ը՝ չափ
 ګանկ (jank)ը՝ ջանք
 ګուր (jur)ը՝ ջուր
 ګադույ (jaduy)ը՝ ջատուկ եւ այլն, եւ այլն:

Ինչպէս կը տեսնուի՝ այս խումբին մէջ ալ
 թոյլէ դէպի խիստ յառաջատու թիւն մը կայ <

ջ, ճ, չ, եւ մենք Տաճկահայքս ուղիղ չենք տար
օտար շերը մեր ճ ի փոխելով: Մեր լեզուին մէջ
ջն այլ եւս գործածութեանէ ինկած է օտար ձայ-
ներու համար, մի միայն պատկանեալ հայ բա-
ռերուն մէջ կը գործածենք, այն ալ աչքի եւ ոչ
ականջի համար, զի ձայնով այլ եւս չեն չտար-
բերիր:

Աորստեւած են նոյնպէս մեզ համար

5. ծ, օ, ց:

խումբէն երկու վերջիններուն ստոյգ արտաբերու-
թիւնը, երկուքն ալ թաւ ց են առանց ո՛ր եւ է
զգալի զանազանութեան: Քաւառացւոց եւ Աով-
կասահայոց բարբառին մէջ սակայն գիտենք որ
շատ որոշ եւ զանազանելի են:

6. զ, շ, ս:

7. լ, և, ռ (լ)

խումբերուն վրայ մանրամասնութեան չեմ մտներ,
ասոնց ձայները գրեթէ նոյնը պահուած լինելով
տարբեր հայ հատուածներուն մէջ:

8. շ եւ ղը

միայն առեղծուած մը կը ներկայացնէ որուն վրայ
հեռի են տակաւին բանասէրք համաձայնելէ:
Գիտենք որ Յունաց շն եւ բոլոր Սեմական Լերը
դով տրուած են հայերէն, այս իսկ բաւական է
մեզ համոզելու որ ղին հնչումը, գոնէ հնագոյն

Ժամանակներու մէջ (Ե՞դ դար, եւ այլն) այնչափ
թաւ չէր եւ արաբական ցը չէր յիշեցներ որ-
պէս այժմ մեր բերնին մէջ:

Հատ անհեթեթ եւ շատ տարօրինակ պիտի
ըլլար որ գեղեցիկ եւ ախորժալուր

جمال Ել լինէր կոշտ եւ թաւ Գամաղիէլ

ملال Ել Մաղաղիէլ

فلك Ել Փաղէկ

لوط Ել Ղովտ

سلمون Ել Սաղմոն, եւ այլն, եւ այլն:

Կամ ընդունելու է որ այն ժամանակի օտար
ազգերն ալ մերինն պէս կը հնչէին, ինչ որ
աւանդութիւնը եւ ազգաց միահամուռ համա-
ձայնութիւնը կը մերժէ, եւ կամ թէ մերինը
անոնցին ըստ կարի մօտաւոր ձայն մ'էր եւ այլա-
պէս չէր կարելի լինել: Բայց թէ ո՞ր էին այս
երկուքին, լին եւ ղին որոշ սահմանները, երբ,
որ դէպքին մէջ ներելի չէր մին միւսով փոխա-
նակել եւ իւրաքանչիւրին իւր յատուկ հնչական
իրաւունքը տալ, այս է որ յստակ չէ դեռ:

Փշիկի գործածութիւնը որ երբեմն մուտ
գտաւ՝ հաստատուն հիմ մը չյայտնեց եւ ոչ ալ
այն աղմկալից վիճաբանութիւնը որ երկու հա-
ւասարապէս հզօր հայկաբաններու, Բագրատու-
նիի եւ Այվաղովսկիի մէջ տեղի ունեցաւ՝ աւելի
ըւսաբանութիւն մը բերաւ:

Խնդրոյն վրայ վերջին գրողը, Meillet'ն, կը
կարծէ թէ ի սկզբան լ եւ ղ մի եւ նոյն ձայնը
ունէին եւ յետոյ է որ զանազանութիւն մտաւ:

„La différence de *l* *լ* et *t* *դ* tient à une innovation arménienne“ *կ'ըսէ, Նիլիկեց-
ւոց ժամանակին ակնարկելով, եւ քիչ մը վարը
կը յաւելու*

„Au moment où a été constitué l'alphabet arménien, *լ* et *դ* désignent également *l*, et c'est *դ* (*t*) qui occupe la place de *λ* grec et sert le plus souvent à le transcrire; peu à peu les deux phonèmes ont divergé; *l* *լ* est resté *l* mais *t* *դ* est devenu une spirante gutturale sonore, c'est à dire la sonore de *x* *խ*“ (Gr. comp. arm., էջ 22).

Չեմ կրնար հաւատալ որ մի եւ նոյն ձայնի երկու տարբեր նշանագիր ստեղծած ըլլայ Մեսրոպ, զանազանութիւն մը կար ի հարկէ այս ձայներուն մէջ, բայց շփոթութիւնը յետոյ այն աստիճանի հասաւ որ այլ եւս անկարելի ելաւ մէջէն ելլելը:

Հատ հին ձեռագիրները թերեւս լոյս մը ծագեն խնդրոյն վրայ, յայտնելով թէ որ դէպքերուն մէջ *լ* եւ որ ուրիշներուն մէջ *դ*ը կանոնաւոր գործածութիւն ունեցած է:

Բ. Չայնաւորք.

Բայց ասոնց չանցած մի գիր ունինք տարտամ՝

1. “Յ”.

Նախ աս քննենք թէ ինչ է, ձայնաւոր թէ բաղաձայն, եւ որ դէպքին մէջ մին կամ միւսը:

Մեր արդի արտասանութենէն դատելով կը տեսնենք որ երբեմն Հի հաւասար թաւ բաղաձայն է (բառերուն սկիզբը, զ. օ.), երբեմն մեղմ իի կամ $\zeta = \gamma$ ի մօտեցող ձայնաւոր (բառերուն մէջ տեղը), եւ երբեմն ալ բոլորովին անձայն (սովորաբար բառերուն վերջը):

Այսպէս էր արդեօք հին ժամանակներն ալ: Չեմ կարծեր: Գոնէ այն տեղեր ուր օտար *I* ի դէմ հանուած էր, անկարելի էր որ հազապային ζ ձայնն ունենար, քանզի անտեղութիւն պիտի լինէր ձայնաւոր մը բաղաձայնի փոխել եւ Մեսրոպի պէս հանձար մը որ երկար տարիներու ուսումնասիրութեամբ ձայնից ամենանուրբ զանազանութեանց խելամուտ եղած էր՝ այսպիսի անհեթեթութեան մէջ չէր կրնար իյնալ:

Հարկադրուած ենք ուրեմն ընդունիլ թէ գոնէ այս տեսակ դէպքերուն մէջ տեսակ մը ձայնաւոր էր եւ յոյն *I* ի, եբբ. *ἰ* ի եւ ար. *ی* ի կը պատասխանէր, օր.

$\text{ἰ} / \gamma \sigma \theta \tilde{\nu} \varsigma =$ Յիսուս

$\text{ἰ} / \alpha \chi \tilde{\omega} \beta =$ Յակովբ

$\text{ἰ} / \omega \rho \alpha \mu =$ Յովրամ

$\text{ἰ} / \tilde{\omega} \tau \alpha =$ յովտ եւն.

Ա՛րսենք տեսակ մը, քանզի եթէ ճիշդ ու ճիշդ *I* ի ձայնն ունէր, ինչ հարկ կար ի կեցած տեղը նոր նշանագիր մըն ալ մուծանելու նոյն ղօրութեամբ: Թերեւս մի տեսակ երկբարբառ էր որ աւելի ախորժելի կու տար ձայնը քան *իա*, *իէ*, *իո*, լերկ ձայնաւորաց համախմբումը:

Յիւն այս յատկութիւնն է որ կը բացատրէ
թէ ինչո՞ւ ձայնաւորով սկսող բառերուն սկիզբը
յ նախդիր կը դրուի փոխանակ ի ի:

Գիտելի է միանգամայն որ Յի այս գործա-
ծութիւնը մի միայն Յունա - Սեմականներուն մաս-
նաւորուած չէ, այլ Արիա - Երանականներուն մէջ
ալ նոյն յատկութիւնը կը պահէ:

Այսպէս, զնդ. yazը եղած է յազ, yashտը՝
յաշտ, yavidը՝ յաւէտ, ܕܝܕܝܐը՝ Ծագկերտ,
ياسمينը՝ յասմիկ, ܕܝܡܝܐը՝ յովազ, ܕܝܡܝܐը՝ յամոյր,
եւն:

Այս ամենուն մէջ, ինչպէս կը տեսնենք,
օտար I կամ Y երը փոխադրելու դերը միայն
ունի մեր Յն: Հոս կը վերջանայ արդեօք այս
դերը, նոյն հանգամանքը ուրիշ պարագաներու
մէջ ալ չպահէր: Միւս՝ այսինքն բուն հայ
բառերուն սկիզբը ինչպէս կը հնչուէր, հագագ
Հ՞, որպէս այժմ մենք կը հնչենք՝ թէ մի ուրիշ
կերպ: Զ. օ. Յարութիւն, յոյս, յետին, յօժար,
եւն. հարութիւն, հոյս, հետին, հօժար էր թէ
այլ ինչ:

Յով սկսող հայերէն բառ այնչափ քիչ
կայ որ դժուար է մի որոշ եզրակացութեան գալ
եւ թերեւս այս գտնուած մի քանի հատին ալ
օր մը հայագիտութիւնը նոր համեմատական
աղբիւրներ յայտնէ: Յայնժամ հարկ կը լինի
բոլորովին ջնջել յ տառը բաղաձայնից կարգէն
եւ պարզ Iի զօրութեամբ գէթ կիսաձայն-
ներու կարգն անցընել, ինչպէս արդէն ընդու-
նուած է:

Աւելի հաստատութեան համար քննենք միւս երկու դէպքերն ալ, այսինքն բառամիջի եւ բառավերջի: Բառամիջի յիշ համար բնաւ չեմ տարակուսիր թէ ի ձայնը կը հանէր ճիշդ ինչպէս այժմ մեր բերնին մէջ, եթէ ոչ աւանդական շարունակութեան ոյժն եւ իրաւունքը բոլորովին ուրանալ հարկ կը լինի եւ ամէն ինչ յայնժամ տարակոյսի տակ կ'իյնայ ինչ որ ոչ տրամաբանական է եւ ոչ մի ազգի օրինակաւ արդարանալի: Ուրեմն այնը կը հնչուէր աին, քայցը՝ բաից, հայսը՝ հաիս, խայծը՝ խաիծ եւն:

Ասոնք ալ հետ լծորդեալ յերուն համար: Իսկ եթէ ո՛ր հետ պատահէր ինչ ձայն կուտար. յոյս, լոյս, հոյն, սոյն, դոյն, նոյն եւ այլ այսպիսի կազմութիւնները ինչպէս կը հնչուէին. մեզի հետ ո՛ւր թէ օր կամ այլ ինչ:

Օ՛ր եւ օս՛ր իրարու այնչափ մօտիկ են, մանաւանդ արագ հեջման մէջ, որ տիրապէս վճռելը դժուար է ի նպաստ միոյն կամ միւսոյն զի շատ անգամ կը շփոթին կամ կը նոյնանան:

Այսու հանդերձ աւելի օս՛ի կողմը կը հակիմ քան օ՛րի, մի քանի պարսկահայ օրինակներէն դատելով:

Գիտենք նախ որ պարսկերէնի մէջ, մերինին կազմութեամբ, այսինքն բառին մէջ տեղը ույ (օս՛ի) ձայն չկայ, այլ միշտ վերջը, ى خو (խույ), ى جو (ջույ), ى پو (քույ), եւն:

Մերանման դէպքերու մէջ միշտ u (ու) է ձայնը՝ զ. օ.

کون (gûn), کور (kûr)
 کبود (kabûd), توژ (tuj)
 دون (dûn), گوش (gûsh),
 دل (dûl), بوی (bûy) Եւն.

որք հայերէնի մէջ եղած են գոյն, կոյր, կապոյտ, տոյժ, դուն (դուն ուրեք), (զ)գոյշ, դոյլ եւ քոյր:

Եւ որովհետեւ հաւաստի է թէ Պարսից հնչումը աւանդաբար ու եկած է, անտեղի պիտի լինէր կարծելը թէ Հայոցը շատ մերձաւոր ձայն մը չլինի, եթէ ոչ նոյն: Մեր այս տեսութիւնը կը հաստատէ այն պարագայն եւս որ հոլովմանց մէջ նոյն ու ձայնը անխաթար երեւան կ'ելլէ, յոյս — յուսոյ, կոյր — կուրի, Եւն: Քերականութեանց մէջ աւանդուած ոյ — ու ի փոփոխականութեան կանոնը ուրիշ հիմ չունի:

Չեմ գիտեր ինչ հիման վրայ de Harlez Բելջիացի գիտնականը իւր Manuel de la langue de l'Avesta գրքին մէջ լոյսը կ'ուղղագրէ lois, գոյնը՝ gohn, մինչ ուրիշ տեղ կը հետեւի մեզ տառագրելով այդը ait եւ գայլը՝ gayl (էջ 412, 334, 439):

Յին բառերուն վերջը անձայն մնալու դէպքին գալով, որչափ ալ առաջին հայեցուածով անմեկնելի կը թուի սա, Պարսկականին բաղդատութեամբ սակայն դիւրաւ կը մեկնուի եւ միմիայն այս կը թուի ինձ հաւանական մեկնութիւնը:

Յիրաւի Պ. լեզուի յատկութիւններէն մին է որ ամէն այն բառերը որ ձայնաւորով կը վեր-

ջանան, գոնէ այժմու ուղղագրութեամբ, իրենց-
մէ ետքը Կ մ'ունին, երբեմն յայտնի, երբեմն
զօրութեամբ զոր բանաստեղծական եւ այլ պա-
րագաներու մէջ գիտեն արտայայտել եւ ասոր
այլ պատճառը՝ բառին աւելի հին, արքայիկ
ձեւին մէջ նոյն Կ ձայնը ունենալն է: Ըստ այսմ՝

خدا (խօդա)	جو (ջու)
پا (պա, փա)	فرا (ֆրա, վրա)
سرا (սարա)	خو (խու)
شو (շու)	کو (գու)
مو (մու) եւն.	

էին եւ են միանգամայն՝

خدای (խօդաի),	جوی (ջուի)
پای (պաի)	فرای (ֆրաի)
سرای (սարաի)	خوی (խուի)
شوی (շուի)	کوی (գուի)
موی (մուի) եւն:	

Կամ աւելի հայացնելով ձայները ըստ պա-
հանջել մեր լեզուի՝ կ'ունենանք ի = յ փո-
խանակութեամբ՝ խօդայ, ջույ, փայ, վրայ¹,
սարայ, եւն:

¹ Ուրիշ տեղ յուսկած ենք թէ فرای, رای.ը մեր
«վերայ» նախադրութիւնն է, ինչպէս եւրոպացիք աւ ըն-
դունած են: Որով միանգամ եւս կը հաստատուի թէ մեր
բառին վերջի յն, հեռի աւելորդ կամ թարմատար լինելէ,
ամենաբարձր հնութեան կը հանէ կազմը, որով ծանրա-
պէս կը մեղանշեն լեզուին դէմ անոնք որ իբր ումպէտ ձգել
կը փորձեն այդ գիրը:

Եթէ քիչ մ'աւելի ուշագիւր նայինք, պիտի տեսնենք որ մի եւ նոյն երեւոյթն է նաեւ հայերէնի մէջ: Հոս ալ կը կարծեմ որ բոլորովին զգալի էր յ ձայնը եւ երթալով լռութեան ինկաւ. վկայ այն մի քանի բառերը որք տակաւին անեղծ կը պահեն զայն, օր. հայ, նայ, խոյ, քայ, եւն:

Մի այլ ապացոյց որ յն շատ չէր տարբերեր ի էն, ինչ ինչ պարագաներու մէջ անով փոխանակուիլն է, օր. ի ին տեղը անցնիլը, իբր նախդիր, ձայնաւորով սկսող բառերուն վրայ, եւ ա, եա, իա վերջացեալ բառերուն սեռականներուն պարզ յի մ'աւելադրութեամբ ձեւանալը (Երեմիա, -այ, արեւելեա, -այ եւն) ուր աի, եաի, իաի ի պէս անախորժ խոնուճներ յառաջ պիտի բերէր. իւր թոյլ եւ մեղմ յամերձութեամբ այս անտեղութիւնը հեշտիւ եւ հեշտեալ կը դարմանէ Յն:

Հիմա ալ որ դադարուն (statique) վիճակին մէջ լռած կը տեսնենք, այս լռութիւնը առերեւոյթ է, քանզի հոլովուելով, իճնարհուելով, բարդուելով, ածանցուելով, իմա բառը շարժուն (dynamique) վիճակի անցածին պէս, նորէն յիւր նուրբ ձայնով երեւան կ'ելլէ, տղայ, -սկսան, -ութիւն, եւն:

Բայավերջ յերն ալ, ինչպէս ուսայ, հանգեայ, համբարձայ, սիրեցայ, եւն, բացառութիւն չեն կազմեր. ասոնք ալ շարժման անցածնուն պէս, դարձեալ յի մեղմ եւ գողտր ձայնը կուտան, ուսայց, հանգեայց, համբարձայց, սիրեցայց եւն:

Եթէ ասոնցմէ ոմանց հրամայականներուն
ակնարկուի ուր յն բողորովին ի բաց թողուած
է, շատ բնական կը գտնենք այս զանցառու
թիւնը, քանզի յայնժամ չարաչար պիտի շփո-
թուէին խնդա՛ւ եւ խնդայ, ողբա՛ւ եւ ողբայ,
եւն: Ուրեմն հարկադիր զգուշութիւն էր սա որ
ի գործ դրուած է յորում եւ կը համաձայնի
պարսկականին որ բոլոր آستان (âstan) եւ آيدن
(âyidan) ձեւերուն հրամայականը կը շինէ առանց
վերջատառ ى ի

آراستن (ârastan = յարդարել) = آرا (ârâ)
پراستن (pîrastan = պատրաստել) = پرا (pîrâ)
آيدن (âyidan = գալ) = آ (a)
نمایدن (numóyidan = ցուցանել) = نما (numâ):

2. “ի”:

Մեր այբուբենին կրնանք ըսել թէ ամէնէն
կնճռոտ գիրն է այս եւ միշտ քար գայթակղու-
թեան եղած՝ իր բազմադիմի առումներով եւ
արժէքներով:

Ի՞նչ է դա տիրապէս, ձայնաւոր թէ բա-
ղաձայն, թէ երկուքն ալ միանգամայն: Իրաւ է
որ հիմա մեր բերնին մէջ գրեթէ առ հասարակ
՚լ ի ձայն առած է եւ անոր համար ալ ՚լ ով ի
սպառ փոխանակութիւնը կ'առաջարկուի, բայց
աւելի մօտէն ուսումնասիրելով կը տեսնենք որ
այս թաւ հնչումը յետաստաց է եւ ժամանակի
խանգարման արդիւնք, մինչ բուն ձայնը այլ ինչ

էր քան խիստ Վ: Ի սկզբանէ յոյն Սի դէմը
 հանուած, ճիշդ անոր հոլովական երեւոյթները
 կը ներկայացնէ, մերթ Վի մօտենալով, մերթ
 ֆի եւն, ինչպէս որ յոյներն ալ αὐτοσը այսօր
 կը հնչեն aftos, եւ πνεῦμα՝ pneuma եւ ոչ թէ
 pneuma:

Այլ սակայն Եւրոպացիք որ աւելի խոր ու
 սուճնասիրած են այս խնդիրները՝ միաբան հա-
 ւանութեամբ ընդունած են թէ Սը ոչ Ս էր ի
 սկզբան եւ ոչ f, այլ օօ ի կամ ū (լտ.) ի մօտ
 բան մը եւ այս հնագոյն ծագումը պահպանելու
 համար է որ միշտ առ կ'ուղղագրեն այլ եւ eu
 εϋ ρ, ինչպէս գղղ. autonomie, euphonie, եւն:
 Մեր ինն հնագոյն կիրառութիւնն ալ եթէ ուշի
 ուշով դիտենք մի եւ նոյն համոզման կը հասնինք:
 Քննենք մի քանի դէպքեր:

3. “Ան”:

Ի՞նչ էր այս ձայնը օ՞ էր թէ av էր: — Օ
 չըլլալուն տարակոյս չունիմ, քանզի եթէ ԺԲ,
 ԺԱ դարերէ առաջ օ լինէր, նոյն գիրը յետոյ
 ուրիշէն փոխ առնելու հարկ չէր ծագեր, ըստ
 որում մի եւ նոյն ձայնի համար երկու տարբեր
 եւ համազօր նշանագիր տեղ մը չէ տեսնուած
 եւ խելքի ալ դէմ է:

Ինձ կը թուի թէ մենք տիրապէս օ չունէինք
 օտար օի համապատասխանող. մեր Ո՛ն անշուշտ
 այլապէս կը հնչուէր քան ինչ որ է այժմ մեր

բերնին մէջ եւ որոյ ապացոյց կրնայ սեպուիլ մինչեւ ցայսօր ալ գաւառացւոց ոմանց անգղիական լինելն յիշեցնող հնչումը: Յունական ալփաբետէն ալ կարելի չէ ճշդել այս ձայնը, քանզի թէպէտ սովորաբար փոքր օին հետ փոխանակուած է, սակայն մեծին (ω) դիմացն ալ ելած կը տեսնենք, օր. μύρον = միւռոն, χοντάχιον = կոնդակ, χαρχίνος = կարկինոս, ἑπαρχος = եպարքոս եւ λεγεών = լէգէոն, χανών = կանոն (թէեւ կանոնն ալ կայ), χώνιον = կոնիոն, եւ մի եւ նոյն բառի մէջ χιυνάμωμον = կինամոմոն, μωρος = մորոս, եւն, եւն:

Ուրեմն որոշ եւ յստակ օի մը պէտք կար գոնէ օտար ձայները անթիւր անսայթաք տալու համար:

Արդ եթէ ó չէր Աւը՝ կրնանք նոյն իրաւամբ եւ պատշաճութեամբ պնդել թէ αὐ (ավ) ալ չէր, քանզի սա պիտի հակառակէր υ = լի համանման եւ համաղօր արժէքին որ, ինչպէս տեսանք, աւելի ռէ քան ι: Ուրեմն սուր մեր մէջ ալ ի հնումն կը հնչուէր αὐ, ճիշդ ինչպէս եւրոպացիք կը ձայնագրեն եւ կը հնչեն մինչեւ ցայսօր: Այս օրինօք է որ Παυλος-ը եղած է՝

Պաւղոս = Paulus

Κλαυδία = Կլաւդիա = Claudia

Ταυρος = Տաւրոս = Taurus, եւն:

Այս կերպ արտասանուած αὐին, եթէ, մանաւանդ արագ ձայնարկութեան մէջ, բնական

սղումին ուշ զնենք՝ կը տեսնենք որ զուտ օի կը յանգի անջան եւ անաշխատ. եւ այս վերջին հանգրուանին հասնելու համար բնական էր որ անցնէր $\widehat{առ}$, $\widehat{աօ}$, $\widehat{օօ}$ ի պէս մի քանի հանգոյցներէ, ինչպէս որ ալ իրապէս եղած է:

Ոչ մի օրուան, ոչ մի քանի տարուան մէջ կատարուեցաւ անշուշտ այս անցումը, այլ ամբողջ դարերու շղթայի մը պէտք եղաւ, եւս եւ օտարամուտ ձայներու պատճառաւ լեզուին մէջ մեծ խառնակութիւն առաջ եկած ըլլալու է որ դարմանի վրայ մտածուեցաւ օի փոխառութեամբ:

Սա ըստ ինքեան մի լաւ ձեռնարկութիւն էր եւ կոչուած ալ էր որոշ չափով առաջքը առնել տիրող շփոթութեան, եթէ դիտակից եւ զգուշաւոր կիրառութեան մէջ մնար, այլ հակառակը դիպեցաւ: Անհմուտ գրչաց եւ ընդօրինակողաց երեսէն նորանոր շփոթութիւններու եւ աղաւաղութիւններու դուռ բացուեցաւ եւ աւելի խառնակ եւ քառասային վիճակ մը երեւան ելաւ: Ոչ միայն օտար օերը եւ օյացած հայացի աւերը սկսան օ դառնալ, այլ լեզուին բուն էութեան եւ կազմական հանգամանացը հետ առնչութիւն ունեցող բայակերպ հոլովակերտ եւ այլ այս կարգի աւերն ալ անխտիր օ գրուիլ սկսան: Այսպէս, քաղաքաւ, մեծաւ, մեռաւ, եղաւ, հաւ, դաւ, նաւ, կաւ եւն, եղաւ քաղաքօ, մեծօ, մեռօ, եղօ եւն. ինչպէս հին ձեռագիրներով պարապողներուն յայտնի է: Ոչ ալ հնարուած (ւ) թաւ նշանը կրցաւ դարմանել այս շփոթութիւնը:

Ասոր մէկ անուղղակի վնասն ալ այն եղաւ որ բառերուն մէկ մասին նախնական ծագումն ալ վարագուրեցաւ. դրաւշը (درفش), զ. օ., եղաւ դրօշ, կաւշ (كفش)ը, կօշ (իկ), տաւթ (تفت)ը՝ տօթ, եւթ (هفت)ը՝ եօթն, աւզար (افزار)ը՝ օճառ, շկաւթ (شكافت)ը՝ շկօթ (ակ) եւն, եւն:

Այս շփոթ շրջանին պարտինք անշուշտ այսօր շատ մը անբնական երեւոյթներ որ այլ եւս հաստատուն արմատ առած են լեզուին մէջ, զ. օ. եզ. աւ գործիականին յ.ք. օք շինելը որ տարակոյս չկայ թէ հին շրջաններուն մէջ պարզ եւ կանոնաւոր աւր էր:

Նոյնպէս դիպուածով կամ քմահաճոյքով չէ որ հայրը հաւր եւ աւր(օր)ը աւուր եղած են, այլ $\widehat{աւօ}$ եւ $\widehat{աւու}$ ձայներու մերձակորութեան պատճառաւ, օր.

$$\begin{aligned} \text{հաւր} & - \text{հատ} (\widehat{աւօր}, \widehat{աւուր}) = \text{հօր}, \\ \text{աւր} & - \text{աւ} (\widehat{աւօր}, \widehat{աւուր}) = \text{աւուր}: \end{aligned}$$

Այսպէս շատ մը անկանոն կամ զարտուղի ձանջցուածներ կան որ եթէ անցման կամ սրղման բնական եւ անխուսափելի օրէնքներով քննուին՝ պարզ եւ կանոնաւորներուն կարգը պիտի դասուին:

Այս ամէն դէպքերուն մէջ, ինչպէս կը տեսնենք աւր կը մտնէ իբրեւ $\widehat{աւօ}$ ի, $\widehat{աւու}$ ի, $\widehat{օու}$ ի մէջ տեղ մի անորոշ հնչում, ըսենք տեսակ մը w անգլ. այլ ոչ երբեք $v = \varphi$:

Տեսնենք հիմա միւս զուգակցութիւնները

4. “Եւ”:

1. Բառասկիզբ: Այս զոյգով սկսող բառ գրեթէ չունինք հայերէնի մէջ բաց ի շաղկապէ եւ իւր ծնունդներէն եւ մէկ երկու օտար բառերէ (եւղ, եւթն) եւ յատուկ անուններէ (Եւտիքէս, Եւրիպիդէս, Եւրոպէ, եւն):

Ես կը կարծեմ որ իւր պարզ եւ ինքնակաց վիճակին մէջ, իմա՛ շաղկապ “Եւ”ը պարզապէս Սեմական *waʕn* է ($\gamma = ʕ$) որ, ինչպէս գիտենք, ոչ թէ *v* է թուրքերուն եւ պարսիկներուն հնչածին նման այլ *w* է ինչպէս բուն Սուրիացի եւ Արաբ ժողովրդոց բերնէն կը լսուի:

Գիտենք նաեւ որ այս գիրը տեղւոյն համեմատ թէ՛ ուսէ, թէ՛ առւ եւ թէ՛ պարզ ու: Մեր “Եւ”ին մէջ ալ նոյն զանազանութիւնը չե՞նք տեսներ որ մի ձեւով *ew* է եւ միւսով ու որ եթէ բառերուն սկիզբն ալ չէ՛ մէջերը յաճախ մուտ ունի, օր. տանուտէր, տարուրեր եւն, իսկ աշխարհաբառին մէջ, մանաւանդ նորերս, շատ առատ գործածութիւն առաւ, մինչեւ իսկ սկիզբը խօսքին կամ գլխոյն:

Գալով “Եւթն”ին, հոս յոյն *v* ի հետ գործ չունինք որ մեզ իբր չափանիշ ծառայէ, այլ Երանականով կը հաստատուի որ հոս ալ անցումը մի եւ նոյն կերպով կատարուած է:

Բառը ղէնդի մէջ *hapta* է որ նպ. ի *ἑφ* (*heft*) անցած է: Մեր “ւ”ը $\pi = p$ ին ուղղակի չկրնար հանդիպիլ այլ φ ի միջոցաւ, հետեւելով յայսմ եւս *v* ի բաղդին եւ զօրութեան:

Եւ միւս կողմէն գիտենք որ հին պարսկերէնը ֆ չունէր, այլ լի էր, ինչպէս անոնցը նոյնպէս եւ մերը: Սոյն լին է որ Արամականին ազդեցութեան տակ՝ երթալով ֆի փոխուեցաւ Սասանեան վերջին շրջաններէն սկսեալ հաւանականաբար որ յետոյ Արաբականին զօրութեամբ բոլորովին հաստատուեցաւ: Սակայն եւ այնպէս, ինչպէս վերն ալ ակնարկեցինք, այս կրօնքը չընդունող մէկ փոքրածիւ Պարսից մէջ (Փարսի) այսօր ալ ֆ երբ լի կ'արտասանուին:

Այս լի = ֆ անցումը Ե. դարուն կամ ի սպառ կամ մասամբ կատարուած էր ուրեմն եւ մերոնք իրենց դէմը ունեցան հետ մը որուն եւ պատասխանեցին մեր “ւ”ով, իբրեւ պատշաճագոյն տառ, յունական $v = \varphi$ համակերպութեամբ:

2. Բառամիջի Եւ երն ալ որ հիմա իւ¹ կը հնչենք, տարբեր ծնունդ եւ ծագում չունին. դիտողութիւնը կը ցուցնէ որ բոլորն ալ ի սկզբնաւ յու գաղկցութեամբ՝ Եւ էին եւ ձայներու անզգալի աստիճանաւորութեամբ է որ իւի յանգեցան: Այսպէս մեր այժմու միւսը որ մեւս է ըստ նախնեաց, գիտենք թէ մի եւսի յօդակցութիւնն է, ինչպէս թերեւս ուր յայտնի պահուած է Եւի ձայնը:

¹ Ոչ երբեք գղղ. և սակայն զոր չունինք, այլ you (իու), ինչպէս միւս, բիւր, թիւր որ mus, pur, tur, չեն, այլ mius (իսաւական սով), piur, tiur: Ուստի սխալ է ոմանց, օտար ազդեցութեանց տակ շրթնափակ և հնչելը:

Գիտենք նաեւ թէ մեր այժմու բիւրը բեր էր առ նախնեօք, զնդ. *baèvare* է որ սղուած եւ արաբ գրչութեամբ *بوع* եղած է զոր մարթ է թէ բեր եւ թէ բիւր կարդալ: Թարգմանչաց ժամանակը տիրող ձայնը առաջինն էր անշուշտ որ անոր պատշաճեցուցած են ուղղագրութիւնը:

Նոյնպէս ալիւրը որ հիմա արաբէս կ'ուղղագրենք, գիտենք որ ալեւր էր, յն. *ἀλεύρος*:

Ըստ այսմ պիտի ըսենք թէ սղբիւր, սղտիւր, եղտիւր, սղբիւս եւն. բոլոր այս կազմով բառերը զորս այսօր իւ կը գրենք եւ կը հնչենք՝ ՆԷ էին ի սկզբան եւ անգգալապէս ձայնաշրջեալ:

3. Բառավերջի ՆԷ երուն համար ալ որ շատ ցանցառ են արդէն, իրաւունք չեմ տեսներ վճռողաբար ըսելու թէ սոսկ վ էին ինչպէս այժմ: Այս դէպքին մէջ արգելիչ պարագայ մը չեմ տեսներ վի գործածութեան որ աւելի կտրուկ եւ պարզ պիտի յօրինէր գրչութիւնը: Մեզ այժմ անծանօթ ձայնական շարժում մը, նրբութիւն մը կար անշուշտ որ նախապատուութիւնը լին տուաւ: Եւ ինչպէս ըսի, շատ օրինակներ ալ չունինք այս դասակարգէն եւ եղածներն ալ ըստ մեծի մասին վերլուծելի:

Զ. օր. “ստորեւ” որ կրնայ լուծուել իստոր-եւ, իմա եւ ի ստոր: Սոյնպէս “ներքեւ” = եւ ի ներքոյ: “Վերեւ”, “միջեւ”ները մեր երէկուան յօրինուածութիւններն են:

“Արդարեւ”ին մէջ յետադաս եւ շաղկապը յայտնի է:

“Բարեւ”ը “բարեաւ”ի սղուճն է: “Աեղեւ”ին մէջ լը ասոր-արաբական ֆին տեղ եկած է ʿlāf (kīlaf):

Արնայինք այսպէս շատ ուրիշներ ալ վերլուծութեան ենթարկել բայց հարկ չենք տեսներ:

Ինչ որ ալ եղած լինէր նախնական ձայնը սա ճշմարիտ է մեզ համար որ վաղուց արդէն, նոյն իսկ թարգմանչաց օրէն, Վ ձայնը լը փոխանակած եւ հաստատուած է, օր. դել, ձել, արել, թել, ինել, քել եւն:

5. “Ու”:

Այս զոյգը հիմա մեր բերնին մէջ երկու որոշ ձայն միայն պահած է, օւ (գղղ.) եւ յ: Երկրորդը պարզապէս խանգարում մ’է առաջին նախնական ձայնի մը, արագ թրթուման կամ թաւալման բերմամբ:

Բուն ձայնը անշուշտ առաջինն է որ սակայն այն ալ չեմ կարծեր թէ ի սկզբան սոսկ եւ մերկ ու լինէր այլ ո՞ր եւ լի առանձին նրբութիւնները յիշեցնող թոյլ յօդաւորութիւն մ’անշուշտ, ճիշդ ինչպէս որ է յն. օՍ որուն եւ գէմը հանուած է:

Յոյներն ալ այսօր օւ կը հնչեն զայն, առանց սակայն մինչեւ յ երթալու:

Մեր մէջ ու (ու) է տիրականը երբ յետագայ գիրը բաղաձայն մ’է, օր. ուր, ուս,

ջուր, բուն, շուն, արթուն եւն. իսկ երբ ձայնաւոր մ'է՝ լը իւր օ արժէքով երեւան կ'ելլէ եւ ուա, ուէ, ուօի գլտորում մը յառաջ կը բերէ, աստուած, հաշուեմ, յօդուած, շինուածք եւն:

Մենք Տաճկահայքս տակաւին շատ դէպքերու մէջ այս մեղմ եւ որոշ ձայնը պահած ենք, կ'ըսենք, զ. օ. թող-ու-ի, լն-ու-ի, հար-ու-ի, հեղ-ու-ի եւն, զորս յք.ի մէջ ալ արժեցնելու համար մեղմ յ մ'ալ կը մօցնենք արտասանութեան մէջ եւ կ'ըսենք թողու(յ)աք, հարու(յ)աք, հեղու(յ)աք եւն. մինչ Աովկասի արտասանութեան մէջ, երեւի բոլորովին խափանուած է այլ եւս այս զանազանութիւնը: Անոնք կ'ըսեն պարզապէս Մանվէլ, Սամվէլ, մինչ մենք Արեւմտեայքս սովոր ենք Մանու-էլ, եւ Սամու-էլ հնչել որոշակի որ այդ բառերուն թէ սեմական կազմութեանը եւ թէ յոյն տառադարձութեանը հարադատօրէն կը պատասխանէ (Έμμανουήλ, Σαμουήλ):

Արջերս շատ խօսուեցաւ ուի եւ ուլի շփոթութեանը վրայ, այլ կարծեմ թէ, եթէ լրջօրէն մտածուի՝ ոչ ոք պիտի համոզուի թէ ուն ուլ եղած լինի երբեք եւ ոչ իսկ սխալելով զի հայու բերնին մէջ տիրական ձայնը միշտ ու եղած լինելով որչափ ալ համբալ լինի կարգացողը՝ դժուար է որ ուլի որոշումը տայ, զոր եթէ աչքը սխալի եւ շփոթէ՝ ականջը պատրաստ է միշտ ուղղելու:

6. “Ինչ”:

Այս զոյգին այսօրուան ձայնը կամ իվէ
եթէ վերջատառ է¹ կամ իուէ եթէ իրմէ ետքը
բաղաձայն մը կայ, օր. արիւն, կորիւն, լա-
լիւն եւն: Եւ այս այնքան ընդհանուր եւ հաս-
տատուն է որ իվ եղ. գործիականներն ալ յք.ի
մէջ իու կը դարձնենք, բանիւք, դրիւք, խո-
սիւք եւն, ուղիղ հոլովներու միայն պահելով
իվ ձայնը յք.ի մէջ, ինչպ. թիւք — զթիւս,
անիւք — զանիւս, տիւք — զտիւս եւն:

Այս զանազանութիւնը ի սկզբանէ անտի
կա՞ր արդեօք թէ ժամանակի արդիւնք է: —
Գծուար է հաստատապէս պատասխանելը, այ-
սուհանդերձ իւ (ü) հնչման մէջ յունական սի
հանգիտազօր ազդեցութիւնն անուրանալի է, օր.

χουραχῆ = կիւրակէ

χουρίος = կիւռ

χουριχός = կիւնիքոս եւն.

զորս յետոյ առանց լի ալ գրել սովորութիւն
եղած է:

Համեմատական ուսումնասիրութիւնը պիտի
ցուցնէ թէ ինչ օրէնքի եւ հիման վրայ իու
եղած են անկիւն, հերիւն, խօշիւն, թօթիւն,
զիւտ, հիւթ, նիւթ, դիւթ եւ բոլոր (ու)թիւն
ածանցները եւ այլ այսպիսիք որոնց մէջ իվը
մուտ չունի:

¹ Կամ թէ ծայրի բաղաձայնը դիմորոշ յօդ է, բա-
նիւն (ւիւ), տիւն (ւիւ), ձայնիւն (ւիւ) եւն:

“Չիւթ”ը միայն կը տեսնեմ որ փոխանակ
 “ձիւթ” կամ աւելի արդենաբար ձիֆթ ընելու,
 ինչպէս բառին օտար հնչումը կը պահանջէր (فت),
 ան ալ հասարակ կանոնի հետեւելով իո՛ւ ըրած է:

De Harlezին սիւնը *sivn* (սիւ/ն) նշանա-
 գրելը անտեղի է, քանզի սիւնը լինելով պ. ستون
 (սիթուն) ի յապաւումը, թի անկմամբ պէտք
 էր որ սիուն մնար:

Խնդրականներու կարգին մէջ կը ներ-
 կայանայ նաեւ “սփիւռ”ը:

Ինչպէս կը հնչէին նախնիք այս բառը,
 մեզի պէս ի՞նչ թէ ի՞նչ կամ ի՞նչ, քանզի լը հի
 ալ տեղը բռնած է երբեմն, բառից սկիզբը մա-
 նաւանդ եւ այս դիպուածականութենէն մոլորե-
 լով է անշուշտ որ յիշեալ Բելթ գիտնականը
 “կուշ”ը *gohsh* (անդ, 334), “բուն”ը *bohn*
 (391), “լուծ”ը *lohs* (406) կ’ուղղագրէ, մինչ-
 դեռ ուրիշ տեղ ուղղապէս “դուար”ը *douar*
 (436), “ստուար”ը *stouar* (437), “շուն”ը
shoun (438), “ուխտ”ը *oukht* (315), “մութ”ը
mouth (400) կը տառագրէ:

Գիտենք որ Արիա-Հայ բառեր կան որ
 յունարէնի մէջ ալ նոյն կերպարանքն ունենա-
 լով դժուար է ըսել թէ ասոր միջոցաւ առնուած
 են թէ անընդմիջաբար առաջին աղբերէն կը
 բղխին: Այս կարգէն կը տեսնեմ այս բառն ալ:

Հիւբշման σπειρω զուգատիպը յառաջ կը
 բերէ՝ յիշատակելով Meilletին ալ *sphurati*
 սնսկ. ձեւը զոր նշանակութեան կողմանէ անյար-
 մար կը գտնէ: Ես կը կարծեմ թէ երկուքն ալ

անյարմար են, գոնէ գրչութեան կողմէն: Յիրաւի
σπειρωին հետ ղուգորդելու համար պէտք է որ
կամ յոյնը փոխ ըլլար՝ կամ հայը սլով որ
միշտ հետեւում ընթացքը եղած է: Եւ յետոյ,
էին իւր փոխուելուն օրինակ չունինք, կամ ես
չեմ յիշեր, Սը լինելով միշտ մեր «ւ»ին դիմացը:

Իրաւ է սիհո ալ կ'ըսենք փոխանակ
սիհլոնի, բայց սա կրճատում մ'է լոկ՝ սահո-
ղական պարզողական օրէնքի հետեւութեամբ:

Գալով սնս. sphuratiին՝ թէեւ ձայնի շո-
շափում կայ բայց իմաստը (քթիթ աչաց) բո-
լորովին տարբեր եւ անպատշաճ է:

Ինձ համար ամենայարմար տիպը պ. سپهر
(sipihir)ն է ղոր կ'ենթադրեմ թէ թարգմանչաց
օրովն ալ շատ տարբեր չէին հնչեր պարսիկները
եւ որ նշանակութեամբ ալ (անձիր՝ անսահման
տարածութիւն) լիովին կը պատասխանէ մերինին:

Ամիսփելով ուրեմն կ'ըսենք թէ մեր «ւ»ը,
համազոյգ յունական Սի՝ անոր հին եւ նոր բո-
լոր երեւոյթները կը պատկերացնէ, ուստի եւ է
միանգամայն u, ou, v, f, h եւ կը լծորդի նաեւ
քի եւ Եի ընդմիջաբար՝ իբր յառաջատութիւն
vի: Պահլաւահայ տառաշրջութեան մէջ յա-
ճախ պիտի տեսնենք այս փոխանակութիւնները
որ մեծ դեր կը կատարեն:

7. «Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո»:

Ասոնց վրայ շատ բան մը չունինք ըսելու,
ամբողջ հայ phonétiqueը կազմողը կրնանք ըսել

Թէ լպրծուն ին է, միւսները տարածութեամբ
ալ նշանակութեամբ ալ երկրորդական են:

Հնգերորդական եւ Յեմական ձայնաւոր-
ներուն պէս կարճ եւ երկարի քանակ եւ ա-
մանակ չունենալնու համար մեր ձայնաւորները
գրեթէ լուռ եւ անյարիր են: Meillet'ն շեշտի
տիրականութեան կ'ընծայէ այս երեւոյթը —
թերեւս — բայց շեշտը, որքան ալ զգալի լինի
առողջանութեան մէջ, երբեք չտար ամանակի
այն ելեւէջը եւ տատանումը զոր երաժշտական
քանակը գիտէ ազդել ձայներուն:

Ա. Աւրեմն պիտի ըսենք մեր Աը Թէ սուղ է
եւ Թէ երկար ըստ շեշտի զօրութեան, աւելի
սուղ եւ փակ քան երկար, գրեթէ $90^{\circ}/_{0}$ հա-
մեմատութեամբ, եւ աւելի եւս:

Եի վրայ ուշագրաւ մասնաւորութիւն մը
չկայ բայց միայն Թէ գաւառացւոց բերնին մէջ
աւելի թոյլ եւ կակուղ կը հնչէ, *yé* (իէ) երկ-
բարբառի հանգամանքը պահելով, ինչ որ յու-
նական տառագարձութեամբ ալ կը հաստատուի
 $\epsilon\rho\omicron\upsilon\sigma\alpha\lambda\eta\mu = \text{Երուսաղէմ}$, ուր $\epsilon\sigma$ խումբին դի-
մացը սոսկ եւ լոկ Եը հանուած է իբրեւ բաւա-
րար: Ասկէց կը հետեւի որ մենք կը սխալինք
օտար *yé* ձայները եւ ուղղագրելով ուր պարզ
Եը պիտի բաւէր:

Ին զոր յունական *η*ի հանդէպ կը տես-
նենք յաճախ՝

$\Sigma\alpha\lambda\alpha\theta\iota\gamma\lambda = \text{Սաղաթիէ}$

$\Gamma\alpha\beta\rho\iota\gamma\lambda = \text{Գաբրիէլ եւն.}$

աւելի բաց կ'երեւի քան Նը, առանց սակայն մինչեւ è, ê, ai երթալու, զի այս բաց ai ն որ այնչափ զգալի է պարսկերէնի եւ թուրքերէնի մէջ ալ՝ մենք չունինք: Մեր էն միշտ գոց է առանց բացառութեան: Այնպէս որ թուրքին կէլ (էկ), սէս (ձայն) եւ սէն (ես), սէն (դու)երը մեր գրչութեամբ անկարելի է զանազանել թէ ai են թէ é: Այս է պատճառը որ երանական կարճ աերը որ ai ի եւ â ի մէջ են՝ նախնիք առկա տալ պատշաճ համարեր են, առ ի չգոյէ բաց ai ի, որ.

مزم = բազմ

دندان = դանդան

دس = բանտ

کنز کافج = գանձ եւն:

Մենք ալ անուանադարձութեանց մէջ այս տառաշրջութեան հետեւած ենք, ուստի միանգամ ընդ միշտ ազդ համարուի հոս որ ուր ուրեք արդի պարսկերէնի է (è)երը հյ. առկա հանուած տեսնեն ընթերցողք, պարտին â ի եւ é ի մէջ ai ձայնը գտնել ուղիղ հնչումը հաստատելու համար: Այս է նաեւ տեղ տեղ մեր “փակ ա” ըսածն ալ:

Ը որ թուրքերէնի մէջ այնչափ լայն գործածութիւն ունի, հայերէնի մէջ պարզ օժանդակի դեր կը կատարէ, բայց կարեւոր եւ անհրաժեշտ դեր՝ բաղաձայնից անշարժ եւ անյարիր խոնութիւնը արգելելով: Հնչումը կարծեմ

Թէ այն էր ինչ որ այսօր, զի գաւառաբարբառներուն մէջ զանազանութիւն մը չնշմարուիր:

Ի. Նոյնը կրնանք ըսել նաեւ իի համար ալ որ դիտելի մասնաւորութիւն մը չ'ընծայեր:

Ո. Նոյնը չէ սակայն Ո զոր կը գտնենք յոյն փոքր օին դիմացը եւ որոյ հնչումը անշուշտ քիչ շատ փոփոխուած է մեր մէջ: Գաւառացիք ոմանք զորս առիթ ունեցած եմ լսելու՝ ուս կը հնչէին եւ ճիշդ ուս ալ չէ, վերջածայնը օի եւ էի մէջ ձգելով զոր անկարելի է նշանացի տալ: Հիմա բառերուն սկիզբն անգամ շատերուն համար պարզ օ է (Տէր օղորմեա):

Խելամտութիւնը սակայն կը ցուցնէ որ եթէ չափազանցեալ (affecté) ուս չէր, լատինական օ ալ չէր, ասոնց մէջ տեղ մի բան էր, եթէ ոչ անիմաստ պիտի մնար միջին դարերու մէջ օտար օի մը փոխառութիւնը:

Ահա մեր համառօտակի տեսութիւնը հայ տառերու հնչական արժէքին վրայ:

Ինչպէս կը տեսնուի այնչափ ալ պարզ եւ հեշտ չէ հայ ուղղագրութիւնը ինչպէս շատերը յանգէտս կը կարծեն: Ժամանակը շատ բան փոխած, շատ բան խանգարած այլայլած է: Վարժութիւնը սատարելով որ եւ է կերպիւ այսօր կը վարուինք, սակայն խոստովանելի է որ միօրինակ, կանոնաւոր եւ անսխալ հայերէն գրելը այսօր քիչերուն տրուած է եւ կան ալ դէպքեր յորս ծանր ծանր հեղինակութիւններն անգամ կը գեղեւին եւ կը տարածայնին:

Այս պարագան է որ դարմանի մղեց եւ ծնունդ տուաւ վերջերս Աովկասի մէջ այն վ — ւական նշանաւոր պայքարի որ սական ան- նշան ելքով մը վերջացաւ սոսկ անհատական կամ կամայական սահմաններու մէջ մնալով: Ա'արժէ սական որ այս խնդիրները լրջօրէն քննուին, աւելի ձեռնտու պայմաններու տակ:

Պահպանուող ճայնաշրջութիւնք:

Արիական հնագոյն շրջաններէ Պահլաւին եւ ասկէ ալ նոր պարսկերէնի անցման երեւոյթին մէջ ամենամեծ դերը կը կատարեն տառական փոխանակութիւնները: Ասոնց լիովին խելամտութեամբը միայն կարելի է վերլուծութիւնը շատ մը մութ եւ անորոշ մնացած հանգիստութիւններու եւ աղերսներու որոնց տիպերուն երթալով իրարմէ հեռանալովը, հետքերը շատ անգամ անյայտ մնացած են:

Հայերէնն ալ որ այս անցման կամ հոլովոյթին ժամանակագրապէս կը պատասխանէ, պահելով երբեմն մէկ շրջանի, երբեմն ալ միւսին կերպարանքը, փոխանակութեան նոյն կերպերուն եւ օրէնքներուն կը հպատակի, երբեմն ալ իւրուրոյն առանձին գրոշմ մը կուտայ՝ յապաւմամբ, կարգի եւ տեղւոյ փոփոխութեամբ եւ այլ յեղանակաւորութիւններով:

Առնենք մի քանի սովորականները.

1. $U = \zeta$ ($S = H$):

Առաջինը հին ձեւը կը ներկայացնէ որ երբեմն պահուած եւ երբեմն ալ, գրեթէ միշտ չի փոխուած է նոր շրջաններու մէջ: Հայերէնը երկու կերպէն ալ ունի, ժամանակի եւ անցման հանգոյցներուն (*étape*) պատասխանելով:

Այսպէս՝

Զնտ. *gâtu* պՏԼ.ին անցած է *gâç*, յորմէ նպ. եւ հյ.ի եղած է *ك* = *quai*:

Նոյնպէս՝

ՊՏԼ. *rac*ը տուած է նպ.ի եւ հյ.ի *ك* = *nai* (ճանապարհ):

ՊՏԼ. *âgâç* = նպ. *ك* = հյ. *ակահ*:

„ *rac* = „ *ك* = „ *պահ*:

Զնտ. *daç(an)* = պՏԼ. եւ նպ. *د*, իսկ հյ.ի մէջ պահած է հին ձեւը՝ *ḍau(ն)*: ՊՏԼ. *vinac*ը որ *ك* անցած է նպ.ին՝ նոյնութեամբ պահուած է հյ. “վնաս”ին մէջ:

Հնդեւր. *vikaç*ը որ վերի *v* = *g*, *k* օրինօք պՏԼ.ին *gokâç* դարձած է, հյ.ի մէջ եղած է “վկայ”, պահելով սկզբնական վ (*v*)ն եւ վերջատառ *u* (*ç*)ն փոխելով թոյլ եւ մեղմ *y*ի, փոխանակ հի, ինչպէս կը տեսնենք նպ. *د* *ك*ի մէջ:

Դիտելի է սակայն որ պ.ի մէջ ալ այս վերջին թաւ *z* (*o*)ն այնչափ թաւ չէ եւ ոչ ալ էական զի կրնար իյնալ ալ, այնպէս որ հաւասարապէս ճիշդ են թէ *د* *ك* եւ թէ *ك* *د*: Ճշդա-

գոյնը հյ.ն է որ ուղղակի զն. *vîkaya* ին կը պատասխանէ: Այս է պատճառը որ հի տեղ Յ կը տեսնենք, մինչդեռ պ.ը հեռացած է կամ $U =$ հ փոխանակութեան հետեւած:

Յորմէ կը հետեւի թէ մեր բառին ճիշդ հնչումը *rkay* պէտք է լինի, թէեւ լռած է այժմ այս $\text{Յ} = \text{y}$ ձայնը:

2. $T (m) = Y (j)$:

Պհլ. *patkar*, նպ. پکار, հյ. պալքար
 „ *patman*, „ پیمان, „ պալման
 Զնտ. պհլ. *âtar*, „ ادر, „ այր (եմ)

Զն. *pîtar* = պհլ. *pidar* = նպ. پدر = հյ. հայր
 „ *mitar* = „ mîtar = „ مادر = „ մայր

Կան ալ դէպքեր յորս փոխանակութիւնը նպ.ի մէջ կատարուած՝ այլ հյ.ի մէջ հին ձեւը պահուած է՝

Պհլ. *patwant* = նպ. پوند = հյ. պատուանդ
 „ *patwast* = „ پوست = „ պատուաստ
 „ *patkar* = „ پکار = „ պատկեր
 „ *patkan* = „ پکان = „ պատկան
 (դարան):

3. $v, h = \beta, \eta (V = B)$:

Պհլ. *vaver* = նպ. باور = հյ. վաւեր
 „ *veh* = „ به = „ վեհ

ՊՏԼ. barver	= նսլ. باربر =	ՏՅ. բարբեր
„ vehzad	= „ بهزار =	„ պայազատ
„ varahram	= „ արամ =	„ վահրամ
„ vîrastan	= „ پيراستن =	„ պատրաստեմ
„ vantak	= „ پنداك =	„ բանդակ եւս եւ վանդակ
„ vank	= „ بانك =	„ վանդ, վանկ

4. P, F = H.

պՏԼ.	նսլ.	ՏՅ.
Framân	فرمان	հրաման
Farhang	فرهنگ	հրահանգ
Fraçang	فرسنگ	հրասանգ
Frôshak	فروشه	հրուշակ
Frshtak	فرشته	հրեշտակ
Panj	پنج	հինգ
Paitak	هویدا, پدا	յայտ
Pat	پای	հետ (ք)
Purç	پرس	հարց, փորձ

Ասոնցմէ դուրս կան այլ եւս անհամար փոխանակութիւնք զորս իրենց բազմադիմի պէսպիսութեանց աղագաւ անհնարին է պատկերացնել: Արիահայ Քառարանիս մէջ մեծաւ մասամբ վերլուծուած են ասոնք:

Հոս միայն մասնաւորութիւն մ'ալ յիշելով բաւականանք, այն է որ՝

5. Պ. տառերուն դիմացը երբեմն բուն հայաձայն տառերը ելած կը տեսնենք առանց

որ այս մասին տիրող վարող օրէնք մը նշմարուի, օր.

سوراخ	(սւճ. <i>surak</i>)	=	ծորակ
باز واز		=	բաց
شاخ		=	ցախ
چاك		=	ծակ
كنج		=	գանձ
مس ۴م		=	մեծ
سرو آزاد		=	ձերբազատ
برز ووز		=	վարդ, վարժ, վարձ
چوب		=	ցուպ
سر		=	սար, սայր, ծայր
اندرز		=	անդարձ
کز		=	գիղ, գիծ
سوار		=	ձիաւոր
زان	ճան(աչ)	=	ճան(եայ)
زیندن		=	ծն(անիմ)
زم		=	ձմ(եռ) եւն, եւն:

6. Երկար ի (*î*) երբ սովորաբար է անցած են հ.ի

دید	=	դէտ
کید	=	դէտ
کین	=	քէն
زین	=	դէն

7. Բայց Նով ալ կը տեսնուին

شیب	=	շեպ, սեպ
دین	=	դեն
دیو	=	դել
پیت	=	պետ

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ.

Քերականական համեմատութիւնք:

—

Յօդոռում Ա.

ա. Անոռն (գոյական):

Այլ պահէնք հոս հին բաժանումը որ տրամաբանական լինելու առաւելութիւնն ունի, այն է գոյական եւ ածական: Արդ անուան շուրջ կրնանք մտածել հետեւեալ պարագաներն ըստ հին աւանդութեան, սեռ, թիւ, հոլով, տեսակ:

Սեռ:

Երեւակայեալ հին նախալեզուն սեռի զանազանութիւն ունէր թէ ոչ, յայտնի չէ, թէ եւ կարծողներ կան թէ՛ այո. իրողութիւնն այս է որ այժմ գոյութիւն ունեցող լեզուաց, լինին Արիական կամ Սեմական, ոմանք ունին, ոմանք ոչ:

Հին երեք մեծ լեզուները, սանսկրիտը, յոյնը եւ լատինը եւ եւրոպական արդի լեզուները ունին, բաց ի անգլիերէնէ: Սեմական ճիւղի մէջ ալ սեռը մեծ դեր կը խաղայ, արաբականին մէջ մանաւանդ մինչեւ բայերուն կը տարածուի: Իրաւ է որ խօսքի մեծ բացայայտութիւն կը բերէ սեռը եւ շատ մը աւելորդ կրկնութիւններէ կ'ազատէ, բայց եւ մեծ դժուարութիւններու ալ դուռ կը բանայ որոնցմէ զերծ են չունեցող լեզուները:

Հայերէնը այս մասին պահլաւերէնի հետ կ'երթայ որ նոյնպէս սեռի զանազանութիւն չունի: Երկրորդ թարգմանչաց խումբէն ոմանք փորձուած են մուծանել հյ.ի մէջ ալ, բարեբախտաբար չեն յաջողած:

Թիւ:

Թիւը, ինչպէս պհ.ի՝ նոյն եւ հյ.ի մէջ երկու է, եղ. եւ յ.ք.: Երկակի (duel) չունինք սնս.ի, յոյնի եւ արաբի պէս: Ճշդութեան եւ բացայայտութեան նուազութիւն մ'է այս ալ թերեւս, բայց միանգամայն կաշկանդում:

Պհ.ի մէջ յոքնակերտ մասնիկը an է,

anshuta = մարդ

anshuta-an = մարդիկ

Այս մասնիկը նպ.ի մէջ ալ գործածական է եւ աւելի շնչաւորաց յատուկ, թէեւ ոչ բացարձակ:

پادشاهان, پادشاه = թագաւորք

بزرگان, بزرگ = աւագանի

خدایان, خدا = տեարք

کدایان, کدا = տնանկք

Հյ.ի մէջ ալ ունինք նոյն մասնիկը որ նոյն կերպով դաս մը բառեր յ.ք. կը շինէ.

ձիան = ձիեր

գրեան = գրքեր

քաջեան = քաջեր

Նոյնը նաեւ անի աճմամբ

ազատանի = ազատներ

կանանի = կիներ

աւագանի = քաջեր, եւն:

Հոլով:

Պահլաւերէնը տիրապէս խօսելով Հոլով Հոլովմունք չունի. բառին դիրքէն, խօսքին բերմունքէն եւ շատ անգամ ալ նախադրութեանց գործածութենէն կ'որոշուի իմաստը: Մինչ հայերէնին այս մասը իւր գերազանց ճոխութիւններէն մին կը կազմէ եւ զայն կը դասէ սանսկրիտին յոյնին լատինին եւ գերմանականին մէջ:

Տեսակ:

Ասով կը հասկնանք բառի մը պարզ կամ յօդուածոյ վիճակը: Դարձեալ պարզը կ'որոշուի տարրական նախնական պարզի եւ կերպաւորեալ հասարակ պարզի:

Առաջինը, տարրը (*racine*) սովորաբար որոշ իմաստ չունենար, ընդհանուր ուղղութիւն յայտնող ձայն մ'է որ շատ բաներու կրնայ յարմարիլ, ինչպէս սնս. *dâ*, պրս. *دا* յորմէ *دادا*, լտ. *da*, *do* եւ հյ. *տ(ամ)* նախնական տարրներ են, իսկ տուր(ք) ասկէ յօրինուած որոշ եւ իմաստակիր անհատութիւն մը որ իւր կարգին այլ եւ այլ բաղադրութեանց մէջ մտնելով մթերք կ'ընծայէ լեզուին:

Եւ այս բաղադրութիւնը կրնայ լինել կամ
բառին սկիզբը դնելով աննշան մասնիկը զոր
հին քերականները բաղադրեալ կը կոչեն,
կամ վերջը՝ եւ այս իսկ է բուն սոմանցական
կոչուածը:

1. Բաղադրեալք:

Այս մասնիկները շատ չեն ոչ պէտքի եւ ոչ
հոգի մէջ, ոչ ալ բոլորովին նոյն եւ նման: Հան-
գիտականներն են,

ա ժխտական որ ձայնաւորի մը քով կ'ըլ-
լայ an, or.

ակամայ (սնսկ. a-kâma)

ածուխ

ապուխտ:

Առ մեղ յաճախեալը an ձեւն է, անարի,
անպակաս, անզօր, եւն:

af, ave = ապ, ապե

aveniaz = ապենիազ

avîguman = ապագուման

dûsh = դժ, թշ, տ (պակասաւորն դժի)

dushnam = թշնամ (անք)

dushkam = դժկամ

տկար, տտիպ:

dushhîm = դժխեմ, եւն

ham = համ

hamkar = համկար

ni = ն

nikûn = նկուն, եւն:

2. Ածականք:

Այս մասնիկները մեծ մասամբ կը պատասխանեն պՀ.ին. դներք մի քանի գլխաւորները:

ak	= ակ
hamak	= համակ
nâmak	= նամակ
carak	= ճարակ
kantak	= քանդակ
katak	= քատակ
nîzak	= նիդակ
gûnak	= գունակ
dastak	= դաստակ
vastak	= վաստակ
ferishtak	= հրեշտակ
khorak	= խորակ
çurak	= ծորակ, եւն.:

Այս կարգէ են նաեւ նուազական ակերն, ծովակ, գետակ, սիւնակ, տնակ, խորակ, նաւակ եւն.:

Սոյն այս ակն է որ հեշտալրութեան պահանջմամբ եակի փոխուած կը տեսնենք տեղւոյ եւ պարագայի համեմատ, զ. օ. թուականներուն ծայրը՝

երկեակ, երրեակ, քստեակ, հնգեակ, վեցեակ, եօթնեակ եւն. եւս եւ պատանեակ, արուսեակ, խշտեակ, սարեակ, ջորեակ, մանեակ, վառեակ, ալեակ, լուսնեակ եւն.:

Գարձեալ, ինչպ. պՏԼ.ի, նոյնպէս եւ Տ.ի մէջ այս ակը ող եւ իչի զօրութեամբ ընդունելութիւն ներկայներ եւ ածականներ կը շինէ, զ. օ. պՏԼ. bûrzէն (բարձրանալ)՝ bûrzâk (բարձր): Սոյն կերտութեամբ ունինք ազդակ, գոյակ, էակ, գտակ, պարունակ, փառունակ, քարունակ, գիտակ, գուշակ, ուղղեակ, վերելակ, տեղեակ, հմայեակ եւն:

Gîn = գին:

antohgîn = անդոհգին

kheshmgîn = զայրագին

նպ. غمگين = տրտմագին

Ըստ այսմ եւ gաւագին, վշտագին, սրտագին, դառնագին եւ այլ նմանք:

Pan = պան:

Այս ածանցով շատ բառ ունինք համեմատելի, կրնանք մինչեւ իսկ ըսել թէ Տ. պան վերջացող բառերուն բոլորն ալ կամ համազօր կամ համապատասխանող ունին պ.ի մէջ: Այսպէս, զ. օ.

պահապան = پاسبان

մարդպան = مرزبان

այգեպան = باغبان

ուշտապան = ساربان

կարաւան = (կարբան) ڪاروان
 բանտապան = زندانبان

Kar = կար:

վնասկար = *vinaskar*, նպ. ڪناهڪار
 կամակար = *kamakkar*, " ڪامڪار
 յետկար = يادڪار
 քրտիկար = ڪردڪار
 կաւշկար = ڪفشڪر

Kân = կան:

շայեկան = شايڪان
 դեհկան = دهقان
 վաճառական = واپارڪان
 գրաւական = ڪروڪان

Tar = [թար:

վատ[թար = (بدتر) وڌتر
 ապար[թար = (برتر) اڀتر

Var = տր:

դատաւոր = دادور
 ուժաւոր = *ujvar*
 զօրաւոր = زورور
 հնարաւոր = هنرور
 բախտաւոր = ڀڳتاور
 սգաւոր = سوڪوار, եւն:

stan = *ստան*:

Ասպաստան = اسپستان

Դպրաստան = (دبستان) دبیرستان

Սագաստան = (سیستان) سکستان

Բուրաստան = (بستان) بوستان

Շահաստան = شهرستان

Խուժաստան = خوزستان *եւն*:

var (وار) = *բար*:

برادر وار = եղբայրաբար

اسرافیلوار = Իսրաֆելաբար (مثنوی), իմա՛ Տրեշտակաբար (فرشته وار):

وش = *պէս*¹:

مەوش = լուսնապէս

مرغوش = [թռչնապէս, կամ բուն բառը (مرغ = մարգ) գործածելով՝ մարգապէս:

dar = *տար*:

فرمان(بر)دار = Տրամանատար

چاره دار = Ճարտար

h.

ارزانی = արժանի

¹ Ասոնք «պէս» նշանակաւից բառով բարդութիւն ալ կրնան սեպուիլ:

3. Բարդութեանք:

Բարդութեանց մէջ թէ պարսիկ եւ թէ հայ երկու լեզուներն ալ շատ ճոխ եւ բեղմնաւոր են, հայը թերեւս գերազանց քան զպարսիկը: Եւ թէպէտ մէկ կողմը ինչ որ կայ անպատճառ միւս կողմն ալ նոյնին գտնուիլը էական պայման մը չէ, սակայն համեմատութեան մտնելու բաւական ալ պաշար կայ երկուստեք:

Այս բառական նմանութիւնը այնչափ ալ կարեւոր չէ ըստ ինքեան որչափ այն կազմական ուշագրաւ դրութիւնը որ երկու կողմն ալ նոյն է: Գիտենք որ հ. յ. թ մէջ տիրող օրէնքը այն է որ առաջին բառը երկրորդին որոշիչ՝ լրացուցիչ՝ բացայայտիչը լինի, կամ քերականաց յատուկ լեզուով խօսելով առաջինը կամ սեռի կամ բնութեան խնդիր լինի երկրորդին, կամ ածական կամ մակբայ: Ճիշդ սոյն օրէնքը կը վարէ նաեւ բարդութիւնները պարսկերէնի մէջ ալ, շատ աննշան բացառութեամբ:

Այսպէս զ. օ. պհլ. taka-bara եթէ հ. յ. թ հանուի՝ կուտայ թազա-բեր, իմա՝ թագ կրող, յորում ինչպէս կը տեսնուի խնդիր սեռի է 1 ը 2 ին:

Նոյնպէս aspo-kara = ասպակեր, եւ ընթացիկ պ. էն

تیرانداز = նետընկէց

خودپسند = անձընտիր

رهنمای = ուղեցոյց

دخراش = սրտախարշ (աղեխարշ)

Միւս հոլովներէն

جانشين = ետեղակալ = որ նստի ի տեղ-
ւոջ (ներգ.)

خون آلود = արիւնազանգ (արեամբ շաղա-
խեալ — գործ.)

دلشکست = սրտաբեկ (բեկեալ սրտիւ —
գործ.)

شاهزاده = արքայածին (յարքայէ — բաց.)

مهرداد = ի Միհր (Միթրա) դից տուեալ,
Միհրդատ (բց.)

تيرداد = ի Տիր դից — Տրդատ = Տիրա-
տուր (բց.)

خداداد = աստուածատուր (բց.) եւս եւ

کارنگ = վարդերանգ (ած.)

سرخ روی = կարմրերես (ած.)

ترش روی = թթուերես (ած.)

سپید = սպայապետ (յատկ.)

دهيد = դեհպետ (յտ.)

եւ հակադիր միութիւններով

آمدورو
امدوشد } = եկեւերթ (երթեւեկ)

خرید و فروش = առ եւ ծախ

دار و ستد = տուր եւ առ

եւ հաստատական կրկնութիւններով

جست و جو = խոյզ եւ յոյզ

گفت و شنيد = ասուլիս (ասել եւ լսել)

گفت و گو = բանագնացութիւն, զրոյց, աշ-
խարհիկ լեզուով “ասէ կօսէ”

“ըսի ըսաւ” ըսուածը որ “ըամ-
բասանք” (قيل وقال, տճ. “տէ-
տիմ-տէտի”) է ըամ բաս
անսովոր բայէն (ասեմ, ասես) որ
միայն այս բարդութեան մէջ
կ’երեւի: Այլ է “բա, բամ,
բայ” շաղկապը՝ թէ նշանակու-
թեամբ, օր. ասացի բա, կամ
ըամ, կամ բայ:

Սոյնպէս են նաեւ

آهسته آهسته = կամաց կամաց

رفته رفته = տակաւ առ տակաւ

پاره پاره = յօշ յօշ, ծուէն ծուէն

کونه کونه |
کونا کون } = գոյն զգոյն

برابر = կողն ի կողն, կող առ կող:

Աստի եւ մեր այլ բաղմսկերպ կրկնութիւն-
ները ծանրածանր, բարձրաբերձ, հաստամետ,
խաժամուժ, լիուլի, մեծամեծ, կորակոր, չարա-
չար, եւն:

Զօդոռած Բ.

—

Ածական:

Պ. հին լեզուի մէջ ածականը թէ սեռի,
թէ թուոյ եւ թէ հոլովի զանազանութիւններ
ունէր որ պէտքի մէջ կորսուած են, ինչպէս արդի
լեզուին մէջ, մինչ հ. լ. թէ թիւ եւ թէ հոլով
ունի եւ մասնաւոր համաձայնութեան կը հե-

տելի: Այս մասին ալ հ. լ կը զատուի պհլ. էն
եւ հնագոյնին կը պատասխանէ:

ա. Սասակոթեան աստիճանք:

Հին փարսի եւ զէնտ եւ սնս. լեզուաց մէջ
ուժգնութեան աստիճանաւորութիւն մը կը տես-
նուի բաղդատական դէպքերու մէջ որ պհլ. ի
եւ նպ. ի մէջ ալ պահուած է որ եւ յն. ի եւ
լտ. ի մէջ ալ կը տեսնուի, օր.

𐬀, 𐬀𐬌, 𐬀𐬌𐬎, եւն:

Հ. լ այս աստիճանական յառաջատու-
թիւնը չունի, ուրիշ ճամբով եւ կազմով նոյն
գաղափարները կու տայ, թէեւ յետինք նմա-
նողութեամբ գոյն մասնիկով բաղդատական եւ
ամենաուժ գերադրական ձեւեր կերտեր են ա-
ռանց դասական լեզուի հաւանութեան:

Մէկ երկու ցանցառ դէպքերու մէջ միայն
պահուած կը տեսնեմ պհլ. tar Է իբր բաղդա-
տական մասնիկ հ. լ ի մէջ, օր. վստթար =
պ. 𐬀𐬌 որ կը լինի նաեւ սղմամբ 𐬀 որուն կը
հակակայի կարծեմ մեր վթարը, եւ «ապար-
թար» (𐬀𐬌 — 𐬀𐬌) ինչպէս կ'իմանամ Եղիշէին
ապարթանը:

բ. Թուրակաւք:

Այս դասակարգին յայտնի համեմատելի
տարերքը հետեւեալները կը թուին.

1. Բ-Յ-Դ-Հ:

Միաւորին համար *aè, aèva, ayuk* մ'ալ ունի պճլ.ը բայց շատ անգամ Սեմական *haduk*ը կը գործածէ որոյ մեր յատուկը լինելուն տարակոյս չկայ, թէպէտեւ ոմանք միշտ *ayuk* կը կարդան: Այս շարքէն ունինք նաեւ՝

چار چار = չոր (ք — ս)

پنج = հինգ

هفت = եւթ (ւ)

ده = տաս (ն)

Աստի մինչեւ քսան թուարկութեան մէջ ճիշդ հյ.ի պէս պճլ.ի մէջ ալ միաւորը կը կանխէ զտասնաւորը՝

یازده = մետասան

دوازده = երկոտասան

شانزده = վեշտասան, եւն.

هزار = հազար

پور = բիւր

2. Դ-Զ-Բ-Ն:

نخست = նախ, նախուստ

دو دیگر = երկու միւս կամ միւս երկու

سه دیگر = երեք միւս կամ միւս երեք

Այս վերջին ձեւերով կը մեկնուին դասական “երկրորդ անգամ”, “երրորդ անգամ” բացատրութիւնները փոխանակ պարզ “երկրորդ, երրորդ”-ի:

3. 𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐎺𐎻𐎼𐎽𐎾𐎿𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐏺𐏻𐏼𐏽𐏾𐏿𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐹𐐺𐐻𐐼𐐽𐐾𐐿𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒹𐒺𐒻𐒼𐒽𐒾𐒿𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓳𐓴𐓵𐓶𐓷𐓸𐓹𐓺𐓻𐓼𐓽𐓾𐓿𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔳𐔴𐔵𐔶𐔷𐔸𐔹𐔺𐔻𐔼𐔽𐔾𐔿𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕳𐕴𐕵𐕶𐕷𐕸𐕹𐕺𐕻𐕼𐕽𐕾𐕿𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖳𐖴𐖵𐖶𐖷𐖸𐖹𐖺𐖻𐖼𐖽𐖾𐖿𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗳𐗴𐗵𐗶𐗷𐗸𐗹𐗺𐗻𐗼𐗽𐗾𐗿𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘳𐘴𐘵𐘶𐘷𐘸𐘹𐘺𐘻𐘼𐘽𐘾𐘿𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙳𐙴𐙵𐙶𐙷𐙸𐙹𐙺𐙻𐙼𐙽𐙾𐙿𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠𐚡𐚢𐚣𐚤𐚥𐚦𐚧𐚨𐚩𐚪𐚫𐚬𐚭𐚮𐚯𐚰𐚱𐚲𐚳𐚴𐚵𐚶𐚷𐚸𐚹𐚺𐚻𐚼𐚽𐚾𐚿𐛀𐛁𐛂𐛃𐛄𐛅𐛆𐛇𐛈𐛉𐛊𐛋𐛌𐛍𐛎𐛏𐛐𐛑𐛒𐛓𐛔𐛕𐛖𐛗𐛘𐛙𐛚𐛛𐛜𐛝𐛞𐛟𐛠𐛡𐛢𐛣𐛤𐛥𐛦𐛧𐛨𐛩𐛪𐛫𐛬𐛭𐛮𐛯𐛰𐛱𐛲𐛳𐛴𐛵𐛶𐛷𐛸𐛹𐛺𐛻𐛼𐛽𐛾𐛿𐜀𐜁𐜂𐜃𐜄𐜅𐜆𐜇𐜈𐜉𐜊𐜋𐜌𐜍𐜎𐜏𐜐𐜑𐜒𐜓𐜔𐜕𐜖𐜗𐜘𐜙𐜚𐜛𐜜𐜝𐜞𐜟𐜠𐜡𐜢𐜣𐜤𐜥𐜦𐜧𐜨𐜩𐜪𐜫𐜬𐜭𐜮𐜯𐜰𐜱𐜲𐜳𐜴𐜵𐜶𐜷𐜸𐜹𐜺𐜻𐜼𐜽𐜾𐜿𐝀𐝁𐝂𐝃𐝄𐝅𐝆𐝇𐝈𐝉𐝊𐝋𐝌𐝍𐝎𐝏𐝐𐝑𐝒𐝓𐝔𐝕𐝖𐝗𐝘𐝙𐝚𐝛𐝜𐝝𐝞𐝟𐝠𐝡𐝢𐝣𐝤𐝥𐝦𐝧𐝨𐝩𐝪𐝫𐝬𐝭𐝮𐝯𐝰𐝱𐝲𐝳𐝴𐝵𐝶𐝷𐝸𐝹𐝺𐝻𐝼𐝽𐝾𐝿𐞀𐞁𐞂𐞃𐞄𐞅𐞆𐞇𐞈𐞉𐞊𐞋𐞌𐞍𐞎𐞏𐞐𐞑𐞒𐞓𐞔𐞕𐞖𐞗𐞘𐞙𐞚𐞛𐞜𐞝𐞞𐞟𐞠𐞡𐞢𐞣𐞤𐞥𐞦𐞧𐞨𐞩𐞪𐞫𐞬𐞭𐞮𐞯𐞰𐞱𐞲𐞳𐞴𐞵𐞶𐞷𐞸𐞹𐞺𐞻𐞼𐞽𐞾𐞿𐟀𐟁𐟂𐟃𐟄𐟅𐟆𐟇𐟈𐟉𐟊𐟋𐟌𐟍𐟎𐟏𐟐𐟑𐟒𐟓𐟔𐟕𐟖𐟗𐟘𐟙𐟚𐟛𐟜𐟝𐟞𐟟𐟠𐟡𐟢𐟣𐟤𐟥𐟦𐟧𐟨𐟩𐟪𐟫𐟬𐟭𐟮𐟯𐟰𐟱𐟲𐟳𐟴𐟵𐟶𐟷𐟸𐟹𐟺𐟻𐟼𐟽𐟾𐟿𐠀𐠁𐠂𐠃𐠄𐠅𐠆𐠇𐠈𐠉𐠊𐠋𐠌𐠍𐠎𐠏𐠐𐠑𐠒𐠓𐠔𐠕𐠖𐠗𐠘𐠙𐠚𐠛𐠜𐠝𐠞𐠟𐠠𐠡𐠢𐠣𐠤𐠥𐠦𐠧𐠨𐠩𐠪𐠫𐠬𐠭𐠮𐠯𐠰𐠱𐠲𐠳𐠴𐠵𐠶𐠷𐠸𐠹𐠺𐠻𐠼𐠽𐠾𐠿𐡀𐡁𐡂𐡃𐡄𐡅𐡆𐡇𐡈𐡉𐡊𐡋𐡌𐡍𐡎𐡏𐡐𐡑𐡒𐡓𐡔𐡕𐡖𐡗𐡘𐡙𐡚𐡛𐡜𐡝𐡞𐡟𐡠𐡡𐡢𐡣𐡤𐡥𐡦𐡧𐡨𐡩𐡪𐡫𐡬𐡭𐡮𐡯𐡰𐡱𐡲𐡳𐡴𐡵𐡶𐡷𐡸𐡹𐡺𐡻𐡼𐡽𐡾𐡿𐢀𐢁𐢂𐢃𐢄𐢅𐢆𐢇𐢈𐢉𐢊𐢋𐢌𐢍𐢎𐢏𐢐𐢑𐢒𐢓𐢔𐢕𐢖𐢗𐢘𐢙𐢚𐢛𐢜𐢝𐢞𐢟𐢠𐢡𐢢𐢣𐢤𐢥𐢦𐢧𐢨𐢩𐢪𐢫𐢬𐢭𐢮𐢯𐢰𐢱𐢲𐢳𐢴𐢵𐢶𐢷𐢸𐢹𐢺𐢻𐢼𐢽𐢾𐢿𐣀𐣁𐣂𐣃𐣄𐣅𐣆𐣇𐣈𐣉𐣊𐣋𐣌𐣍𐣎𐣏𐣐𐣑𐣒𐣓𐣔𐣕𐣖𐣗𐣘𐣙𐣚𐣛𐣜𐣝𐣞𐣟𐣠𐣡𐣢𐣣𐣤𐣥𐣦𐣧𐣨𐣩𐣪𐣫𐣬𐣭𐣮𐣯𐣰𐣱𐣲𐣳𐣴𐣵𐣶𐣷𐣸𐣹𐣺𐣻𐣼𐣽𐣾𐣿𐤀𐤁𐤂𐤃𐤄𐤅𐤆𐤇𐤈𐤉𐤊𐤋𐤌𐤍𐤎𐤏𐤐𐤑𐤒𐤓𐤔𐤕𐤖𐤗𐤘𐤙𐤚𐤛𐤜𐤝𐤞𐤟𐤠𐤡𐤢𐤣𐤤𐤥𐤦𐤧𐤨𐤩𐤪𐤫𐤬𐤭𐤮𐤯𐤰𐤱𐤲𐤳𐤴𐤵𐤶𐤷𐤸𐤹𐤺𐤻𐤼𐤽𐤾𐤿𐥀𐥁𐥂𐥃𐥄𐥅𐥆𐥇𐥈𐥉𐥊𐥋𐥌𐥍𐥎𐥏𐥐𐥑𐥒𐥓𐥔𐥕𐥖𐥗𐥘𐥙𐥚𐥛𐥜𐥝𐥞𐥟𐥠𐥡𐥢𐥣𐥤𐥥𐥦𐥧𐥨𐥩𐥪𐥫𐥬𐥭𐥮𐥯𐥰𐥱𐥲𐥳𐥴𐥵𐥶𐥷𐥸𐥹𐥺𐥻𐥼𐥽𐥾𐥿𐦀𐦁𐦂𐦃𐦄𐦅𐦆𐦇𐦈𐦉𐦊𐦋𐦌𐦍𐦎𐦏𐦐𐦑𐦒𐦓𐦔𐦕𐦖𐦗𐦘𐦙𐦚𐦛𐦜𐦝𐦞𐦟𐦠𐦡𐦢𐦣𐦤𐦥𐦦𐦧𐦨𐦩𐦪𐦫𐦬𐦭𐦮𐦯𐦰𐦱𐦲𐦳𐦴𐦵𐦶𐦷𐦸𐦹𐦺𐦻𐦼𐦽𐦾𐦿𐧀𐧁𐧂𐧃𐧄𐧅𐧆𐧇𐧈𐧉𐧊𐧋𐧌𐧍𐧎𐧏𐧐𐧑𐧒𐧓𐧔𐧕𐧖𐧗𐧘𐧙𐧚𐧛𐧜𐧝𐧞𐧟𐧠𐧡𐧢𐧣𐧤𐧥𐧦𐧧𐧨𐧩𐧪𐧫𐧬𐧭𐧮𐧯𐧰𐧱𐧲𐧳𐧴𐧵𐧶𐧷𐧸𐧹𐧺𐧻𐧼𐧽𐧾𐧿𐨀𐨁𐨂𐨃𐨄𐨅𐨆𐨇𐨈𐨉𐨊𐨋𐨌𐨍𐨎𐨏𐨐𐨑𐨒𐨓𐨔𐨕𐨖𐨗𐨘𐨙𐨚𐨛𐨜𐨝𐨞𐨟𐨠𐨡𐨢𐨣𐨤𐨥𐨦𐨧𐨨𐨩𐨪𐨫𐨬𐨭𐨮𐨯𐨰𐨱𐨲𐨳𐨴𐨵𐨶𐨷𐨹𐨺𐨸𐨻𐨼𐨽𐨾𐨿𐩀𐩁𐩂𐩃𐩄𐩅𐩆𐩇𐩈𐩉𐩊𐩋𐩌𐩍𐩎𐩏𐩐𐩑𐩒𐩓𐩔𐩕𐩖𐩗𐩘𐩙𐩚𐩛𐩜𐩝𐩞𐩟𐩠𐩡𐩢𐩣𐩤𐩥𐩦𐩧𐩨𐩩𐩪𐩫𐩬𐩭𐩮𐩯𐩰𐩱𐩲𐩳𐩴𐩵𐩶𐩷𐩸𐩹𐩺𐩻𐩼𐩽𐩾𐩿𐪀𐪁𐪂𐪃𐪄𐪅𐪆𐪇𐪈𐪉𐪊𐪋𐪌𐪍𐪎𐪏𐪐𐪑𐪒𐪓𐪔𐪕𐪖𐪗𐪘𐪙𐪚𐪛𐪜𐪝𐪞𐪟𐪠𐪡𐪢𐪣𐪤𐪥𐪦𐪧𐪨𐪩𐪪𐪫𐪬𐪭𐪮𐪯𐪰𐪱𐪲𐪳𐪴𐪵𐪶𐪷𐪸𐪹𐪺𐪻𐪼𐪽𐪾𐪿𐫀𐫁𐫂𐫃𐫄𐫅𐫆𐫇𐫈𐫉𐫊𐫋𐫌𐫍𐫎𐫏𐫐𐫑𐫒𐫓𐫔𐫕𐫖𐫗𐫘𐫙𐫚𐫛𐫜𐫝𐫞𐫟𐫠𐫡𐫢𐫣𐫤𐫦𐫥𐫧𐫨𐫩𐫪𐫫𐫬𐫭𐫮𐫯𐫰𐫱𐫲𐫳𐫴𐫵𐫶𐫷𐫸𐫹𐫺𐫻𐫼𐫽𐫾𐫿𐬀𐬁𐬂𐬃𐬄𐬅𐬆𐬇𐬈𐬉𐬊𐬋𐬌𐬍𐬎𐬏𐬐𐬑𐬒𐬓𐬔𐬕𐬖𐬗𐬘𐬙𐬚𐬛𐬜𐬝𐬞𐬟𐬠𐬡𐬢𐬣𐬤𐬥𐬦𐬧𐬨𐬩𐬪𐬫𐬬𐬭𐬮𐬯𐬰𐬱𐬲𐬳𐬴𐬵𐬶𐬷𐬸𐬹𐬺𐬻𐬼𐬽𐬾𐬿𐭀𐭁𐭂𐭃𐭄𐭅𐭆𐭇𐭈𐭉𐭊𐭋𐭌𐭍𐭎𐭏𐭐𐭑𐭒𐭓𐭔𐭕𐭖𐭗𐭘𐭙𐭚𐭛𐭜𐭝𐭞𐭟𐭠𐭡𐭢𐭣𐭤𐭥𐭦𐭧𐭨𐭩𐭪𐭫𐭬𐭭𐭮𐭯𐭰𐭱𐭲𐭳𐭴𐭵𐭶𐭷𐭸𐭹𐭺𐭻𐭼𐭽𐭾𐭿𐮀𐮁𐮂𐮃𐮄𐮅𐮆𐮇𐮈𐮉𐮊𐮋𐮌𐮍𐮎𐮏𐮐𐮑𐮒𐮓𐮔𐮕𐮖𐮗𐮘𐮙𐮚𐮛𐮜𐮝𐮞𐮟𐮠𐮡𐮢𐮣𐮤𐮥𐮦𐮧𐮨𐮩𐮪𐮫𐮬𐮭𐮮𐮯𐮰𐮱𐮲𐮳𐮴𐮵𐮶𐮷𐮸𐮹𐮺𐮻𐮼𐮽𐮾𐮿𐯀𐯁𐯂𐯃𐯄𐯅𐯆𐯇𐯈𐯉𐯊𐯋𐯌𐯍𐯎𐯏𐯐𐯑𐯒𐯓𐯔𐯕𐯖𐯗𐯘𐯙𐯚𐯛𐯜𐯝𐯞𐯟𐯠𐯡𐯢𐯣𐯤𐯥𐯦𐯧𐯨𐯩𐯪𐯫𐯬𐯭𐯮𐯯𐯰𐯱𐯲𐯳𐯴𐯵𐯶𐯷𐯸𐯹𐯺𐯻𐯼𐯽𐯾𐯿𐰀𐰁𐰂𐰃𐰄𐰅𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊𐰋𐰌𐰍𐰎𐰏𐰐𐰑𐰒𐰓𐰔𐰕𐰖𐰗𐰘𐰙𐰚𐰛𐰜𐰝𐰞𐰟𐰠𐰡𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿𐱀𐱁𐱂𐱃𐱄𐱅𐱆𐱇𐱈𐱉𐱊𐱋𐱌𐱍𐱎𐱏𐱐𐱑𐱒𐱓𐱔𐱕𐱖𐱗𐱘𐱙𐱚𐱛𐱜𐱝𐱞𐱟𐱠𐱡𐱢𐱣𐱤𐱥𐱦𐱧𐱨𐱩𐱪𐱫𐱬𐱭𐱮𐱯𐱰𐱱𐱲𐱳𐱴𐱵𐱶𐱷𐱸𐱹𐱺𐱻𐱼𐱽𐱾𐱿𐲀𐲁𐲂𐲃𐲄𐲅𐲆𐲇𐲈𐲉𐲊𐲋𐲌𐲍𐲎𐲏𐲐𐲑𐲒𐲓𐲔𐲕𐲖𐲗𐲘𐲙𐲚𐲛𐲜𐲝𐲞𐲟𐲠𐲡𐲢𐲣𐲤𐲥𐲦𐲧𐲨𐲩𐲪𐲫𐲬𐲭𐲮𐲯𐲰𐲱𐲲𐲳𐲴𐲵𐲶𐲷𐲸𐲹𐲺𐲻𐲼𐲽𐲾𐲿𐳀𐳁𐳂𐳃𐳄𐳅𐳆𐳇𐳈𐳉𐳊𐳋𐳌𐳍𐳎𐳏𐳐𐳑𐳒𐳓𐳔𐳕𐳖𐳗𐳘𐳙𐳚𐳛𐳜𐳝𐳞𐳟𐳠𐳡𐳢𐳣𐳤𐳥𐳦𐳧𐳨𐳩𐳪𐳫𐳬𐳭𐳮𐳯𐳰𐳱𐳲𐳳𐳴𐳵𐳶𐳷𐳸𐳹𐳺𐳻𐳼𐳽𐳾𐳿𐴀𐴁𐴂𐴃𐴄𐴅𐴆𐴇𐴈𐴉𐴊𐴋𐴌𐴍𐴎𐴏𐴐𐴑𐴒𐴓𐴔𐴕𐴖𐴗𐴘𐴙𐴚𐴛𐴜𐴝𐴞𐴟𐴠𐴡𐴢𐴣𐴤𐴥𐴦𐴧𐴨𐴩𐴪𐴫𐴬𐴭𐴮𐴯𐴰𐴱𐴲𐴳𐴴𐴵𐴶𐴷𐴸𐴹𐴺𐴻𐴼𐴽𐴾𐴿𐵀𐵁𐵂𐵃𐵄𐵅𐵆𐵇𐵈𐵉𐵊𐵋𐵌𐵍𐵎𐵏𐵐𐵑𐵒𐵓𐵔𐵕𐵖𐵗𐵘𐵙𐵚𐵛𐵜𐵝𐵞𐵟𐵠𐵡𐵢𐵣𐵤𐵥𐵦𐵧𐵨𐵩𐵪𐵫𐵬𐵭𐵮𐵯𐵰𐵱𐵲𐵳𐵴𐵵𐵶𐵷𐵸𐵹𐵺𐵻𐵼𐵽𐵾𐵿𐶀𐶁𐶂𐶃𐶄𐶅𐶆𐶇𐶈𐶉𐶊𐶋𐶌𐶍𐶎𐶏𐶐𐶑𐶒𐶓𐶔𐶕𐶖𐶗𐶘𐶙𐶚𐶛𐶜𐶝𐶞𐶟𐶠𐶡𐶢𐶣𐶤𐶥𐶦𐶧𐶨𐶩𐶪𐶫𐶬𐶭𐶮𐶯𐶰𐶱𐶲𐶳𐶴𐶵𐶶𐶷𐶸𐶹𐶺𐶻𐶼𐶽𐶾𐶿𐷀𐷁𐷂𐷃𐷄𐷅𐷆𐷇𐷈𐷉𐷊𐷋𐷌𐷍𐷎𐷏𐷐𐷑𐷒𐷓𐷔𐷕𐷖𐷗𐷘𐷙𐷚𐷛𐷜𐷝𐷞𐷟𐷠𐷡𐷢𐷣𐷤𐷥𐷦𐷧𐷨𐷩𐷪𐷫𐷬𐷭𐷮𐷯𐷰𐷱𐷲𐷳𐷴𐷵𐷶𐷷𐷸𐷹𐷺𐷻𐷼𐷽𐷾𐷿𐸀𐸁𐸂𐸃𐸄𐸅𐸆𐸇𐸈𐸉𐸊𐸋𐸌𐸍𐸎𐸏𐸐𐸑𐸒𐸓𐸔𐸕𐸖𐸗𐸘𐸙𐸚𐸛𐸜𐸝𐸞𐸟𐸠𐸡𐸢𐸣𐸤𐸥𐸦𐸧𐸨𐸩𐸪𐸫𐸬𐸭𐸮𐸯𐸰𐸱𐸲𐸳𐸴𐸵𐸶𐸷𐸸𐸹𐸺𐸻𐸼𐸽𐸾𐸿𐹀𐹁𐹂𐹃𐹄𐹅𐹆𐹇𐹈𐹉𐹊𐹋𐹌𐹍𐹎𐹏𐹐𐹑𐹒𐹓𐹔𐹕𐹖𐹗𐹘𐹙𐹚𐹛𐹜𐹝𐹞𐹟𐹠𐹡𐹢𐹣𐹤𐹥𐹦𐹧𐹨𐹩𐹪𐹫𐹬𐹭𐹮𐹯𐹰𐹱𐹲𐹳𐹴𐹵𐹶𐹷𐹸𐹹𐹺𐹻𐹼𐹽𐹾𐹿𐺀𐺁𐺂𐺃𐺄𐺅𐺆𐺇𐺈𐺉𐺊𐺋𐺌𐺍𐺎𐺏𐺐𐺑𐺒𐺓𐺔𐺕𐺖𐺗𐺘𐺙𐺚𐺛𐺜𐺝𐺞𐺟𐺠𐺡𐺢𐺣𐺤𐺥𐺦𐺧𐺨𐺩𐺪𐺫𐺬𐺭𐺮𐺯𐺰𐺱𐺲𐺳𐺴𐺵𐺶𐺷𐺸𐺹𐺺𐺻𐺼𐺽𐺾𐺿𐻀𐻁𐻂𐻃𐻄𐻅𐻆𐻇𐻈𐻉𐻊𐻋𐻌𐻍𐻎𐻏𐻐𐻑𐻒𐻓𐻔𐻕𐻖𐻗𐻘𐻙𐻚𐻛𐻜𐻝𐻞𐻟𐻠𐻡𐻢𐻣𐻤𐻥𐻦𐻧𐻨𐻩𐻪𐻫𐻬𐻭𐻮𐻯𐻰𐻱𐻲𐻳𐻴𐻵𐻶𐻷𐻸𐻹𐻺𐻻𐻼𐻽𐻾𐻿𐼀𐼁𐼂𐼃𐼄𐼅𐼆𐼇𐼈𐼉𐼊𐼋𐼌𐼍𐼎𐼏𐼐𐼑𐼒𐼓𐼔𐼕𐼖𐼗𐼘𐼙𐼚𐼛𐼜𐼝𐼞𐼟𐼠𐼡𐼢𐼣𐼤𐼥𐼦𐼧𐼨𐼩𐼪𐼫𐼬𐼭𐼮𐼯𐼰𐼱𐼲𐼳𐼴𐼵𐼶𐼷𐼸𐼹𐼺𐼻𐼼𐼽𐼾𐼿𐽀𐽁𐽂𐽃𐽄𐽅𐽆𐽇𐽋𐽍𐽎𐽏𐽐𐽈𐽉𐽊𐽌𐽑𐽒𐽓𐽔𐽕𐽖𐽗𐽘𐽙𐽚𐽛𐽜𐽝𐽞𐽟𐽠𐽡𐽢𐽣𐽤𐽥𐽦𐽧𐽨𐽩𐽪𐽫𐽬𐽭𐽮𐽯𐽰𐽱𐽲𐽳𐽴𐽵𐽶𐽷𐽸𐽹𐽺𐽻𐽼𐽽𐽾𐽿𐾀𐾁𐾃𐾅𐾂𐾄𐾆𐾇𐾈𐾉𐾊𐾋𐾌𐾍𐾎𐾏𐾐𐾑𐾒𐾓𐾔𐾕𐾖𐾗𐾘𐾙𐾚𐾛𐾜𐾝𐾞𐾟𐾠𐾡𐾢𐾣𐾤𐾥𐾦𐾧

կու կողման համար ալ մի ճոխ եւ ընդարձակ
դաշտ կը ներկայացնէ:

Պարսկերէնի յօդերն են

ا م = م . դէմքի համար

ات = ت ք . " "

اش = ش փ . " "

որք թէ անձնական եւ թէ ստացական դէպքերու
համար կը գործածուին, իսկ ցուցականները این
ու آن ով կուտան:

Հ.յ.ի մէջ շատ աւելի հարուստ եւ բազմապիսի են ասոնք եւ մի եւ նոյն արմատէ ստեղծ-
նելով այլ եւ այլ շառաւիղներու կը բաժնուին
որով միութեան եւ բազմաւորութեան հիանալի
դրութիւն մը կ'ստեղծուի:

Այսպէս, զ. օ.

و	و	و
եւ	Դու	նա
Սա	Դա	նա
Այս	Այդ	Այն
Սոյն	Դոյն	նոյն
Այսր	Այդր	Անդր
Աստ	Անդր	Անդ
Աստի	Այտի	Անտի
Աւասիկ	Աւագիկ	Աւանիկ

Ցուցականները, ինչպէս տեսանք, շատ աղ-
քատ են պ.ի մէջ, մինչ մերինները ոչ միայն

դէմքերը որոշ որոշ կը զանազանեն այլ եւ
 հեռագիտական (perspective) դիրքերը կ'որոշեն,
 մօտաւորը՝ հեռին եւ հեռագոյնը, ինչպէս է
 տճ.ի մէջ او شو ۱۰, ինչ որ կը պակսի պ.ի:

Գործածութեան մէջ ալ բաւական տար-
 բերութիւն կայ, պարսիկը հարկադրեալ ըլլալով
 նոյն երեք արմատական տարերաց մէջ պարփա-
 կուելու, ամէն ինչ անխտիր անոնցմով կը յօ-
 րինէ եւ ամէն տեղ անբացառաբար կը դնէ,
 մինչեւ իսկ բայերուն վրայ, յարաբերական դե-
 րանուան՝ շաղկապներու եւ մակբայներու վրայ,
 մինչ հյ.ի մէջ ուր պէսպիսութեան ընդարձա-
 կութիւն կայ, կանոնաւորուած խնդրառութեամբ
 կը վճարուին ասոնք մեծաւ մասամբ եւ որոշ
 սահմանի մէջ կը շարժին բուն դիմորոշները:

Բացատրենք մի քանի զգալի օրինակներով:

դ.

հյ.

چون شمارندم امين و رازدان
 Զուն շումարէնտէմ էմին
 ու ռազտան (مثنوی):

Որովհետեւ կը համա-
 րին զիս վստահելի եւ
 գաղտնապահ:

دفن کردش پس بپوشیدش
 Էֆէն քոճշ փս Բփոշիճշ

Թաղեց զնա յետոյ ծած-
 կեց հողով:

Տէֆն քէրտէշ փէս պէ
 փուշիտէշ պէ խաք
 (مثنوی):

در همه عمرش
 Տէր հէմէ էօմրէշ:

Յամենայն ի կեանս իւր-
 ում (ներգ. հոլով):

ግ

ጊ

گفت خضرش

Ասէ ցնա խրտր :

ሳቅፊ խըղը է :

بر دهان و بر لبش قفل است
و بند

Բերնին եւ շրթ անցը վրայ
կղպանք եւ կապ կայ :

Պէր տիհան ու պէր լէ-
պէշ ղոֆլ էսթ ու
պէնտ :

حق ندادش درد و رج
Հազդ նէ տատէշ տէրտ
ու բէնճ :

Աստուած չտուաւ անոր
ցաւ եւ վիշտ :

نیم عمرت
Նիյմի էօմրէթ :

Աեսնքիդ կէտր :

کت میکشد
Քէթ մի քէշէտ :

Այն որ ղքեղ կը քաշէ :

Բոլոր այս օրինակները են են :

ግ

ጊ

صیاد نه هر روز شکاری کیرد
Սայեատ նէ հէր բուղ շի-
քեարի կիյրէտ :

Որսորդը ոչ ամէն ան-
գամ որս կը բռնէ :

افتد که یکی روز پلاکش بدرد
Ուֆթ էտ քի եքի բուղ
փէլէնկէշ պէ տէրրէտ :
(سعدی)

Աը պատահի որ օր մ'ալ
վաղրը զայն կը պա-
տառէ :

η. بچه کار آیدت Դէ չի՞ քեար այէտէթ (سعدی):	ζ. Զինչ օգուտ է քեզ:
وش بفرهنگ کش هست بر پاداش فرمايم Զէչ պէ ֆերհէնք քէչ հէսթ պէր փատաշ ֆերմայիմ:	Եւ զնա վասն իմաստու- թեան որ ի նմա է ար- ժանի վարձուց հրա- մայեացուք (Աարնա- մակ):
اردشير چو نش بآن ائينه ديد Արտաշիր շունէչ պէ ան այինէ տիյտ:	Արտաշիր երբ զնա այն կերպով տեսաւ (Անդ):

Այսպէս կ'ըսուի

η. چت است Զէթ է:	ζ. Ի՞նչդ է = ի՞նչ ունիս:
دیدمت Տիյտէմէթ:	Տեսի <u>դ</u> քեզ:
وت زیان کران ارزش باشد Զէդ զեանը կիրան էզէչ պաշէտ:	Եւ քեզ փեսս մեծ անտի լիցի (Ատրպատ):

Հայերէն յօդադրութիւնը հոս բացատրելու
 պէտք չունինք ամէն ընտիր քերականութեանց
 մէջ ընդարձակ աւանդուած է: Բաղդատութեան

Համար սաչափը յիշենք որ մեր մէջ, հակառակ պարսկականին՝ դիմորոշները ստացական իմաստով չեն գործածուած, գոնէ դասական հ.յ.ի մէջ, այլ միշտ ցուցական դերի մէջ են եւ կամ հեռաւոր կամ նախընթաց բան մը կ'ականարկեն:

“Եւ առ ժամայն յարուցեալ (հիւանդին)” առ զիւրեւ յորոյ վերայ անկեալն դնէր”: Ուր դիմորոշ ն կ'ականարկէ հիւանդը որոյ վրայ խօսուած էր:

“Եւ ոչ ումեր պատմեցին . . . եւ ոչինչ յորոց տեսինն”:

“Եւ որ ինձ լսէ՝ լսէ այնմիկ որ զիսն առաքեաց” (իմա զայն որ զիս . . .):

“Ոչ զպատճառս փնասուն ի բժշկէն որ յառաջագոյնն գուշակեաց նմա՝ իմանալի է”:

“Որմիզդ եւ Արհմն յղեցան յարգանդի մօր իւրեանց, Որմիզդն ի յաշտն առնելոյ եւ Արհմն ի յերկուանալոյ անտի”. Ուր “յաշտ” ին ն” յաշտելու նախընթաց գործողութեան կ'ականարկէ ինչպէս “յերկուանալ” ի ընկերացող անտի ցուցականը բացորոշապէս կը յայտնէ, իբր թէ ըսուէր յերկուանալոյն:

“Ես զոր լուայն ի նմանէ զայն խօսիմ” (զայն զոր):

“Եւ որ խօսիսդ ընդ քեզ” լսողը կ'ականարկէ):

“Միթէ աւելի՞ ինչ նշանս առնիցէ քան զոր սայս առնէ” (սա աւասիկ):

Հոս չեմ խօսիր որոշիչ ն յօդին (article) վրայ որ Պ.ի մէջ չկայ եւ մեր մէջ ալ չունի այն

էական կարեւորութիւնը եւ անմեկին զուգակ-
ցութիւնը գոյականի հետ ինչպէս կը տեսնենք
հնդեւրոպական միւս ճիւղերէն ոմանց մէջ ուր
թէ սեռ կը զանազանեն թէ թիւ եւ թէ հոլով:
Մերը պատահական է եւ մի միայն հարկ եղած
պարագային կը միջամտէ:

Βοηθημαθ Γ.

Բայ:

Այս գլխուն մէջ մեր ուշադրութիւնը գրա-
ւելու կէտը ժամանակներու կազմութիւնն է:
Յիրաւի ամենաթեթեւ ակնարկ մը բաւական է
ցուցնելու որ այս նկատմամբ մեր ժամանակները
երկու որոշ մասի կը բաժնուին. մէկ մասը ՍՀմ.
ներկ. եզ. ա. դէմքի հետեւողութեամբ է, միւս
մասը կտ. եզ. գ. դէմքի:

Այս բաժանման պատճառ կրնանք ընդու-
նիլ երկու արմատներու գոյութիւնը, երբոր կան,
մին պարզ արմատ (racine), միւսը բայարմատ
(radical):

Պարզ արմատով են

ՍՀմ. ներկ.	Գործ եմ
Անկ.	„ էի
Արգ.	Մի „ եր
Ստոր.	„ իցեմ
Աներ.	„ ել
Ը՛ դ. ապ.	„ ելոց, ելի

Բայարմատէն

Կտր.	Գործ եցի
Ապ.	„ եցից
Հր.	„ եւ
Ընդ. անց.	„ եալ

Պարզ արմ. գործ, բայարմ. գործեաց:
 Բայց ամէն բայ միշտ այսպէս երկարմատ չէ,
 այն բայերը որ ան, ն, չ, նչ, յաւելադիրներ
 ունին մի եւեթ արմատով կը լծուին, հատ-ան-
 եմ՝ հատ-ի, թք-ան-եմ՝ թք-ի, լուծ-ան-եմ՝
 լուծ-ի. Սարտ-ն ում՝ սարտ-եայ, ցաս-ն ում՝
 ցաս-եայ, թաք-չ-իմ՝ թաք-եայ, մարտ-նչ իմ՝
 մարտ-եայ, եւն:

Անցողական ճանչցուած բայերը երկար-
 մատ են ոյց աւելադրութեամբ որ ոյս եւ ոյզ
 ալ եղած է.

Թաք-ուց-ան-եմ՝ թաք-ոյց,
 փլ-ուզ-ան-եմ՝ փլ-ոյզ,
 կոր-ուս-ան-եմ՝ կոր-ոյս:

Այս մասնաւորութիւնները շատ լաւ ճշդուած
 եւ բացատրուած են Չալըիս — Այտընեան
 քերականութեան մէջ, ինչպէս նաեւ ասոնց
 վերլուծական բացատրութիւնները՝ հայագէտ
 Meilletի Esquisseին մէջ ուր հեղինակը կ'ընդ-
 հանրացնէ խնդիրը եւ բոլոր հնդեւր. լեզուաց
 մէջ presentի եւ prétéritի նոյն տուչական բա-
 ժանումները կը տեսնէ:

Մեր համեմատութիւնները պարսկականին հետ լինելով՝ կ'ամփոփուինք անոր մէջ: Պահաւականը հոս բաղդատութեան չեմ կոչեր քանզի անոր մէջ ժամանակները մերինին եւ այլ հնդեւրոպականներուն պէս վերջադիր ածանցներով զանազանուած չեն, ուստի ոչ այնչափ որոշ եւ բացայայտ. այլ ժամանակները եւ դէմքերն ալ դերանուններով եւ կամ սոցին արմատ յօդերով կուտան գրեթէ միշտ, անայլայլ պահելով արմատ բայը: Ա'ըսեն, զ. օ. *اش گفت*, *ام گفت*, *ان گفت* (ասաց, ասացի, ասացին), փոխանակ նպ.ի պէս *گفت*, *گفتم*, *گفتند* ըսելու, կցելով դերանունական յօդերը բառին վերջը իբր ածանց:

Գալով բուն ֆիրդուսիական պարսկերէնի որ ամենաընտիր գրականն է եւ հիմն արդի բարբառոյն՝ ասոր մէջ կը տեսնենք որ ճիշդ հյ.ի պէս երկու արմատով յօրինուած են բայերը, բայց ժամանակներու բաշխման մէջ ճիշդ ու ճիշդ հյ.ի չեն պատասխաներ: Անոնք կը բաժնուին

	{ Սհմ. ներկայ			
Ա.	{	Ապ.	Բ. {	
		Հր.		Անկ.
		Արդ.		Կատ.
		Ընդ. ներկ.		Ընդ. անց.

Այսպէս ունինք *افراختن* (էֆրախթէն = վեր բարձրացնել) բային համար Ա. արմ. *افراخ*, Բ. արմ. *افراز*, եւ բայը կը խոնարհուի

Բ.	{	Ներկ.	می	افرازم	
		Ապ.	»	به	= (بیفرازم)
		Հր.	افراز	به	= (بیفراز)
		Արդ.	افراز	نه = مه	= (میفراز)
		Ընդ. ն.	افرازان		

Ա.	{	Անկ.	می	افراختم	
		կտ.	افراخته	ام	=
		Ընդ. անց.	افراخته		

Այսպես եւ

Ներկ.	می رسم	(մի բնութ = հասանեմ)
Ապ.	بر رسم	(պէ բնութ = հասից)
Հր.	بر رس	(պէրէս = հաս)
Արդ.	م رس	(մէ բնութ = մի հասաներ)

Ընդ. ներկ.	{	رسنده	բնութնտէ	}	= հասանող
		رسان	բնութն		
		رسانه	բնութնէ		

Անկ.	می رسیدم	(մի բնութիտէմ = հասանէի)
կտ.	رسیده ام	(= հասի)
Ընդ. անց.	رسیده	= հասեալ

Թէ պարսից եւ թէ մեր մէջ այս կրկին արմատներուն ծանօթութեամբ շատ մը անկանոն եւ խոտոր համարուած բայեր իրենց բնական (normal) ընթացքին կը դառնան եւ կը կանոնաւորին:

Այսպէս են, զ. օ.

رفت 1. V , 2. V (րեֆթէն = գնալ) որով ներկ.

մի րեվէմ = գնամ
 ր. րեվի = գնաս
 ր. րեվէտ = գնայ
 ր. րեվիմ = գնամք
 ր. րեվիտ = գնայք
 ր. րեվէտ = գնան

Ապ. եւ Ստոր.

ր. պէ րեվէմ = գնացից, գնայցեմ
 ր. ր. րեվի = — սցես, — յցես
 ր. ր. րեվէտ = — սցէ, — յցէ
 եւն. եւն:

Հր. ր. ր. (պէ րով = գնալ)
 Արգ. ր. ր. (մէ րով = մի գնար)

Ընդ. ներկ. { րեվէնտէ } գնացող
 { րեվան } ր. ր. ր.

Անկ. ր. ր. (մի րեֆթէմ = գնայի)
 ր. ր. ր. (րեֆթէէմ — մ = գնացի)
 Ընդ. անց. ր. ր. (րեֆթէ = գնացեալ)

Ըստ այսմ եւ, զ. օ.

արդարեւ (արդարեւ),	2. V արայ
ափսոսանք (ափսոսանք)	2. V արոզ
առիւթ (առիւթ, նետեւ)	2. V արազ
արդարեւ (արդարեւ, յղեւ)	2. V արազ

زیستن	(կեալ)	2. $\sqrt{\text{زی}}$
ساختن	(հանդերձեալ, սարքեալ)	2. $\sqrt{\text{ساز}}$
کریستن	(փախչեալ)	2. $\sqrt{\text{کریز}}$
کاشتن	(յանձնարարեալ)	2. $\sqrt{\text{کار}}$ եւն.
	եւն. եւն.	

Նոյնպէս եւ հ.ի մէջ

Աղամ	}	Աղ
		Աղաց
Մն-ամ	}	Մն
		Մնաց
Ասեմ	}	Աս
		Ասաց
Բա-նամ	}	Բան
		Բաց
Թանամ	}	Թան
		Թաց
Բառնամ	}	Բառն
		Բարձ
Դառնամ	}	Դառն
		Դարձ եւն:

Եւ անկանոններէն

Սռնեմ	}	առ(ն,
		արար
Լսեմ	}	լիս
		լու
Ճանաչեմ	}	ճան
		ճան եւն:

Նոյն իսկ պակասաւորները կրնանք այս դասակարգին տակ առնել, երկու իրարմէ տարբեր այլ լրացուցիչ արմատներ համարելով զանոնք =
Այսպէս, զ. օ.

Ունիմ	}	ոյն
		կալ
Երթամ	}	երթ
		չոփ
Ըմպեմ	}	ումպ
		արբեւն:

Յօդուած Ե.

Նախադր., Մակբ., Շաղկ., Չայնարկ.:

Ասոնց մէջ համեմատութեան առնելու շատ բան չունինք: Ի բաց թողնով Սեմական տարերքը որոնցմով լի է պհ.ը՝ բուն Երանականներէն յիշատակելի կը գտնեմ հետեւեալները.

Փարգաստ որ առ մեզ ձայնարկութիւն է, զ՛ն անդր, ի բաց տար նշ. թեամբ, այլ պհ.ի մէջ յետոյ՝ յետկոյս, մի՛, մի՛ գուցէ, Տէր մի՛ արասցէ առմամբ կը գործածուի, ինչպէս եւ արդի պ.ի մէջ:

اگر برکت خواسته بشود (եթէ, մի՛ արասցէ, ինչք կորնչիցին) Ատրպատ:

վերայ, ի վերայ = *افرا* որ սղեալն է *افرا*
 եւ ի վեր, ի վերոյ, ի վերայ, քարձր նշ.
 թեամբ գործածուած է:

Եւս եւ

Ի վեր, ի վերայ = Ապար (*ا.ا*, *ا.*) զոր կը տես-
 նենք ապարթար (*ا.ا*) կազմութեան մէջ,
 այն է ի վեր քան զայլս համարել
 զանձն:

Տար = հեռի (ի տար աշխարհ):

Նկուն (*نكون*):

Այնգոյն = *انكون* (զն. *ana-gaóna*).

Այդգոյն = *ايدون* (անկամբ *gh*):

Այդր = *ايدر*:

Համգունակ = *hamgónak* (զն. *hama-gaóna*)

Համակ = *hamak* (*هم*):

Կամ = *kam* (*كم*) = քիչ, պակաս (պահեալ
 ի կամար) = թերագլուխ:

Բազ (*باز*) = *baz*:

Զ = *از*, որ մեր մէջ հոգ. այլ պ. ի մէջ լ'ց.
 կը շինէ:

Էնդեր(*p*) = *اندر*:

Եթէ = *yet, het*:

Չի = *چه*:

Եւ = *ev* որ պհլ. ի մէջ միշտ ուրիշ բառի կցեալ
 կը տեսնուի. *efet, evt* = եւդ (եւ դու):

Վայ = *va, vay* (*وا*):

Ափսոս = *افسوس*:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Համաձայնութիւն:

—

Ա. Տէր քայի եւ քայ:

1. ՊՏԼ.ի մէջ տէր բային յք. լինելով
հանդերձ բայը եզ. կը մնայ սովորաբար.

Zak nishman kala kard

Այն կանայք աղաղակ երարծ:

Միջին եւ նոր պ.ի մէջ ուր բայերուն
թիւը գէմքը եւ ժամանակը որոշ եւ բաւա-
կան հարուստ են՝ թուական համաձայնութիւնը
միշտ կը յարգուի: Ուստի վերի նախադասու-
թիւնը միջին իմա՝ փարսիատիպ պ.ով տրուած է
آن زنان کالا کردند:

Այսպէս եւ

Valmanshan gupt

Նշքա ասաց

ایشان گفته

Hamat lelia yeharunt sipahi kerm madam val-
manshan zad shapak khuny kard.

Իբրեւ գիշեր եղեւ զօրքն Որդան ի վերայ նոցա
յարձակեցաւ (եւ) գիշերանախճիր արար.

چون شب شد سپاه کرم بر ایشان شبیخون کردند:

Այս թուական անհամաձայնութիւնը հ.ի
մէջ ալ երբեմն կը տեսնուի.

“Փայտ, խոտ եւ եղեգն վաղվաղակի սալականի
ի հրոյ”:

“2իք ինչ ի մեղաց զոր գինի եւ արբեցու-
թիւն ոչ գործէ” (2. Այտն. քեր. :

Բայց այս գէպքերը այնչափ բացառիկ են
որ համեմատել չեն զօրեր: Հյ ի ընդհանուր
սովորական ընթացքն է յք. տ. բայի յք. բայ
տալ, այս է որ կը տեսնենք ընդհանուր դասա-
կան մատենագրութեան մէջ:

2. Անգէմ բայերուն սեռ. եւ տր. հոլով
տ. բայի առնելն ալ գոյութիւն չունի պ. ի մէջ:
Սա մի ինքնուրոյն ձեւ է որ ինչ ինչ յօրինուա-
ծութեանց մէջ թրքերէնը (Տուրանականը) կը
յիշեցնէ եւ իրաւամբ այն ոճով թարգմանել
կ'առաջարկէ 2. Այտն. քեր.ը՝ բաղադրեալ
ժամանակները:

— 2իք իմ գործեալ = իշլէտիյիմ եօք
Եցէ՞քո տեսեալ = կէօրտիւյիւն վա՞ր մը:
Բ Նոյնպէս եւ աներեւոյթին տր. տէր բային
գիմազուրկ բայի մը քով.

“Պարտ է եպիսկոպոսին անարատ լինել” =
Եպ. ա լէքէսիզ օլմաք վաճիպ տիր:

“Ծառայից՝ իւրեանց տերանց հնազանդ լինել
(պարտ է)” = խըզմէթքեարլարա՝ քէնտի
աղալարընա միւթի՞ օլմաք ֆարզ տըր:

“Դուք ինքնին գիտէք որպէս անմարթ է առն
Հրէի հպել կամ մերձենալ առ այլազգի”
= Պիր եհոլտիյէ պաշքա միլլէթլէրլէ

իխթիլաթ իթմէք ճայիզ օլմատըղընը սիզ էյի պիլիրսինիզ :

“Անպատեհ իմն թուի ինձ տալ տանել կապեալ մի՛, եւ ոչինչ փնաս զնմանէ նշանակել” = Պիր մահպուս կէօնտէրիպ տէ օնուն հաքքընտա հիչ պիր քապահաթ պէեան իթմէմէք պանա նամսքուլ կէօրիւնիւր :

Այսպէս պիտի ըսուէր՝

Լուել քեզ արժան էր = Սանա սիւքիւթ իթմէք տիւշէրտի :

Պարտ է քեզ գալ այսր = Սանա պուրայա կէլմէք ֆարզ տըր :

“Նմա պարտ է աճել եւ ինձ մեղմանալ” = Օնա թէրաքքը պանա թէտէննի տիւշէր :

4. Սոյնպէս է եւ աներեւոյթը սեռ. տ. բայիով. Ի ծնանելն Յիսուսի = Յիսուսուն տօղտուղունտա :

“Իբրեւ ետես Եղիսէ զգալ նորա առ նա” = Եղ. օնուն քէնտինէ տօղըու կէլտիյինի կէօրտիւքտէ :

“Յետ վախճանելոյն Մովսիսի” = Մ.ին վէֆաթընտան սօնրա :

“Ի մտանելն Մովսիսի ի խորանն վկայութեան” = Մ.ին ճէմաթ չատըրընտա կիրտիյինտէ :

“Ի զարմանալն ամենեցուն” = Հէր քէսին թա՛աճճիւպ իթմէսինտէ :

“Եւ ի կատարել աւուրց վերանալոյ նորա” = Օնուն ուրուճունուն կիւնլէրի խիթամ պուլտուքտա :

Իրաւ է որ այսպիսի սեռականները յատկա-
ցուցիչ ալ կրնան համարուիլ, նորուսներուն
դիւրութեանը համար, բայց ըստ մտաց՝
իսկապէս տ. բայի են:

Բ. Յատկացողիչ եւ Յատկացեալ:

1. ՊՏԼ.ի եւս եւ նպ.ի մէջ յատկացուցիչը
սովորաբար յատկացեալէն ետքը կը դրուի եւ
i զօդով (إضافة) անոր հետ կը կապուի:

Jazishn-i Jezdan

يزشن يزدان

Յազ (պաշտօն) Աստուծոյ:

Hampurçakii vchan

همپرسکی وهان

Համափորձութիւն (խորհրդակցութիւն) վեհից:

Andarz-i Khosrow

اندرز خسرو

Անդարձ Խոսրովու:

Dîn-i Mazdiesn

دين مزدیسن

Դինի Մազդեզն:

2. Բայց երբեմն ալ նախադաս կ'ըլլայ երբ
մանաւանդ երկուքը մի եւ նոյն արմատէ են եւ
գերազանցութեան կամ բաղդատական առաւել-

լուծեան գաղափար մը կը յայտնեն կամ աշխարհագրական դիրք մը: Այս նախադաս դրուծիւնը միշտ առանց կապի է, ուղղակի:

شاهنشاه որ յետոյ եղած է = արքայից արքայ:

مردان مرد = արանց այր = քաջաց քաջ:

مؤبدان مؤبد = Մովպետան մովպետ:

خداوندان خدا = Տերանց Տէր:

شکفتان شکفت = զարմանալեաց զարմանալի:

شيدان شيد = արիեաց արիի:

سروران سرور = աւագաց աւագ:

Ayrian shatur = Արեաց աշխարհ:

3. Սոյն մասնաւորութիւնը ճիշդ այնպէս հայերէնն ալ ունի, այսպէս կ'ըսուի:

Արեաց Տէր.

Աբեղենից Տէր.

Սիւնեաց նահապետ

„ Եպիսկոպոս

Մազդեղանց դեն

Արեաց աշխարհ

Պարսից „

Վրաց „

Հայոց „

Եկեղեցաց դաւառ

Ռշտունեաց „

Հացեկաց գիւղ

Սագրայ բերդ

Վայոց ձոր, եւն:

Գ. Ածական Գոյական:

1. Դէր+:

ՊՆԼ.ի մէջ ած.ը գոյ.ին գրեթէ միշտ նախադաս է, առանց յօդակապի.

dabir gabra (دایر مرد) = դպիր մարդ:

kinvar gabra (کینه ور مرد) = քինաւոր մարդ:

veh dîn (وه دين) = վեհ դէն:

Եւ յետադաս

gabra halak gubishn = այր բանսարկու:

cihar-pay-i qunq (چهار پای کنگ) = չորքոտանի համր (անխօսուն):

Հոս հանգիտութիւնը հյ.ի հետ կատարեալ է:

2. Թի-:

Պ.ի մէջ ած.ը թուով Համաձայնիւր գոյ.ին. սա յոքն. ալ լինի՝ ածականը եզ. կը մնայ, մինչ հյ.ի մէջ այս մասին ալ կատարեալ ազատութիւն է. նախադասները սովորաբար չեն համաձայնիւր բացի մի քանի ցանցառ դէպքերէ, մինչ յետադասները շատ քիչ բացառութեամբ միշտ կը համաձայնին: Այսպէս.

Առն միոջ էին երկու որդիք.

Փոխեցին զփառս անեղծին Աստուծոյ.

Ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել.

Յարանցս յայսցանէ.

Բանից իմոց.

Հայոց մեծաց, հինգ այր, հնգից արանց, եւն:

Գ ի խնդրաստութիւն:

Հոլովական թեքումներ չըլլալուն համար այս մասը պճլ.ի մէջ շատ աղքատ եւ շատ անգամ ալ շատ անորոշ է եւ խօսքին բերմունքէն կը հասկցուի իմաստը: Նոյն իսկ արդի կանոնաւոր պարսկերէնը որ անհամեմատ գերազանցութիւն ունի պճլ.ի վրայ, դարձեալ հային ճոխութեանը՝ կատարելութեանը չհասնիր: Խնդրառութեան մասը հայ.ի մէջ ամենահարուստ եւ ամենակարեւոր գանձ մը կը ներկայացնէ:

Հոս կը դադրի հայ.ին նմանութիւնը երանականին հետ եւ կը մերձեցայ Մնսկ.ին՝ յոյնին եւ լատ.ին ուր իւրաքանչիւր բայախումբ իւր յատուկ հոլովով խնդիրը կը պահանջէ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

Ծարադասութիւն:

Ա. Տէր Բայի:

1. Պճլ.ի մէջ տէր բային բայէն առաջ ալ կը դրուի ետքն ալ.

„Adino-ash val li paçukho guft“.¹

= Յայնժամ նա ինձ (ի) պատասխանի ասաց.

(Vendidad A. Fargard II, 9).

¹ Բոլոր այս եւ հետագայ թարգմանութիւնները բաւարար են, պահպանական շարքն ալ նոյն պահելով:

„Gabra aitûno fraz satunît min zak zafar rô-
stâk mehim zak buland gir.“

= Այր մի այսպէս ի վեր համբարձաւ ի խորոց ձորոյ
անտի ի գաղաթ լերին. (Անդ, Far. V, 7).

„Purçît Zartûhast min Auharmazd“.

= Եհարց Ջարդուհաստ յԱւհարմազդայ :

„Azash gûft Auharmazd“.

= Յայնժամ ասէ Աւհարմազդ եւն :

2. Նպ.ի մէջ ալ այս աղատութիւնը կայ
բայց յաճախադէպը նախադասն է :

3. Հյ.ն ալ մի եւ նոյն աղատութիւնը կը
վայելէ. պատմական զրուցուածքներու մէջ սա-
կայն սովորական է տ. բային յետադաս տեսնել :

Ասէ ոմն ցնա.

Ասէ ցնա Յիսուս.

Ասաց անդգամն ի սրտի իւրում.

Եւ եղեւ օր եւ անց Եղիսէ ի Սոֆնա եւ անդ էր
կին մի մեծ ... եւ ասէ կինն ցայր իւր.

Եւ հանդէս արար Գաւիթ զօրուն :

Բ. Բայ.

1. ՊՏԼ.ի մէջ բայը սովորաբար նախադա-
տութեան եւ մինչեւ իսկ ամբողջ խօսքին վերջը
կը դրուի.

Papak leliay pavan khanmu khaditunt.

= Բաբակ դիշերի յերազի ետես.

Amat khorshit min ruashman-i Sasan bana
tawit.

= Եթէ արեգակն յերեսաց Սասանաց ծագէր:

Ve hamak gihan rôshanih vakhdunat.

= Եւ համայն տիեզերք լուսաւորէր:

2. Նոյնպէս եւ միջին եւ նպ. ի մէջ.

اردشير چو نش بآن آينه دید سپاه از آنجا کشیده
رفت و سپاه کرم از پس اردشير شتافت و جای برایشان
آیدون تنك گرفت که سپاه اردشير را گذشتن نشایست و
اردشير خود تنها بهار دریا افتاد

Արտաշէիր երբ զայն այնպէս տեսաւ՝ զօրքը
անկէ վերցնելով գնաց եւ Որդան զօրքը Արտա-
շիրի ետեւէն վազեց եւ տեղ մը զանոնք այնպէս
նեղը խոթեց որ Արտաշէիրին զօրացը (անկէ) անց-
նիլ հնար չէր եւ Արտաշէիր ինքը միայնակ ծովու
կողմը ինկաւ: (Կարնամակ.)

کویند (بهرام) روز نو روز بکیتی آمد پدرش یزدگرد
اورا بنمان تازی که بفرمان وی در سر زمین تازیان
فرمانفرما بود سپرد و در خواست آموزکاریش را از وی
کرد نغان فرمان او را پذیرفته بهرامرا بکشور خویش
آورد

Կ'ըսեն (Վահրամ) Նովրուզի օրը աշխարհ
եկաւ. հայրը Յազկերտ զայն Նոման Արաբին որ
իւր հրամանաւ Արաբացոց երկրին վրայ հրա-
մանատար (Կուսակալ) էր՝ յանձնարարեց եւ
անոր դաստիարակութիւնը անկէ խնդրեց: Նոման

անոր հրամանին անսալով Վահրամը իւր երկիրը տարաւ (نامه خسروان):

3. Հյ.ի մէջ այսպիսի կանխորոշ դիրք մը չկայ բային. գրողին դիտման եւ իմաստին պատշաճութեան եւ կարեւորութեանը համեմատ բայը միշտ դիրք կը փոխէ:

“Երանեալ է այր որ երկնչի ի Տեառնէ զպատուիրանս նորա նա կամի յոյժ: Հզօր եղիցի յերկրի զաւակ նորա, եւ ազգ ուղղոց օրհնեսցի: Փառք եւ մեծութիւն են ի տան նորա, արդարութիւն նորա մնայ յաւիտեանս յաւիտենից: Ծագեաց ի խաւարի լոյս ուղղոց, ողորմած գլծած եւ արդար է Տէր: Քաղցր այր ողորմի եւ տայ փոխ, յօրինէ զբան իւր ի դատաստանի . . . Մեղաւորն տեսցէ եւ բարկասցի, զատամունս իւր կրճտեսցէ եւ հսլեսցի, եւ ցանկութիւն մեղաւորաց կորիցէ” (Սաղմ.):

Գ. Խնդիր:

—

1. Ընդհանուր կարգ:

Թէ պճլ.ի եւ թէ նպ.ի մէջ խնդիրները, թէ սեռի եւ թէ բնութեան, սովորաբար բայէն առաջ կ'անցնին եւ տ. բայիի եւ ստորոգելիի պարագաները կը կազմեն, մինչ հյ.ի մէջ դարձեալ կատարեալ ազատութիւն է եւ դիտումը եւ իմաստին պահանջը կ'որոշէ ասոնց դիրքը:

Va rubanô-i valman Virâf min tanû Cakât-i
Dâitîk Cinavat pûhal vazlund.

= Եւ հոգին Աիրաֆայ (ԵԼ) ի մարմնոյ (ԻԼԻՄէ) եւ
ի ճակատ-Դատաստանի ի շինաւատ կամուրջ¹
դնաց (Arda Viraf III, 1).

Cînâk-i frâz mad hômanam, afad khadîtûnd
rûbân-i mardûm aêshand mavan pavan
ham-yekavîmûnâd hômand.

= Տեղւոյ ի վերայ եկի (եղէ եկեալ) եւ տեսի զհո-
գիս մարդոց որք անդ ժողովեալ էին:

Afam pûrsît min pîrûzkar Srôsh ahurûbô va
Âtarô yêdatô aigh. Valmanshan mavan
hômand va maman râi latamman yeka-
vîmûnd?

= Եւ ես եհարց ի յաղթողէն Սրուշայ որբոյ եւ
յԱթարոյ եղտէ թէ սոքա ո՞րք են եւ վասն
է՞ր աստ են (Անդ, VI, 1 - 4):

2. Միջանկեալներ:

Աերը յայտնուած ընդհ. կարգին իբր հե-
տեւանք տ. բայի կամ ստորոգելի կամ խնդրի
մաս կազմող պարագաները խօսքին էական մա-
սերը իրարմէ անջատող կամ հեռացնող միջան-
կեալներու տեղի կուտան որ շատ գեղեցիկ երե-

¹ Ըստ Զրադաշտեանց՝ երկիրը երկինքի հետ կապող
կամուրջն է (صراط) որոյ վարի ծայրը Էլպուրզի բարձրա-
դոյն գագաթան վրայ է որուն ԿԱԴԱԴԱԿ կ'ըսուի որ տա-
ռաբար «ճակատ դատաստանի» է:

ւոյթներ կ'ընծայեն: Այս միջանկեալներու գործածութիւնը շատ յաճախ է թէ հին եւ թէ նոր պարսկերէնի մէջ եւ մեր դասական մատենագրութեան ալ գեղեցկութիւններէն մին կը կացուցանէ, մանաւանդ Եղնիկին:

„Va aχai min zak sipah-i gund arastak levatman benman-i nepshman val Pars vaχduntan-i Artayshir yatunit“.

و پس از آن سپاه کند آراسته با پسر خویش پارس بگرفتند
اردشیر فرستاد

= Եւ յետ այնորի՛կ զօրագունդ սպառազէն ընդ որդւոյ իւրում ի Պարսս առ ի զձեռամբ ածել զԱրտաշիր՝ առ աքեաց: (Վարն., էջ 13, Ե. 2 :

„Amat val cinak râmishn Artayshir karitund yamtunit“.

و چون بجائی که رامشن اردشیر کویند رسید

= Եւ իբրեւ ի տեղին (զոր) Ռամիշն - Արտաշիր կոչեն՝ եհաւ (Անդ):

„Amat lak marg-i nepshman zak-i amat nepshman toxmakan danman vanaskar-i Jezdan dushman a-sazakiha pavan mark zaktalunt paramôsh kard.“

تو (برای) بمرکيء خود و آنانکه از تخمه دان خویش تو بودند این کناهکار یزدان دشمن بمرک ناسزایانه کشت فراموش کردی

= Դու առ երկիւղէ մահու անձին քոյ՝ զայնոսիկ որ ի քումմէ տոհմէ էին (զորս) այս փնասկար

(Մեղապարտ) Աստուծոյ թշնամին տարապարտ
սպան՝ մոռացար (Անդ 23, ԺԳ, 1):

Եւ նոր պարսկերէնէն

يكي از شاه سليم که پادشاه اسلامبول بود رسيد
= Փոյիկ (հրեշտակ) ի Շահ-Սէլիմայ որ թագա-
ւոր էր Կ. Պոլսոյ եհաս (نامه خسروان):

ستين کسی نزد اسکندر که جای نشين فليب بود فرستاد
و باجیکه داراب يونانيان نهاده بود خواست

= Նախ այր մի առ Աղեքսանդր որ տեղակալն էր
Փիլիպպեայ՝ յղեաց եւ զհարկն զոր Գարաբ
(Գարեհ) ի վերայ Յունաց եղեալն էր՝ պա-
հանջեաց: (Անդ:)

آگاه سیار بسوی قبایل عرب که در آنجا بودند بشتافت
= Յայնժամ Սայեար ի կողմն Արաբ ցեղից որ
անդն էին՝ փութաց (Պ. Թրգմ. 1001 զի-
շերի):

خليل سلطان که پسر زاده امير تيمور بود پليس از همه بمرقند
که تختگاه بود آمد ...

شاه رخ که فرزند خود تيمور و بزرگترين همه شاهزادگان و
خود را سزاوارتر از ديگر شاهزادگان ميدانست در
هرات و خراسان تخت پادشاهی بر نشست

= Խալիլ Սուլթան որ թոռն էմիր Թիմուրի էր,
նախ քան զամենեսին ի Սամարղանդ որ գա-
հավայր էր՝ եկն ... եւ Շահրուխ որ որդի
նորին Թիմուրի (էր) եւ երիցագոյն քան զա-

մենայն արքայազատս եւ զանձն իւր արժա-
նաւորագոյն քան զմիւս պայազատս համարէր՝
ի Հերաթ եւ ի Խորասան ի գահ թագաւո-
րութեան նստաւ (نامه خسروان):

زین بر یکی از آن دو اسب که ملک مرعش بما داده بود
بگذار

= Թամբ ի վերայ միոյ յայնց երկուց ձիոց զորս
Մ. մեզ տուեալ էր՝ գիր (Պ. Թրգմ. 1001
գիշերի):

Այսպէս եւ հայերէն

“... զի յայն զոր առաջի եղ՝ հասանել
կարասցէ”:

“... զի մի մթարքն որ զբոք շողայցեն՝
արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն լիցին”:

“... որով ոչ զպատճառս փնասուն ի բժշկէն՝
որ յառաջագոյնն գուշակեաց նմա՝ իմանալի է,
այլ...”

“... վարազի՝ որ գաղանագոյն է քան զա-
մենայն գաղանս՝ ուտի միսն եւ ոչ փնասէ”:

“... ոչ ինչ աւելի քան զոր Մանի, զոր
ինքեանք մորթեցին՝ ասեն” (Եղնիկ):

“Եւ զամենայն մեռելոտի մի ուտիցէք, այլ
պանդխտին որ է ի քաղաքս քո՝ տացես զնա”
(Բ. Օրինաց. ԺԳ. 21):

“(Տէր) Գու՛ եւ որ յերկրին Բաբելացւոց
երեք մանկունքն ինքնակամ զանձինս ի հուրն
մատնեցին՝ զի մի երկիր պագցեն սնոտի պաշտա-
մանց, փրկեցեր” (Գ. Մակաբ. 2, 5):

ԳԼՈՒԽ Է.

Չեւք եւ դարձուածք:

1. Կրկնողթիւն.

ՊՆԼ.ի մէջ սովորական է մի եւ նոյն բառը կրկնել թէ բաղմաւորական իմաստով եւ թէ ինչպէս կ'ըսեն մակըաշխարհար, իմա՛ իւրաքանչիւրը մի մի հաս ըմբռնելով:

„(Artaxshir) min shatur shatur va cinak cinak sipah val baba bavihunast“.

(اردشير) از شهر شهر و جای جای سپاه بدرگاه خواست
= (Ա.) ի քաղաքէ քաղաքէ եւ ի տեղւոջէ տեղ-
ւոջէ դորս ի Գուռն կոչեաց (կարնամակ):

„Kana benman-i lavatman hazar gabra pavan shatur shatur gumart yekavimunat“.

هر پسری با هزار مرد بشهر شهر کارده بود
= Ջիւրաքանչիւր յորդոց իւրոց ընդ հազար արս
ի քաղաք քաղաք յղեալ էր:

„Sipah-i panj hazar maman pavan ba hani pavan kustak kustak bum-i Sind va Mukran va darya yatunit yekavimunat“.

سپاه پنجهزار چه به هنی به کسته کسته بوم سند و مکران
و دریا فرستاده بود

= Զօրս հինգ հազար յաջմէ կուսէ ի տեղիս տեղիս
կողմանցն Սինդի եւ Մուկրանայ եւ ծովու
առաքեալ էր :

Այս ձեւը պէտք չէ, Տուրա-
նականին մէջ ալ կը գտնենք ուր, հոլովական
թեքումները ճոխ եւ բազմազան լինելով հան-
դերձ, կրկնեալ բառը եղ. եւ անփոփոխ կը մնայ
միշտ եւ խօսքին յարակից պարագաները միայն
կը յայտնեն բառին հոլովը .

Էվ էվ կէզտիլէր

Ի տունս տունս մտին :

Տաղ տաղ աշտըլար :

Ի վեր ի լերինս լերինս ելին :

Սէմթ սէմթ ատամ կէօնտէրտիլէր

Հրեշտակ ի կողմանս կողմանս առաքեցին :

Փէրտ ֆէրտ հուզուրա կէլտիլէր.

Եկին զառաջեալ մի մի :

Եր եր զապուլ իթտիլէր.

Ի տեղիս տեղիս ընկալան :

Երեւի ասորերէնի մէջ ալ շատ յաճախեալ
է այս ձեւը որ « ասորերէն — հայերէն լեզու-
ներու աղերսը կազմող յատկութիւններէն մին », —
կը համարի զայն՝ Հ. Ա. Աւարդանեան (Բառաքըն-
նական դիտողութիւններ, էջ 37) :

Գժուար է ըսել թէ որ ազդեցութիւնն
աւելի տիրական է հոս, քանի որ երկրին աւելի
ծանօթ եւ ընտել պահլաւերէնի եւ հնագոյն
Տուրանականի մէջ ալ կը գտնենք նոյն ձեւը:

Յամենայն դէպս հ.յ.ի մէջ հիանալի պէս-
պիսութիւններ առած է կրկնումը եւ առանձին
գլուխ կազմելու չափ կարեւոր տեղ ընած: Այս-
պէս, զ. օ.

Ի տեղիս տեղիս

յապարանս ապարանս

ի կողմանց կողմանց

Բազմականս քազմականս

զունդս զունդս

դասք դասք

հարկանել զամուր ամուր կողմանսն.

(ամենէն ամուր).

ընտիր ընտիր վառելովք (ամենէն ընտիր).

Զքարի քարին (ամենէն լաւը).

զյոռի յոռին (ամենէն վատը).

մի մի == (պիրէր պիրէր, կամ հէր պիրի).

երկու երկու, եւն. (եքիշէր եքիշէր):

Գարձեալ՝ այլ եւ այլ տեսակներ յայտ-
նելու համար նոյն բառը եւ շաղկապով կրկնեալ.

Մի լիցի յամանի քում կշիռ եւ կշիռ (իմա
տարբեր կշիռներ):

Մի ուրիշ կերպ կրկնութիւն ալ ունինք
որ մասնականի միջամտութեամբ որ տճ. ڤيم,

هر كيم (quelqu'un = every one) ի կը պատաս-
խանէ.

“Մարդ որ մարդ որ հայհոյեսցէ զհայր իւր
կամ զմայր իւր՝ մահու մեռցի,” (Ղեւտ.
Ի. 9):

Զեմ յիշեր թէ Ս. Գիւրգէն զատ ուրիշ տեղ
մը այս ձեւը գործածուած ըլլայ:

Դարձեալ մակբայօրէն վեր ի վեր, վայր
ի վայր.

“Եկն որ ի քեզ իցէ, ելցէ քան զքեզ վեր ի
վեր, եւ դու ելցես վայր ի վայր,” (Բ.
Օր. Իր. 43):

Զոր տճ. թարգմանած են:

“Արանըղտա պուլունան զարիպ չըքա չըքա
սանա Փաիգ օլաճաք, սէն իսէ էնէ էնէ էտնա
օլաճաքըն,” զոր այնչափ հարազատութեամբ
կրնայինք ըսել

... եօքարը եօքարը չըքտըքճա սէն աշաղը աշաղը
էնէճէքսին:

2. Դերանոռանց թերի եւ անորոշ գործածութիւնը
եւ մանասանդ փոխանակութիւնը
դիմորոշներու հետ:

Աւետական բնագիրներուն մէջ շատ քիչ
կը տեսնուի որ անունը իւր փոխանակաւ իմն
դերանունով յայտնուի. այլ ինքը անունը կը

կրկնուի գրեթէ շարունակ: Յորմէ կը հետեւի
թէ խօսքին նախնագոյն ձեւերուն մէջ դերա-
նուն գործածութիւնը տակաւին մուտ գտած
չէր եւ այս իսկ նշան է Աւեստային ամենամեծ
հոսթեան:

„La lâ hustâto Zartûhasto: frâz raft Zartû-
hasto“

= „Zartûhustra se leva. Z. s'avança“
(De Harlez).

Ի վերեկաց Զ., ընդ առաջ եկն Զ., Vendidad,
Fargard XIX, 11.

Հոս երկրորդ կրկնեալ անունը կրնար “նա”
դերանունով փոխանակուիլ, եթէ կիրառութիւնը
ընդհանրացած լինէր: Պահլավիկ շրջանին մէջ
պարսկական դերանուն գրեթէ չտեսնուիր, բոլորը
Սեմական (Արամական) են: Դերանունաց ազատ
եւ կանոնաւոր գործածութիւնը ֆիրդուսիէն աս-
դին է, որ կը ցուցնէ թէ անկէ յառաջ ժամա-
նակաւ ալ զուտ պարսկերէն գրուածոց մէջ ի
սովորութեան էր: Այլ սակայն Տէրի (سدری)
ըսուած dialectին մէջ զոր այժմ ալ Փարսի-
ները կը գործածեն՝ խառն ձեւ մը կը տես-
նուի. թէ երբեմն ազատ եւ ինքնուրոյն եւ թէ
կցողաբար ուրիշ բառի մը մէջ թաղուելով,
դիմորոշ տառի վերածուելով: Այս վերջին
կերպը այնքան շատ է այդ բարբառին մէջ որ
աւելի կանոն է քան պատահում: Եւ, ինչպէս
վերն ալ բացատրեցինք, անխտիր ամէն բառի

հետ կրնան կցուիլ, բայ, մակբայ, շաղկապ,
դերանուն, որն ալ լինի:

Եւնացաւ զուրկ Միհր ասաց
 Զի՞նչ է այն զոր ինձ ասացեր
 (Անկե Եմ) Հոս «ինձ» դերանունը ճ շաղկա-
 պին հետ միացած է:

Չեմ Զմում Եմ = զի ես փորձեաց
 (փորձեցի):

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ՊԱՋԼ. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՄՈՅՇՆԵՐ

Աւելի մօտէն գաղափար մը տալու համար պահլաւիկ շարադրութեան՝ դնենք հոս մի քանի օրինակ ոչ Աւեստային պահլաւ թարգմանութիւններէն որ գրեթէ միշտ Զէնտ լեզուի ազդեցութեան տակ լինելով անվստահելի են, այլ զուտ բնիկ ազգային Սասանական արտադրութենէն, Արտա-Վիրաֆ¹ էն որ ճշգրտիւ լեզուին ոգին եւ պատկերը կը ցոլացնէ:

Հայերէնի ոգւոյն եւ կազմուածքին չպիտի հետեւիմ, այլ պահլաւերէնը ցայտեցնելու համար նոյնը իր կարգաւ եւ օրէնքով պիտի պատկերացնեմ:

Ուստի կրնան ընթերցողք կատարելապէս վստահ ըլլալ թէ ճիշդ պահլաւերէնն է կարգացածնին հայ կամ հայապահլաւ բառերով:

1 Դէպ ի վերջ կոյս Դ. Դարու (Յ. Բ.) Մագդեայք կասկածելով թէ գոյցէ խանդարած եւ այլայլած լինի Զրադաշտեան քէշի դրութիւնը, Արտա—Վիրաֆ անուն վարույր եւ հմտութեամբ վկայեալ սուրբը քնէած դեղով թմրեցնելով ապսպրեցին որ երթ այ Երկնայիններէն ստուգէ եղելութիւնը եւ զիրենք իրազեկ ընէ: Ուրեմն տեսիլք մըն է պատմուածը, լստ օրինակի Տանդէի:

Գ Լ ՈՒ Խ Ա.

Արտա - Վիրաֆնամակ:

Aêtûnô yemalelund aîgh khadû-bar

Այդ գոյն պատմեն եթ է յառաջ ժամանա-

ahrûbo¹ Zartuhasht dînô-i me-
կաւ (երբեմն) սուրբն Զարդուհաշտ զդէն (զոր) ըն-

kadlûnd yîn gêhân rûbâk bara kard va
կալեալն էր՝ յաշխարհի տարածեաց եւ

vad bûndakîh-i CCC օ shanat dînô yîn
մինչեւ ցվախճան 300 ամաց դէն յան-

avêzakîh va anshûtâ yîn avîgûmânîh
արատու թեան եւ մարդիկ յանգոռմանոյ թեան

yehevûnd homand. Va akhar
(յաներկբայս) էին (կային): եւ ապա

gujastakô Garnak-minô-i² darvand
անիծեալն չար ոգին դուռ ժանն (Ահրիման)

gûmânô kardanô-i anshûtâânô pavan
գոռման առ ի արկանել մարդկան վասն

danman dînô—râ zak gujastak Alak-
այսր դէնի զայն անիծեալն Ալէք-

¹ De Harlez ի հետ ahrûbo կը կարդանք քան ya-sharubo ըստ Haug ի:

² Minavard ըստ Haug ի:

sagdar-i Arûmâyâk-i Mujrayik-mânishno
 սակտար Հոռոմ գեղիպտա-բնակն
 niyâzânînîd-i pavan girân sazd va naparto
 դրդեաց Տեծաւ սաստիկ եւ ուղղաւ
 va dahik val Aîrân shatrô
 եւ ւաւերածով (որ) յԱրեաց աշխարհն
 yatund. Afash valman Aîrân dahyûpat
 խաղաց : եւ նա զԱրեաց Դեհյէտն¹
 zektelûnd va babâ va khûdâih vashûft
 սպան եւ զգոռն² եւ զՏէրութիւնն կործանեաց
 va avîrân kard.
 եւ տռերակ տրար :

Va denman dînô, cigun hamak
 եւ այս գեն, զիգոյն (որ է) համակ
 Avistak va zand madam tôrâ postîhâ-i vîrâ-
 Աւեստա՛ եւ զէնդ ի վերայ կովու մորթոյ պատ-
 stak va pavan mayâ-i zahabâ nipishtak
 ռաստեալ եւ ջրով ոսկւոյ գրեալ
 yîn Stâkhar Pâpakâno pavan kerîta
 ի Ստախար Բաբական ի մէջ հրիտակաց
 nipist³ hankhetûnd yekavîmûnad.
 դպրութեան պահեալ կայր :

¹ Իմա «զարքայն», ruler (Haug), մինչ M. A. Barthélemy «զկուսակալ», կ'իմանայ :

² Իմա զարքայանիստ քաղաքն (métropole) :

³ Տառաբար «Հրիտակաց դիւան», հրիտակը առնուելով իւր ամենալայն իմաստով՝ հրովարտակք, արձա-

Va valman patîyâarak-i sarya-bakht-i
 եւ այս ասելին չարաբաղդն

Ahra môk¹-i darvand-i anâk-kardâr
 պիղծն դրուժանն չարագործն (Ահրիման)

Alaksagdar-i Arûmâyîk-i Mûjrayîk-manishnô
 ՂԱԼԵՔՍԱԿՏԱՐ ՂՀՈՒՈՄ ՂԵՂԻՍՏԱ - ԲՆԱԿՆ

madam yâityûnd va banâ sûkht va
 ի վերայ ած (որ եկն) եւ այրեաց (զնոսա) եւ

ċand dastôbarân va dâtôbarân va aêrpatân
 ոչ սակաւ դաստաւարս եւ դատաւարս եւ հրպետս

va magôpatân va dînô-bûrdârân va afzâr-
 եւ մոգպետս եւ զդէմ տարս եւ զկարգաց

hômândân va dânâkân-i Aîrân shatro-râ
 մեկնիչս² եւ զօրհնագետս Արեաց աշխարհի

bana neksûnd.

ի միջոյ եբարձ:

Va masân va

եւ մեծաց (mas = مس = ۴۵ = մեծ) եւ

katak-khûdâân-i Aîrân shatro khadûk³

տանուտերանց Արեաց աշխարհի (յատուկ) մին

նագրութիւնք, դպրութիւնք եւ այլ այսպիսի հասարակաց
 թղթեան, մինչ մեր մէջ բառին իմաստը սեղմուեր եւ կտա-
 կային գրուածոց միայն մնացեր է:

¹ De Harlez ին հետեւելով, մինչ Haug "yasharmok,"
 կը կարդայ:

² Արդի մտօք مجتهد (mujtahid):

³ Սեմ. Արար حادی, احد:

levatman tanid, kîn va anâshtîh
 ընդ երկրորդի (اثنی ثانی) քիւ եւ անհաշտոռթիւն
 val mîyân ramîtûnd va benafshman tebrû-
 ընդ մէջ էարկ եւ ինքն բեկաւ
 nast val dûshahû dûbârast.
 (յանձն իւր) եւ ի դժոխս անկաւ գահալէժ:

Va akhar min zak mardûman-i Aîran-
 եւ յետ այնորիկ մարդիկ Արեւաց-
 shatûr khadûk levatman tanid
 աշխարհի մին (յատուկ) ընդ երկրորդի (միւսոյ)
 âshûp va patkar yehevûnd.
 յապշոպ եւ ի պաշքաք եղեն (մտին):

Va cîgûnshân khûdâ va dahyupat va
 եւ զի-նոցա տէր եւ դեհպետ եւ
 sardar va dastobar-i dînó-akas la yehevûnd
 առաջնորդ եւ զստաւար դեհապետ ոչ գոյր
 va pavan mandavam-i Yezdan gûmân
 եւ յաղագս իրաց (էութեան) Աստուծոյ ի գուման
 yehevûnd hâmand.
 (տարակուսանս) եղեն:

Va kabad khadûînak kêsh va varôîshn
 եւ բազում յատուկ քիչ եւ մոլորութիւնք
 javîd rastakîh va gûmânîh va javîd dâ-
 չեւի յուղղութենէ եւ գուման եւ անիրաւու-
 distânîh yîn gêhân banâ val pêdâkîh yâtûnd.
 թիւն յ աշխարհի սկսաւ երեւել:

Vad zak amat zerkhûnd hû-farvard
 Յայնժամ սերնդացաւ (ծնաւ) բարեմայնն
 anôshak-rûbân Âtarô-pât-i Mârspendân
 անուշակ¹ ուրուան (հոգի) Ատր-պատ Մարասպանդան
 mano patash pavan sakht-i
 որոյ անցք նեղութեան (զոր կրեացն գրեալ կան
 pavan Dînô-kartô, rûi vadakhtak
 ի գիրս) Դենկերտ, ի, արդար եռացեալ (հալեալ)
 madam val rîkht. Va çand dadistan va
 ի վերայ իւր եհեղ: եւ ինչ ինչ դատաւարան եւ
 dâtôbarîh levatman javîd
 դատաւարութիւնս (իրաւունս) առաջի զատ (օտար)
 kêshân va javîd varôîshnânô bana
 քշեանց եւ դատաւարաց (չարափառաց) յայտ
 kard
 արար:

Va denman dînô yîn Shaspi-
 Այլ (վասն) այսր դենի (որ) ի Շասպի-
 gânô mardûmân yîn gûmân
 դան² (պահեալ կայր) մարդիկ ի գուման
 yehevûnd hômand.
 (տարակուսանս) էին:

¹ Իմա անմահ:

² Աշտասպ արքային Գանձարանը ուր Ալեքսանդրեան
 բնաջնջու մէն ազատած գրեանք պահուած էին:

Va akhar, magôî-mardân va dastôbarân-i

Եւ յետոյ միգ-մարդ եւ դաստաւարք

dînô zakâî yehevûnd hômand. min zak
դինին այնորիկ երեւեցան: յ այնմ

mar khodâ-hömand va pûr-pîm
Համարոյ աստուածապաշտ եւ (լի երկիւղիւ) երկիւ-

yehevund hômand. Afshân pavan babâ-i
ղածք դոյին: Աշխ Ի Գուռն

pîrûzkar Atarô-i Frôbâg
պերոզկերիւն (յաղթականին) Ատր-Ֆրուբայ

hanjaman khvâst va kabad
հանգաման (ժողով) կամեցաւ եւ բազում

khadûînako milayâ va hû-
յատուկ (առանձինն) բանք եւ բարի

sikâl madam denman yehevûnd. aîgh-
խորհուրդք Ի վերայ այդ(րի) եղեն եթէ

mân cârak bavîhûnastano avâyard vadmân
մեզ ճարինչ գտանել պարտ է եւ Ի մէջ

khadîh-I vazlûnêd, va min mînôyan-o
մի (յատուկ) ոմն երթիցէ եւ յ երկնայնոց

âkâsîh yâîtyûnêd. aîg mardûmân-i yîn
սկասնորթիւն բերցէ զի մարդիկ (որ) յ

dinman anbâm¹ homand, bana khatîvûnd
այսմ սնդամ (ճարմնի) իցեն գիտացեն

¹ Ախաւ ընթերցուած (andam)ի, ինչպէս քաջ իմացեր է De Harlez.

aîg denman yazishn, va drôn va âfrîngân
 եթէ այս յագոհմէ եւ սեղան¹ եւ օրհնութիւնք
 va nîrang, va pâdyâvîh va yôshdâsarîh-i
 եւ պաշտամունք եւ լուսնմունք եւ սրբութիւնք (զոր)
 lenman pavan kardak yâityûnêm val Yazdân
 մէք կատարել գուն գործեմք Աստուծոյ
 yâmtûnêd ayûf val shêdâân va val fryâd-i (فرياد)
 ելանեն թէ ոչ ստատունայի եւ յ օգնութիւն
 rûbân-i lanman yâmitûned, ayûf lâ.
 ուրոհաց (հոգւոց) մերոց հասանեն թէ ոչ :
 Afshan akhar pavan ham-dâdistânîh-i min dînô
 Նոքա ապա համադատութեամբ ղեկի
 dastôbarân hamak mardûm val babâ-i Atarô-
 դատաւարաց զհամակ մարդիկ ի գուն (باب) Ատր-
 Frôbâg karîtûnd hômand.
 Հռովբայ կոչեցին :

Afshân min aîmandên javîdak kard haft
 Նոքա ի նոցանէ զատին (ընտրեաց) եւ թէ
 gabrâ manu pavan Yezdan va dîno avi-
 արս որ (مَنْ) յ Աստուած եւ ի ղեկ մար-
 gûmântar yehevûnd hômand.
 գոհմանթար էին :

¹ Իմա՝ հոգեւոր նուէր կամ պատարագ որ կը բաղ-
 կանայ միսէ՝ նուռէ՝ արմաւէ՝ բրինձէ՝ կաթէ՝ հոտաւէտ ծա-
 ղիկներէ՝ «Հոմայ», ըսուած բոյսի ծիւերէ եւ մանաւանդ բա-
 ղարջ հացի փոքրիկ նկանակներէ որ draona, droun (درون)
 կ'ըսուին : Այս ամէնը կը գնեն յատուկ քարի մը վրայ զոր

Afshan nafshman mînishn va gûbishn

Արոց նոցա միտք (խորհուրդ) եւ գործ (խօսք)

va kûnishn vîrâstaktar va fraruntar

եւ գոհ¹ (գործ) արդարագոյն եւ առաւելագոյն (էին)

va gûft aîg. Lekûm (لک) khvêshyîsh banâ

եւ ասաց (ին) թէ դուք առանձինն նստա-

yetîbûned va min lekûm khadûk-I mano (من)

բուք եւ ի (من) ձէնջ զյատուկ ոմն որ

pavan denman kâr shapîr va

այսմ կարի (գործոյ) ժպիրի (կարող) եւ

avanâstar va hû-srôbtar banâ

անվանաթար² եւ խոսք-սրովթար³ (իցէ՛ լայն)

vajîned.

Ընտրեցէք :

Va akhar valmanshân haft gabra bana

եւ յետոյ նոքա եւ թնալք

yetîbûnast hômand, va min haft III, va min

նստան եւ յեղծանցն զերիս եւ յ

telatâk⁴ khadûk⁵-i Vîrâf shem, banâ vajîd;

երից զյատուկ (լմին) Վիրաֆ անուն ընտրեաց :

«Արուիս», կը կոչեն եւ Մովսէսը կը սրբագործէ եւ հաւատացեալք կը մասնակցին, ինչպէս անձամբ ականատես եղանք :

¹ Արարք նշանակութեամբ, միայն ի «գուն գործեմ» ասութեան մէջ պահուած :

² Անմեղագոյն :

³ Բարե-համբաւ :

⁴ ٤٧

⁵ احد . حادی

va aît mano Nishâpûr shem yemalelund.
 եւ են որ Նիշաբուր անուն կոչեն (նմա):

Va akhar valman Vîrâf, cîgûnash

եւ ապա ինքն Վիրաֆ զիգոն (իբրեւ նա)

zak sakhun ashnûd, madam val ragelman (رجل)
 զայն խօսս լուաւ ի վերայ իւր ոտից

yekavîmûnâd (قام), va yadman (د) pavan
 եկաց եւ զձեռս ի վերայ

kash kard, va gûft aig: Hattân medam-
 լանջաց արար (եդ) եւ ասաց թէ եթէ ձեզ հաճոյ

mûnêd adînam akâmak-homand mang al yeha-
 թուի, (քանզի) ես սկսմայ եմ, քնէած մի տայք

bûnêd vad lekûm Mâzdayasnân va
 եւ դուք (վասն) Մազդեշտնցդ (այդոցիկ) եւ

li nahîzak¹ ramîtûnêd va hat nahîzak
 (վասն) իմ նիզակս արձակեալիք եւ եթէ նիզակն

val li yâmtûnêd, kâmak-hômandyîsh vazlûnam
 ինձ ելանիցէ, կամստորապէս երթայց

val zak jînâk-i ahrûbân va darvandân, va
 յայն տեղիս սուրբ հոգւոց եւ զրոտմանաց եւ

denman pêtkham drûstyîsh yedrûnam va
 զայս պատգամ անվրէպ հասուցից եւ

râstyîsh yâîtyûnam.

զուղիղն բերից (ձեզ):

¹ Haug նահիշակ կը կարդայ, բայց, ինչպէս կը տեսնուի, հայերէն «նիզակն» է որ ուղիղ լնթերցուածը կուտայ, զոր եւ արդի ۵۳۵ պարսկերէն ձայնը կը հաստատէ:

Va akhar, valmanshan Mâzdayasnân va
 եւ ապա (վասն) դոցա Մազդեզանց եւ
 li nahîzak yâityûnd.
 (վասն) իմ նիզակ արձակեցին:

Fratum bâr pavan hûmat
 Յառաջնում նուագի վասն բարի խորհրդոց
 va dadîgar bar pavan hûkht va
 եւ յերկրորդում նուագի վասն բարի խօսից եւ
 sadîgar bâr pavan hûvarsht; kolâ
 յերրորդումն նուագի վասն բարի գործոց. բոլոր
 telatâk nahîzak val Viraf yâtûnd.
 երեք նիզակք Վիրաֆայ ելին:

Հայերէն կանոնաւոր եւ ըստ կարի դասա-
 կան կարգաւորութենէ խոտորումները աւելի
 զգալի ընելու համար, դնենք հոս վերի հա-
 տուածին հայացի ոչ — տառական թարգմա-
 նութիւնը, միշտ պատկառ կալով բնագրին:

“Այսպէս ասեն թէ զՕրէնս զոր ընկալեալն
 էր երբեմն Զրադաշտ յԱստուծոյ՝ քարոզեաց
 յաշխարհի: Մինչեւ ցվախճան 300 ամաց օրէնքս
 այսոքիկ կացին մնացին անաղարտ, եւ աներկ-
 միտ էին մարդիկ ի հաւատս: Այլ ապա անի-
 ծեալն, չարն, դրուժանն (Ահրիման), առ ի տա-
 րակոյս ի միտս արկանել մարդկան՝ վասն օրի-
 նացդ, սադրեաց զանիծեալն իայն զԱղեքսանդր
 զՀոռոմ որ ի Մեսրայիմ, յԱրեաց աշխարհն
 խաղալ սաստիւ մեծաւ, ռազմաւ եւ աւերածով

որ եկն եւ զԱրքայն Արեաց սպան եւ զմայր քաղաքացն կործանեաց եւ զթագաւորութիւնն իսկ եւբարձ գլխովին:

Օրէնքս այսոքիկ, իմա Զանդ-Աւեստայն ողջոյն, ի վերայ մորթոց արջառոց էին դրոշմեալ յոսկի ջուր եւ յարքունի դիւանս պահեալ ի Ստահր Բաբական ամրոցի:

Այլ մարդասանձն՝ չարաբախտն՝ պիղծն՝ դրութանն չարագործն (Ահրիման) դրդեաց զԱլեքսանդր Հռոմոց որ ի Մեսրայիմ՝ խաղալ յաշխարհն Արեաց, որ եկն եւ այրեաց զամենայն զգրեանն եւ զյիշատակարանս որ անդ:

Նա եւ բազում վարդապետս օրինաց, զդատաւորս եւ զհրապետս եւ զմոգպետս եւ զվարժեարս եւ զմեկնիչս եւ զիմաստունս Արեաց աշխարհի մատնեաց ի կորուստ, եւ քինու վառեալ զմեծամեծս աշխարհին ընդդէմ միմեանց՝ ետ կոտորել զմիմեանս եւ ինքն բեկեալ յանձն իւր էջ ի դժոխս:

Եւ զի տէր եւ դեհպետ եւ առաջնորդ եւ վարդապետ օրէնսուսոյց ոչ գոյր նոցա՝ յերկուանք ի միտս մտին վասն օրինաց, եւ բազում օտարոտի ուսմունք եւ մոլորութիւնք երեւեցան յաշխարհին Արեաց: Ուր ուրեմն ապա ծնաւ բարեմոյնն՝ անուշակն Ատրպատ-Մարասպանդ զորոյ անցս նեղութեան տեսցես ի Գենկերտ, որ թոյլ ետ արոյր եռացեալ ի վերայ մարմնոյ իւրոյ հեղուլ եւ բազում ուղղութիւնս եւ իրաւունս յաշխարհի եցոյց, յանդիման մոլորելոց եւ չարափառաց: Այլ կասկած էր միշտ ի միտս ոմանց

ղօրինաց որ ի Հասպիկան գանձատան: Համայն
եւ այնպէս յետոյ ուրեմն ելին կացին դարձեալ
մոգք եւ վարդապետք յորս գոյին արք աս-
տուածապաշտք եւ երկիւղածք: Սոքա ի ժողով
գումարեալ ի Գուռն Ատր-Հռովբայ՝ խորհուրդ
ի մէջ առին վասն իրացդ եւ յետ բազում բա-
նից հաստատեցաւ եթէ առ ի հնարս ելից՝ պարտ
է զի մին ի նոցանէ երթիցէ եւ զուղիղն յերկ-
նաւորացն ուսեալ դարձցի զի որ ի մարմնի իցեն
գիտասցեն հաւաստեալ թէ այս ամենայն յաղ
եւ յաշտ եւ օրհնութիւնք եւ պաշտամունք եւ
լուացմունք եւ սրբութիւնք զորս առնեն Աստու-
ծոյ արդեօք ելանիցեն թէ սատանայի եւ թէ
յօգուտ ինչ գայցեն արդեօք վասն փրկութեան
հոգւոց եթէ ոչ:

Միաբանեալ ապա ընդ վարդապետս օրի-
նաց ի Գուռն Ատր-Հռովբայ կոչեցին զամենեսին
եւ ընտրեցին ի նոցանէ արս եւթն վկայեալս
սրբութեամբ եւ հաւատով եւ ասեն ցնոսա.
Նստարուք դուք առանձինն ուրեք եւ զմի ոմն ի
ձէնջ որ ատակն իցէ այսմ գործոյ եւ արդար
եւ բարեհամբաւ՝ ընտրեցէք:

Եւ նոցա մեկուսացեալ ընտրեցին արս երիս
եւ յերից անտի զմին Աիրաֆ անուն զոր եւ Նի-
շաբուրն կոչեն:

Իբրեւ լուաւ Աիրաֆ, յոտն եկաց եւ զձեռս
զլանջօք ածեալ ասէ. Իմ զի չե՛ն յօժար կամք
առ այս եթէ հաճոյ թուիցի ձեզ, մի՛ տայք ինձ
քնէած, այլ երիս տէգս արձակեսցեն եւ վասն
իմ եւ վասն Մազդեզանցդ որ աստս կան: Եւ

եղիցի եթէ ինձ ելանիցէ վիճակն՝ յօժարաւիոյթս
երթայց ի տեղիս արդար հոգւոց եւ դրուժանաց,
հասուցից նոցա զպատգամս ձեր զայսոսիկ եւ ի
նոցանէ ուսեալ զուղիղն դարձայց առ ձեզ:

Արձակեցին ապա տէգս երիս, վասն Մազ-
դեզանցն եւ վասն Վիրաֆայ, առաջինն հայեր
ի բարի խորհուրդս, երկրորդն ի բարի խօսս եւ
երրորդն ի բարի գործս, եւ երեքին վիճակք ելին
Վիրաֆայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

Va rūbânô-i¹ valman Vîrâf min²

եւ ուրուռ (հոգի) նորուն Վիրաֆայ ի

tanû³ val Tchakât-i Dâitîk⁴ Tchînâ-
մարմնոյ (եւ եւ) ի ժաղատ (կոյս) Դատի ի ճանա-

vat puhâl vazlund. Va haftûm
սարսի կամուրջ եհաս: եւ յեօթներորդում

yôm⁵-shapâno⁶ lakhvar yâtûnd, va yîn tanû
աւուր դիշերի դարձեալ եկն եւ ի մարմին

vazlund.

(իւր) եմուտ:

¹ روان = հոգի:

² من (բաց.ի) հոլովակերտ Սեմ (արաբ)ական:

³ تن = մարմին:

⁴ چکاد = ճաղատ, دادی = դատաստանի:

⁵ يوم = օր:

⁶ شبانه = գիշերայն:

Vîrâf madam khast¹, cîgûn amat min
 Վիրաֆ յարեալ, զհզոն (որպէս) թէ յ
 zak khelmû²-i basîm³ akhêzîd, Vohûman
 այնժ քնոյ զուարթ (յոտն) եկաց բարի
 mînishn va khûram.
 Խորհրդովք եւ ուրախութեամբ:

Va valmanshân akhtmanân⁴ levatman dînô
 եւ նոքա քորք (նորա) ընդ դէնի
 dastôbarân va Mâzdayasnân cîgûn-
 զաստաւարս (առաջնորդս) եւ Մազդեայս, իբրեւ
 shâno⁵ Vîrâf khadîtûnd, shâd va khûram
 նոքա զՎիրաֆ տեսին ջսս (գոհ) եւ ուրախ
 yehevûnd hômand; afshân gûft aîgh: Drûst
 եղեն նոքա ասաց(ին) թէ բարեալ
 yâtûnd hômanyîh, lak⁶ Vîrâf-i lanman Mâz-
 եկիր դու Վիրաֆ, յեր Մազ-
 dayasnân pêtkhambar, min shatrô-i mûrdakân
 դեայց պատգաւքեր(որ) ի յաշխարհէն յեւելոց
 val denman shatrô-i zîvandakân, yâtûnd hô-
 յ այս աշխարհ կենդանեաց եկիր

¹ برخواستن = յառնել:

² Սեմ. حلم = քուն:

³ بسيم = զուարթ:

⁴ Սեմ. اخت = քոյր, պ. ի օրինօք յոքն. դարձած

اختانان:

⁵ چه کون ایشان ի ամփոփութիւն:

⁶ لك = դու:

manyîh. Valmanshân aêrpatân va dînô das-

Նշքա

հրապետք եւ դեմի դառ-

tôbarân levînö-i Vîrâf, namâz yedrûnd va

տիարակք առաջի Վիրաֆայ երկիրպագին եւ

akhar, val Vîrâf, cîgûnash khadîrûnd,

ապա ինքն Վիրաֆ զիգուն (իքսեւ) զնոսա ետես

padîrak yâtûnd, va namâz yedrûnd, gûft

ընդ առաջ եւ եւ երկիր եպագ (եւ) ասաց

aîgh: lekûm râi drûd min Aûhar-

թէ: Զեղ ողջոյն (դրուատ) յ Աւհար-

mazd khûdâi va amahrâspendân;

մազդ Տեառնէ եւ յԱմահրասպանդաց (ի հրեշ-

va drûd min ahrûbö Zara-

տակապետաց) եւ ողջոյն ի բարեմոյն Զարա-

tûhashti Spîtâmân; va drûd min

դուհաշտայ Սբիթամանայ եւ յորոհատ (ողջոյն) ի

Srôsh-ahrûbö, va Atarô Yêzatô, va gad-

Սրուշայ սրբոյ եւ յԱթարայ եզդայ եւ ի

man dînô-i Mazdayasnan; va drûd

փառաց դեմի Մազդեզանց. եւ յորոհատ (ողջոյն)

min avârîk ahruban va drûd min

յ այլոց սրբոց եւ յորոհատ (ողջոյն) ի

nîâkîh¹ va âsânîh avârîk mînôy-

բարութենէ եւ ի դիւրութենէ ամենայն երկնաւո-

¹ Haugը nadûkîh կը կարդայ զոր Barthélémy bonté կը թարգմանէ. աւրեմն պէտք է niukîh լինի, քանի որ նոր լեզուին մէջ ալ ունիւք, نيكو, نيكو, نيكو:

ân-i vahisht¹. Va akhar, dîno dastôbarânö
 րաց դրախտի: Եւ յետոյ դենի դաստավարք

gûft aîgh.

(առաջնորդք) ասաց թէ

Drûst lipamman lak Vîrâf-i

Հաւատարիմ ծառայ (Աստուծոյ) դու Վիրաֆ

lanman Mâzdayasnân pêtkhambar; afat drûd

Տր Մազդեայց պատգամաբեր, եւ քո ողջոյն

yehevûnad lakich kolâ² mamanat

եկեսցէ ի վերայ (քո) զամենայն զոր դու

khadîtûnd, râstyîsh val lanman

ասուգեցեր՝ ռաստ (Հաւատեալ) մեզ

yemalelun. Akhar, valman Vîrâf gûft aîgh:

պատմեա: Ապա ինքն Վիրաֆ ասաց թէ

Fratûm gubîshn denman, aîgh gûrsakân

Նախ քան զսօսս զայս, քաղցելոց

va tîshnakân nakhûst khorishn yeha-

Եւ ծարաւեաց նախ խորակ (կերակուր) բեր-

bûntanö; va akhar pûrsishn minash kardanö

ցեն եւ ապա փոռոսիչ ի նմանէ առնելոյ

¹ Այս vahishtը (նպ. *بهشت*) որով դրախտ, արքայ-
 ու թիւն կ'իմանանք, կրնայինք *و* = *այ* արմատին հետեւ-
 ելով «վեհաստան» թարգմանել զի vahistը գերադրականն
 է *و* (vah = վեհ) ի. այն է «վեհագոյն» (*بهترین*),

² Սեմ. *كلّی، کلّ*:

kar farmûdanö. Akhar, dînô dastôbarân
 գործ հրամայեալիք: Յետոյ յենի յաստաւարք
 farmûd aîgh; khosh¹ va basîm¹.

հրամայեաց թէ Հաճոյ եւ բարի:

Va khôrishnô-i hû-pûkht² va
 եւ խորալիս (կերակուրս) շահաւորիստս եւ
 hû-bûî³, va khôrdîk va sard mayâ, va âs
 քարեքոյրս եւ խորալի եւ ցոռիտ ջուր եւ գինի
 âvôrtô.

բերին:

Afshân drônô yezbekhûnd⁴, va Vîrâf
 Նոբա սեղան զենին (կազմեցին) եւ Վիրաֆ
 vâj⁵ vakhdûnd, va khôrishn vashtamûnd va
 աղօթս արար եւ կերակուր ճաշակեաց եւ
 myazd râyînîd, vâj banâ gûft.
 փոխարէն շնորհաց՝ զաղօթից մնացորդն վճարեաց:

Va stâyishn-i Aûharmazd va
 եւ զգոհացողական աղօթս Ահարմազդայ եւ

¹ خوش و بسیم:

² Լաւ եփած, ինչ որ կը մեկնէ «ապս-խոր»-ին ալ ստոյգ կազմութիւնը իբր «անեփ» = ապս-խոր, եւ ոչ թէ او یخت (կախեալ), ինչպէս կ'իմանայ Հ. Պէյէնտին:

³ Նոյն կազմութեամբ = հոտաւէտ, բուրումնաւէտ:

⁴ «Աւելի ցարդաբէլ» նշանակութեամբ կը գնեն հեղինակք, բայց կարծեմ թէ «զենուլ» է բուն իմաստը V زنج օրմ. արմատէն:

⁵ «Վաճ»ը գոհաբանական աղօթք մ'է որոյ մէկ մասը կերակուրէն առաջ, մէկ մասը յետոյ կ'ըսուի:

amshaspandân, va sipâs¹-i Khordad va
ամշասպանդաց եւ զսպաս Խորդատայ² եւ

Amordad amshaspendân angârd va âfrîn-
Ամրդատայ³ հրեշտակապետաց ասաց եւ զօր-
gânô⁴ gûft. Azash farnûd aigh:

հնոսթիսն (մեռելոց) ասաց: Ապա հրաման ետ զի

Yâityûned dapîrô-i dânak va farzânâkô
ածցեն նսիս դիտուն եւ իմաստուն:

Afshân yâityûnd dapîr-i frasakht-i farzanak

Նֆա ածին նսիս կատարեալ իմաստուն (որ)

va levîn yetîbûnast; va kola maman
եւ առնթեր նստաւ եւ զամենայն զոր

Vîrâf gûft, drûst, rôshan va gû-vajâr⁵

Վիրաֆ ասաց, ուղիղ ռոշում (պայծառ) եւ բառացի

nipisht.

գրեաց:

¹ “Սպաս” ալ հոս գոհունթեան (سياس) ի տեղ առ-
նուած է:

^{2, 3} Առաջինը բուսոց, երկրորդը ջրոյ պահապան Ոսթ-
ներն են:

⁴ “Աֆրինկան”ը միշտ մեռելոց դիտաւորութեամբ
եղած աղօթքն է:

⁵ Gu (گو) = Խոսք, կամ աւելի ճիշդը՝ *Vâ-gu*, ար-
մատ “աս-եմ”ի, որ կուտայ *گویند* = ասել, եւ *گفتن*,
*V-gu*pt = guft. Հայերէնի մէջ մէկ արմատ մը կը տեսնեմ
ասոր համապատասխանող. “Գով” (գով—եմ) որ թէեւ
նշանակութեամբ մի քիչ հեռացած է, սակայն հիմը նոյն է.
“Գովք” կ’ըսուի, զ. օ. ամէն ներբողական խօսք: “Գով”ին
լծորդն է անշուշտ եւ “գոհ”ը: Իսկ “vajâr”ը որ եւ vazar

Քիչ շատ կանոնաւոր հայերէնով՝ իմաստը համառօտիւ սա է.

“Եւ վերացաւ հոգի Վիրաֆայ ի մարմնոյ իւրմէ եւ եհաս ի տեղիւն որ կոչի “Ճակատ-ի-Դատիկ”, այն է “Ճակատ դատաստանի”, ի կամուրջ որ կոչի “Ճինաւատ”, այն է “Ճանապարհ”: Եւ յեւթներորդումն գիշերի եկն եմուտ դարձեալ ի մարմին իւր: Յարեաւ Վիրաֆ որպէս թէ ի քնոյ ուրախ եւ զուարթ եւ լի բարի խորհրդովք:

Քորք նորա եւ վարդապետք օրինաց եւ ամենայն Մազդեայք որ անդ, իբրեւ տեսին զնա խնդացին յոյժ ուրախութիւն մեծ եւ ասեն. Ողջոյն է քեզ, Վիրաֆ, պատգամաբերդ մեր որ ի մեռելոց աշխարհէ եկիր հասեր այսր առ մեզ, յաշխարհ կենդանեաց, եւ խոնարհեալ երկիր պագին նմա:

Իբրեւ ետես Վիրաֆ, ընդ առաջ ել նոցա, երկիր եպագ եւ ասէ. Ողջոյն ձեզ ի Տեառնէ Աւհարմազդայ, յԱմշասպանդաց, ի Սրբոյն Զարադուհաշտայ Սրիթամանայ, ի Սրբոյն Սրուշայ, յԱթարայ Եզդայ եւ ի փառաց Գեների Մազդե-

(وزار) Եւ յորմէ $\text{وزارش} = \text{کدازش} =$ անցք, գործք, եղելութիւնք, եւն. զոր յետինք ըրած են $\text{بازار} =$ առեւտրական հրապարակ ուր տուրեւառի գործողութիւնք կը կատարուին. կը պատասխանէ մեր “վճար”ին, հարկէ. Եւ Գեներ, հարուցանել նշանակութեամբ: Որով gu-vajar կը լինի հարար վճարելով. իմա ճիշտ-ճիշտ ընթին դէպքէւ. այսինքն է բարոյի:

զանց եւ յայլոց սրբոց եւ յամենայն բարու-
թեանց երկնից:

Ասեն ցնա օրինականքն. Ողջոյն եւ քեզ,
Վիրաֆ, հաւատարիմ ծառայ Աստուծոյ, եւ
հրեշտակ (դեսպան) մեր Մազդեայցս. պատմեա՛
մեզ արդ զոր ինչ տեսերն եւ ստուգեցեր:

Ասէ ցնոսա Վիրաֆ. նախ քան ի խօսս
անկանել, թոյլ տուք ուտել ինչ զի քաղցեալ
եմ յոյժ եւ ծարաւի: Առաջի եդին նորա խոր-
տիկս համադամս եւ գինի եւ ջուր ցուրտ: Իբրեւ
կատարեաց ճաշակել՝ ասէ. Ածէք ինձ դպիր
իմաստուն եւ գիտուն որ եկն եւ նստաւ առաջի
Վիրաֆայ եւ զոր նայն ասաց՝ սա գրեաց յստակ
եւ անթերի:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

Afash aêûtûnô parmud nipishtanö, aîgh.

Եւնա այսպէս հրամայեաց գրել թէ

pavan zak-i fratûm lêlyâ li val patîrak

յ այնմ առաջում գիշերի ինձ ընդ առաջ

banâ inat Srôsh aharûbö va Atâro yêzatô;

եկն Սրուշ սուրբ եւ Աթար եղադ.

afash val li nasadman yedrûnd hômand,

նա (նոքա) ինձ ողջոյն ետուն

va gûpt aîgh: Drûst yâtund hômanih

եւ ասաց(ին) թէ բարեաւ եկիր

manih lak, Ardâ-Vîrâf, amatat hânuz¹
 որ Արտա-Վիրաֆ, զի դեռ

yâtûnd damân lâ yehevûnd.

Ժամանակն չէր (հասեալ)։

Li gûft; Pêtkhambar homanam. Va
 եւ ասաց. Պատգամբեր եմ եւ

akhar, pîrûzkar Srosh-aharûbo, va Âtarô
 յետոյ յաղթողն Արուշ-սուրբ եւ Աթար

yêzatô zak-i li yadman frâz vakh-
 եղադ զ իմ ձեռաց (կալեալ) ի վեր բար-

dûnd. Fratûm gâmpavan hûmat,

ձին։ Առաջին կամ² (քայլ) վասն բարի խորհրդոց

va dadîgar gâm pavan hûkht, va sadîgar

եւ երկրորդ կամ վասն բարի խօսից եւ երրորդ

¹ Հաւկ havandich կը կարդայ որ իւր անորոշ ստուգաբանութեամբ եւ իմաստով բոլորովին անպատշաճ է, մինչ hanuz (արդի լեզուին մէջ ալ هنوز) ըստ ամենայնի յարմար է տեղւոյս։

² Այս gam արմատը հայերէն երկու բառի մէջ կը տեսնենք. մէկը կամ ուղղագրութեամբ «կամաց կամաց» աշխարհիկ ասութեան մէջ, իբր դանդաղելով քայլերը (au pas)։ Մին ալ «գամ» գրչութեամբ «գամ քան զգամ» ոճաւոր ասացուածին մէջ, իբր հետ զհետէ (տճ. վարարայր, կիտէ կիտէ)։ «Գամագիւտ»ին «գամ»ին հետ շիրնար կապուիլ, զի հոս «կամ»(ք)ն է տիրողը եւ սորա համազօրն է բ (kam), ոչ թէ gam, եւ անհետեւ յիտի լինէր «գամագիւտ»ին մէջ քայլ, ինչպէս եւ «քայլ»ին մէջ կամք տեսնել։ Ուրեմն պ. gamին հոս ճիշդ պատասխանողը մեր «կամ»ն է։ Եթէ ուրիշ տեղեր ալ դործածուած է չեմ յիշեր, իսկ առ այժմ ծանօթները այդ երկու բառերն են։

gâm pavan hûvarsht, frâz val Chînûvat
 կամ վասն բարի գործոց, եւ ի վերայ ճինաւատ
 pûhal mad-hômanam-i kabed-pânâk-i
 կամքի հասի (որ վասն) յոյժ պահպանութեան
 amavând, Aûharmazd dâtô.
 արդարոց յԱհարմազդայ ստեղծեալ(է):

Amat val tamman frâz mad hôma-
 Յորժամ յայն տեղւոյ ի վերայ հասի
 nam, afam khadîtûnd zak vadardakân
 յայնժամ ես տեսի զայն արդար մեռելոց
 rûbân, amatshân yîn zak III lêlyâ-i nakhûst
 հոգիս որք զերիս գիշերս ողջոյն
 rûbânô pavan bâlînô-i tanu yetîbûnast,
 հոգիք ի վերայ բարձու մարմնոյ հանգչէր
 va zak-i gâsânîk gûbishn gûft. Ushtâ
 եւ զայս Գաթայի¹ խօսս ասէր
 ahmâi yahmâi ushta kahmaichîd²; aîgh;
 որ է

Niûk valman mano min zak-i valman
 Ձի բարի այր որոյ նորա
 niûkîh kadârcai niûkih. Afash
 բարութիւն զայլս առնէ բարի (երջանիկ): եւ նա
 yîn zak III shap zak and niûkîh
 զայն երիս գիշերս զոր անցոյց՝ երջանկու-

¹ gas, gatha = երգք օրհնութեանց:

² Աւետարան լեզուով է որոյ հետեւեալը պէտք
 թարգմանութիւնն է:

va âsânîh va khûbih mad
 Թիւն եւ դիւրութիւն եւ գեղեցկութիւն ճա-

yekavîmûnêd, cand hamâk niûkîh
 շահէր այնպէս համակ երջանկութիւն

zyash pavan stîh khadîtûnd cîgûn
 յոր նա ի կեանս վայելեալն էր. զիգոյն (որ-

gabrâ-I mano vad pavan stih
 պէս) այր որ մինչ ի յաստի¹ կեանս

yehevund, azash âsântar va basîmtar
 էր նմա դիւրութիւն եւ խնդութիւն

va khûramtar yehevund.
 եւ ուրախութիւն էր:

Pavan aûshbâm-i sadîgar, valman
 Ընդ արշալոյսն երրորդ (ի աւուր) այն

rûbânô-i aharûbâno yîn aûrvar
 հոգիք արդարոց (սաւառնէին) ի մէջ բուսակա-

bôî-i cîgûn harvist bô-i
 նաց թողարկեալն զի գոյն (որպէս) ամենայն թոյր

basim, zyash pavan zîvandakân pavan
 զուարճալի յոր նա ի կենդանոյթեան հասո-

vînîk madam vazlûntô; va zak bôivad min
 տեւեօք զմայլէր եւ այն բոյր ի

¹ Աստի, աստիք = astih, stih = آست = ետութիւն, գոյութիւն, կեանք, աստի աշխարհ:

rapîtûpîntar rûno min nîmak-i Yazdân
 Ի հարմար կուսէ Ի կողմանէ Եզդանայ
 bana yâtûnêd.

Գայր:

Afash zak-i nafshman dînô va zak-i
 Եւ նորա Իւր զեն եւ

nafshman kûnishnô kanîz¹ kerp-i niûk,
 Իւր Գործք (Իբրեւ) կոյս Ի կերպ բարի

pavan khadîtantano-i hûrust [aîg pavan
 Ի տեսանել բարեբոյս Իմա՛

frârûnîh rûst], yekavîmûnâd; fraz-
 հասակաւ բարձր երեւէին ցցուն²

pêstan, [aîgash pêstân lakhvâr yetîbûnast-i],
 ստեամբք Իմա՛ ստինք յետս կոյս ամրացեալ

dil va jân dost; manosh kerp
 սիրտ եւ հոգի գրաւող որոյ կերպարանք

aêtûnô rôshân cîgûn dîd hû-
 այնպէս ոռջան զիգուն (որպէս) Ի տեսանել հա-

dôshaktar nikirishn avâyeshnîktar. Va pûrsîd,
 ճոյ (եւ) Ի հայել ցանկալի: Եւ եհարց

zak-i aharûbâno rûbâno min zak kâni
 այն արդարոյ ոռնող (հոգին) յ այնմ կուսէ

¹ Haugը զարմանալի է որ ամենածանօթ (کنیز = կոյս, աղջիկ)ը մէկդի ձգելով անգոյ կամ երկբայելի kanik ընթերցուածի վը կը յարի:

² Այս «ցցուն» ածականը գաղափարը կը մերկացնէ մեր «ծիծաղին» որ անտարակոյս լծորդն է «ցիցի»:

aigh: lak mano hômanyih va mano nap-
թէ գու ուլ Ես եւ որպիսի ռք

shman hômanyih manum akaraz pavan zivan-
իցես, իմ բնաւ ի կեցի-

dakân stih, hîc kaniz nyukuktar va
դմնեաց աշխարհի երբէք աղջիկ վայելչագոյն եւ

hû-cîhartar kerp min zak-i lak la khadî-
գեղեցկագէտ կերպ քան զքեզ չէք տե-

tûnd.

սեալ

Azash paskhan¹ dâd zak-i napshman

Աշա պատասխանի ետ թէ Ես սեփական քո

dînô va zak-i napshman kûnishno [aîgh,
դեմ եւ քո սեփական գործք (եմ) իմա՛

li kûnishn-i lak hômanam, yûvân-i

Ես գործք քո եմ, ուլ երիտասարդ

khûp mînishn i khup gûbishn-i khup kûnishn-i
բարեխոհ, բարեխօս, բարեգործ,

khûp dîno]. Kâmak va kûnishnô-i lak-râ, amat
բարեդէմ: կամօք եւ գործովք քովք ահա

li aêtûno mas va shapîr va hû-bôî

Ես այդգոյն (այսպէս) մեծ եւ ընտիր եւ յարեքոյր

¹ Այս բառը սովորաբար pasukh (پاسخ) կը կարդա-
ցուի, այլ անթերի ընթերցուածով paskhan ալ է. եւ
որովհետեւ հ.յ. «պատասխան» պահուած է, այս տիպը
չկորսնցնելու համար երբեմն ալ paskhan ձեւը պահեցինք
իբր համառօտը «պատասխան»ի:

va pîrûzkar va avîbêsh¹ hômanam
 եւ պէրոզկէր (յաղթող) եւ անվիշտ եմ

cîgûn lak medammûnêd. Maiman
 զիգուն (որպէս) դու տեսանես: քանզի

lak pavan stih gâsân srûd avat
 դու ի կեանս դաթայս երգեցեր, եւ դու

mayâ-i veh yezbekhûnd, avat âtâsh pâh-
 ջրոյ վեհի զոհս մատուցեր, եւ դու զկրակն պահ-

rîkht²; avat gabrâ-i aharûbo shinâyîmd
 պանեցեր եւ դու զայր բարի մեծարեցեր

mano min arîk fraz mad, mano min
 որ ի հեռատունի եկեալ, որ ի

nazdîk. Amat li farpîh yehevûnd hômanam,
 մօտուստ: Թէպէտ ես յոյր էի,

avat farpahîtar kard hômanam; va amat
 այլ դու յօրագոյն արար (զիս) եւ թէպէտ

li niûk yehevund hômanam, avat niûktar
 ես լաւ էի, այլ դու լաւաւ

kard hômanam; va amat arjânîk
 գոյն արար (զիս) եւ թէպէտ արժանաւոր

yehevûnd hômanam, avat arjânîktar
 էի այլ դու արժանաւոր եւս

¹ Avîbêsh = ابى بيش = ابى بيش = ապա-վիշտ =
 առանց վշտի, առանց վիրաց:

² Ի բայէս pahrikhtano = پهر-زیدن = զգուշանալ,
 պահել, պահպանել:

kard hōmanam; va amat pavan gâs-i
 արար (զիս) եւ թէպէտ ի գահն
 cashmakân yetîbûnast hōmanam, avat
 երեւելեաց նստէի այլ դու
 cashmakîshtar yetîbûnast hōmanam; va
 յերեւելի եւս (գահ) նստուցեր (զիս) եւ
 amat bûrzishnîk yehevûnd hōmanam; avat
 թէպէտ քարն էի, այլ դու
 bûrzishnîktar kard hōmanam. pavan denman
 եւս քարն արար (զիս). շնորհիւ այն
 hûmat va hûkht va hûvarsht-i lak
 բարի խորհրդոց եւ խօսից եւ բարի գործոց (զոր)
 varzîd.

դու կատարեցեր:

Lak gabrâ-i ahrûbo akhar min lak
 Զիս մարդիկ արդար յետոյ քան զքեզ
 yezbekhûnd, pavan zak-i Aûhar-
 պաշտեցենց ջ որչափ (պաշտեցենց) զԱւ-
 mazd dêr yazishnîh va hampûrsakîh [amat
 հարմազդ յազիւ եւ խնդրուածովք իմա՛
 dêr damân Aûharmazd-râ yezbek-
 ի ժամանակի (յորում) զԱւ հարմազդ պաշտի-
 hûnishn va hampûrsakîh-i frârûnô vâdû-
 ցեն եւ մեծարանս ուղղուի՞նք եւմբ գնի-
 nîh]. Âsânîh azash.
 ցեն: Խաղաղութիւն հուսկ ապա:

Նոյնը բուն հայեցի ոճով՝

Եւ բանք զոր ասացն Վիրաֆ էին օրինակ զայս:

“Յառաջնում անդր գիշերի ընդ առաջ եկին ինձ Սուրբն Սրուշ եւ Աթար Նղաղ, ողջոյն ետուն եւ ասեն. Ողջոյն է, Վիրաֆ, չեւ էր հասեալ դեռ ժամանակ գալոյ քո այսր: — Պատասխանի ետու եւ ասեմ. Վասն պատգամաց երեք առաքեցին զիս այսր: Ապա կալան զձեռանէ իմէ եւ յուղի անկաք եւ յերիս գամս որոց առաջինն ի բարի խորհուրդս հայեր, երկրորդն ի բարի խօսք եւ երրորդն ի բարի գործս, հասաք ի ճինաւատն կոչեցեալ կամուրջ, ձգեալ յԱւհարմազդայ ի պաշտպանութիւն արդարոց: Անդ յայնժամ տեսի զհոգիս որ այն ինչ եկեալ անդր, զերիս գիշերս ողջոյն շուրջ զմարմնովքն իւրեանց գեգերէին¹ եւ զՎաթայս զայս երգէին:

“Երանի՜ որ ի բարեաց իւրոց գիտէ մասն եւ այլոց հանել”:

Ուրախ էր նա զգիշերսն զայնոսիկ եւ ի հաճոյս եւ ի վայելս կայր որպէս երբեմն ի մարմնի:

Եւ ի վաղիւն երրորդի աւուր սլանայր ընդ դալարիս հոտաւէտս զուարճագեղս յորս երբեմն

¹ Ըստ Մազդեզանց մեռելին հոգին երեք գիշեր մարմինին քովէն չհեռանար: Առաջին գիշերին իւր բարի կամ չար խորհուրդներուն հաշիւովը կ'զբաղի, կ'ուրախանայ կամ կ'տխրի անոնց չափուն համեմատ: Երկրորդին՝ կենդանութեանը բերնէն ելած խօսքերուն, երրորդին՝ կատարած գործերուն վերլուծութիւնը կ'ընէ: Զորրորդ առաւօտուն է որ Ալպուրզ կը բարձրանայ, անտի ալ ճինաւատ կամուրջը կը հասնի ուր վերջապէս կ'որոշուի իւր վիճակը:

զմայլէր ի կենդանութեան եւ սիքն քաղցրաբոյր ի հարաւոյ կուսէ շնչէր, անտի ուր Եզդանն (Աստուած) էր: Եւ հաւատք իւր եւ գործք երեւէին նմա իբրեւ կոյս մի գեղեցիկ, բարձրաբերձ եւ ցից ստեամբք, պայծառ եւ գեղեցիկ ի տեսանել եւ ամենեւին ցանկալի:

Եհարց յայնժամ հոգին զկոյսն զայն թէ ո՞վ եւ ո՞րպիսի ոք իցես դու, զի չէք իմ բնաւ ի կեանս տեսեալ կոյս գեղեցիկ քան զքեզ:

Պատասխանի ետ կոյսն, — Հաւատք քո եւ գործք քո եմ ես, ո՞վ դու որ զբարիս խորհէիր յամենայն ժամ, զբարիս խօսէիր եւ զբարիս գործէիր եւ հաստատուն էիր ի հաւատս. նմին իրի ահա զիս տեսանես այսպէս մեծ, վեհ, բարեբոյր, խրոխտ եւ անվիշտ: Զի դու հանապազ, մինչ կենդանիդ էիր, երգէիր զգաթայս, պաշտօն տանէիր ջրոյ, զգուշանայիր կրակի եւ բարի առնէիր եկելոց առ քեզ արդարոց, եթէ ի հեռաստանէ եւ եթէ ի մօտուստ: Յոյր էի ես ապաքէն, այլ դու յօրացուցեր եւս զիս. լաւ էի եւ ի լաւագոյն անդր շրջեցեր, արժանաւոր՝ եւ յաւելեր եւս յարժանիս իմ, երեւելի էի փառօք, այլ եւս առաւել բարձրացուցեր դու զիս: Եւ այս ամենայն եղեւ զի դու չդադարեցար ի բարիս խորհելոյ՝ խօսելոյ եւ գործելոյ:

Ապա զիս այսուհետեւ, յետոյ քան զքեզ, պաշտեսցեն մարդիկ ցորչափ պաշտենն զԱհարմազդ ի յաւիտեանս ժամանակաց: Ապա խաղաղութիւն:

Ե Զ Ր Ա Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն

Ինչպէս կը տեսնուի՝ պահլաւ կարգաւորութիւնը չէ այն զոր կը տեսնենք յունական ողորկ թարգմանութեանց եւ ինքնագիր այլ ընտիր գրուածոց մէջ, եւ զոր փոփոխած ենք բուն հարազատ հայերէն նկատել եւ կոչել:

Բոլորովին օտար ալ չէ, կը հասկցուի, այլ խոտորմունք բաւական շատ են թէ դասաւորութեան եւ թէ համաձայնութեան մէջ, այնպէս որ շարագրութիւն մը որ նոյն տիպի վրայ յօրինուած ըլլայ՝ կրնանք վճռողաբար ըսել թէ հայերէն չէ, բուն հայերէնի ոգիէն օտար է, կամ շատ շատ՝ խակ է: Չկան անոր մէջ մտքի ճկուն ոլորումները, նուրբ նուրբ հայեցուածքները, վերբերութիւնները, երանգները, պատկերները եւ այլն որ գերազանցապէս մշակեալ մտքի մը եւ լեզուի մը արտագրութիւնը միայն կարող են լինել: Բարբարիկ պահլաւ ազգէ մը, որչափ ալ տիեզերածաւալ լինէր իր ազդեցութիւնը, մտամշակութեան այդ աստիճանը չէր կարելի սպասել:

Աղքատ միտք, աղքատ լեզու, աղքատ գրչութիւն եւ անկատար արտայայտութիւն: Մինչ հայերէնի մէջ, թէ ինքնագիր եւ թէ թարգմանական, այնպիսի կատարելութիւն՝ նրբութիւն՝ փափկութիւն եւ բազմոճակ վերբերումներ գունագեղումներ եւ թափանցիկ թա-

ղանձներ կը նշմարենք որ մտքի եւ լեզուի բարձրագոյն զարգացմամբ միայն կրնան մեկնուիլ:

Արդ ուստի է այս զարգացումը թերտաշ պարթեւաց հարեւան լեռնական ժողովուրդի մը (Հայուն) մէջ: — Ահա հոս է որ քրիստոնէութիւնը իւր բարերար դերին մէջ կը փայլի: Ս. Գրոց եւ Եկեղեցւոյ Հարց թարգմանութեան մեծ գործն է որ հայ լեզուն կ'առնէ կը մալէ, կը կակղէ, կը կերպաւորէ, եւ կուտայ անոր այն տիրական եւ վերջնական ոգին եւ դրոշմը որ կը տեսնենք եւ կը հիանանք: Առանց այս վերջին աշխատութեան, մանաւանդ գիւտի գրոյն, անկարելի էր որ ժողովուրդի ցրիւ եւ անհաղորդակից հատուածներուն մէջ գործածուող տեղական կոշտ եւ աղքատիկ բարբառիկները որ գաւառէ գաւառ եւ կ'ենթադրեմ թէ գիւղէ գիւղ իսկ անհասկանելի էին՝ կանոնաւոր միութիւն մը կազմէին եւ բաւական լինէին զարգացման ստորին կարգի վրայ կեցող ժողովուրդի մը առօրեայ թանձրագոյն պէտքերէն մի քիչ վեր ո՛ր եւ է գաղափար յայտնելու:

Յոյն մտքի եւ Ս Գրոց յունական ճարտարապետութեան փոխադրութիւնը եղաւ այս հրաշքը գործողը:

Ապացոյց որ հայ լեզուն չունէր տակաւին իւրուրոյն դասաւորութեան կանոնաւոր ընթացք մը եւ դրութիւն՝ այն հարազատ կարգաւորութիւնը կը տեսնենք յունարէնին որ գրեթէ նոյնութեամբ ի հայ հանուած է: Ա'րսենք “գրեթէ” լինելու հայ լեզուին իւր ոգին տուողը մի

միայն յունարէնը չէ այլ ասորականն ալ մաս
ունի ատոր մէջ, նոյն իսկ Տուրանականն ալ եւ
դեռ մեզ անձանօթ հնագոյն տարերք, առանց
մոռնալու բուն Երանականը որ անբաժան մասը
կը կազմէր անշուշտ ընթացիկ dialecteներուն:
Այնպէս որ յոյնին հետ ընթացակցութիւնը
կատարեալ լինելով հանդերձ կը պատահին
դէպքեր յորս կը զատուին իրարմէ, իւրաքան-
չիւրը իւր սեփական ոգւոյն անսալով: Հայ
կարգաւորութիւնը կ'օրինակէ ուրեմն յունականը
ցորվայր չհակառակիր սա իւր բնիկ եւ վաղըն-
կալ հանգամանաց, իսկ երբ ընդ առաջ ելլէ
պարագայ որու հետ չկրնար հաշտուիլ հայ
լեզուի ոգին կամ թէ այլապէս կը թելադրէ
ճաշակը, նա յայնժամ իւր բնիկ բերմանը կը
հետեւի:

Ասոնց վրայ փոքր նմոյշ մը տուած էինք
“Կոչնակ”ի 1919 Յունիս 9 թիւին մէջ, աւել-
ւորդ է հոս կրկնելը¹:

Իրաւ է Ս. Գրոց թարգմանութիւնը ամէն
լեզուով ալ մեծ երկիւղածութեամբ եւ զգու-
շաւորութեամբ կատարուած է, բառ առ բառին
ուշ դնելով ըստ կարի, այլ ոչ մէկը հայուն
հետ բաղդատութեան կրնայ դրուիլ ոճի եւ
դասաւորութեան տեսակէտով: Ամէն մէկը
իւր ինքնուրոյն կաղապարն ունի որմէ դուրս
չկրնար ելլել, միայն հայն է ինչ որ կը տեսնէ

¹ Հետաքրքիր ընթերցողաց դիւրութեանը համար յար-
մար դատեցի, սակայն, դնել զայն գործոյս վերջը, իբր յաւե-
լուած:

առջեւը՝ նոյնը իսկութեամբ եւ նոյնութեամբ
կը հանէ:

Օտար հայագէտներն ալ նշմարած են հայե-
րէնի այս մասնաւորութիւնը:

„L'Evangile“, *կ'ըսէ* Meillet, „a pu être traduit du grec littéralement, avec maintien presque absolu de l'ordre des mots du texte grec, sans que l'aspect de la traduction diffère gravement de celui des ouvrages arméniens originaux“¹.

Ի՞նչ մարմի հետեւցնել ասկէ, եթէ ոչ
թէ նոյն իսկ ինքնագիր արտագրութիւնք ալ
յունական տիպի ազդեցութեան տակ են եւ չէր
կրնար այլապէս լինել, քանզի անոնք ամէնքն ալ
յետ կամ ընդ թարգմանութեան Ս. Գրոց յո-
րինուեցան եւ ոչ առաջ: Ագաթանգեղոսի եւ
Բուղանդայ լեզուին վրայ վայրապար այնքան
խօսուեցաւ եւ գրուեցաւ. անկարելի էր անոնք
նախապէս հայերէն գրուած լինէին, քանի որ ոչ
լուսաւորչի եւ ոչ Մեծին Ներսիսի օրով լեզուն
դեռ ստացած չէր իւր վերջին դասական կեր-
պաւորութիւնը որ թարգմանչաց գործը պիտի
լինէր: Եւ արդէն գրութեան ոճը եւ ողորկ հայ-
կաբանութիւնն ալ չմատնանշեր Աստուածա-
շընչեան արուեստը:

Գողթան կամ թուելիաց ըսուած հատա-
կոտորներուն համար ալ չեմ հաւատար թէ
Խորենացիին աւանդածին պէս ճիշդ ու ճիշդ ու

¹ Gr. comp. de l'Arm. classique, էջ 103.

բառականն ըլլան մեզ հասած նմոյշները. հայ-
րենասէր քերթողահայրը չեմ տարակուսիր թէ
թարգմանաբար կամ թարգմանութեան հաւա-
սարազօր սրբագրութեամբ անցուցած է մեզ
զանոնք: Առ այդ, նոյն իսկ այդ հստուածներուն
ներքին վերլուծութիւնն ալ բաւական պիտի
լինէր մեզ համոզելու, քանզի հոն ալ պիտի
տեսնենք թէ տիրող կարգը օրէնքը՝ դաշնաւո-
րութիւնը համակ յունական է, այսինքն կանո-
նաւոր՝ կոկ եւ ողորկ լեզու մը եւ ոչ թէ Ասիա-
կան հին եւ աղքատ եւ անիմանելի dialecte մը:

Ապա ուրեմն յոյն միտքը եւ խօսքն է որ
մեծ ձուլարանը եղաւ հայ լեզուն կերպաւորելու:
Գրոց գիւտով Ասիական բիրտ եւ անյարիր թո-
թովանքներէ հաղիւ ազատագրուած մտաւորա-
կաններու համար ինչ մեծ բախտաւորութիւն
եղաւ յունական լեզուի պէս նուրբ՝ ճկուն՝ կա-
տարեալ, յղկեալ տիպարի մը փարիլը որմէ
լիաբուռն քաղեցին առին ինչ որ կը պակսէր
իրենց: Այնպէս դիւթած թովուած եւ այնչափ
էին յափշտակուած այս գեղեցիկ եւ ճոխ լե-
զուաւ որ, կրտսեր խակերէն ոմանք մինչեւ իսկ
լեզուին հին խորանիստ հիմունքն անգամ խախ-
տել փորձեցին յոյնին աւելի եւս նմանելու հա-
մար, օրինակ իգական սեռի եւ ոյր հոլովներու
տարադէպ փորձերը: Արդար չափը մի միայն
Սահակայ եւ Մեսրոպայ եւ անոնց անմիջական
աշակերտաց գրուածոց եւ թարգմանութեանց
մէջ կարելի է գտնել: Այնպիսի ճարտարու-
թեամբ փոխադրած են ասոնք յոյն սերմերը հայ

անդաստանին մէջ որ այլ եւս օտարութեան նշմար չէ մնացած, բերքը զուտ հայ եղած եւ ուռճացած է, ի բաց առեալ տեղ տեղ մի քանի խորթ բոյսերը որ սպրդած են եւ որք ընդհանրութեան մէջ նշանակութիւն չունին:

Եթէ յունարէնին վրայ այսչափ կը պնդենք, վասն զի հին աշխարհի ընթացիկ լեզուաց մէջ ոչ մի լեզու կար հաւասարող յունարէնի ճոխութեան՝ կատարելութեան: Քաղաքակիրթ աշխարհի լեզուն էր ան զոր Ալեքսանդր Մակեդոնացին մինչեւ ի ծագս ծանօթ աշխարհաց տարաւ: Նուրբ արտայայտութեանց անբաւական եւ բարբարոս էին անոր քով ամէն ուրիշ լեզուները բաց ի թերեւս Սանսկրիտէն որ սակայն ոչ ծաւալած էր եւ ոչ իսկ ծանօթ:

Մեր լեզուին կազմակերպութեանը մէջ, ինչպէս ըսինք վերը, Ասորականն ալ կարեւոր մաս մ'ունի զոր մասնագիտաց կը թողում պարզել եւ լուսաբանել, ոչ թէ բառամթերքի տեսակէտով որ բաւական մշակուած է, այլ Համաձայնութեան եւ Շարահասութեան որ մեր ներկայ նիւթը կը կազմէ, եւ որ լեզուին կուտայ իւր ճարտարապետական վերջին դրոշմը:

Գոհացուցիչ վերլուծութիւն մը մինչեւ հիմա դեռ տեսնուած չէ այս հայեացքով, եւ սակայն ամենակարեւորն եւ ամենահետաքրքրականը պիտի լինէր: Որչափ մեզ նշմարել կարելի եղաւ, շատ բարդ եւ շատ բազմակողմանի տեսանք հայ խօսքը, եւ որչափ ալ յունարէնի հետեւած, իբր հիմ եւ տիպար, այլ կրաւորա-

կան հպատակութեամբ ճշուած ձուլուած չէ, պահած է իւր սեփական ինքնութիւնը եւ իսկութիւնը, ըսենք Ոգին զոր ժառանգած է անդրադոյն դարերէ եւ հանգամանքներէ: Յունական թարգմանութեանց բաղդատութիւնը շատ լաւ ի վեր կը հանէ այս ոգին եւ ինքնօրինութիւնը:

Հայերէնի մէջ ի հաշիւ առնելու մէկ տարր մ'ալ Տուրանականն է, թուրք ըսուած հին եւ շատ տարածուած բարբառը: Թէ երբ եւ ինչ պարագայից բերմամբ Հայերը շփում ունեցած են Տուրանեան ժողովրդոց հետ, դա մի առանձին ինդիւի է պատմական որ անշուշտ պիտի լուսաբանուի, բանասիրական իրողութիւնը սակայն հաստատապէս կը ցուցնէ թէ հայ լեզուն ոչ սակաւ ազդուած է Տուրանականէն իւր ինչ ինչ կազմական եւ բացատրական ձեւերուն մէջ:

Ասոնց վրայ պիտի գանք մի առանձին տեսութեամբ:

Ամփոփելով ուրեմն, իբր վերջաբան կ'ըսենք. Հայ լեզուին բառամթերքին մէջ տիրող տարրը Երանականն է, մինչեւ հիմա ճանչցուածներէն դատելով՝ $\frac{1}{3}$ ի համեմատութեամբ, մինչ միւս $\frac{2}{3}$ ները կը բաշխուին Յոյնի, Ասորիի, եւ աւելի հին յարաբերութեանց ելլելով՝ Տուրանականի եւ այլ մեզ քիչ ծանօթ կամ անծանօթ այլ եւ այլ բարբառներու վրայ:

Իսկ քերականական կարգաւորութեան մէջ տիրական շեշտը տուողը Յոյնն է. ան է որ քե-

րած քերթած յղկած կանոնաւորած է լեզուն.
 կամ այլ իմն ըմբռնմամբ՝ Ատաղձի մատակա-
 րարները բաղմազան, այլ վերին ճարտարապետը
 նրբաժիտ եւ նրբախօս Յոյնն է: Այս եզրակա-
 ցութեան տարաւ մեզ մեր փանաքի ուսումնա-
 սիրութիւնը:

Յ Ա Խ Ե Լ Ո Ւ Ա Ժ

Ա¹.

Առաջին աչքի զարնող կէտը որ օտար հայա-
գիտաց ալ ուշադրութենէն վրիպած չէ, շարա-
դասութեան համանմանութիւնն է ընդ յոյնին:

Այս համակերպութիւնն այնչափ զգալի
այնչափ ակներեւ է որ, ոչ թէ մի քանի նա-
խադասութիւններ՝ պարբերութիւններ՝ պատա-
հաբար, այլ ամբողջ հատուածներ՝ գլուխներ
ծայրէ ի ծայր կը տեսնես որ նոյն եւ նման կ'եր-
թան բացի մի քանի շեղումներէ: Եւ այս շե-
ղումներն ալ կամ լեզուին աւելի հնուց հաս-
տատեալ կերպաւորեալ ոգւոյն բերմամբն է որ
կ'ըմբոստանայ նոր տրւչութիւններու, կամ
իմաստի լուսաբանութեան եւ կամ ճաշակի
տարբերութեան պատճառաւն է: Այս ուղղու-
թեամբ չորս աւետարաններն ալ բաղդատած եւ
զանազանութիւնները նշանակած եմ:

Այս հայայատուկ մասնականութիւնը մէկ-
դի առնելով, մնացած ընդհանուր կարգը ամե-

¹ «Թարգմանիչք եւ Հայ լեզուն» գրութենէն. Կոչ-
նակ. Յունիս 9, 1917:

նեւին նոյն է, մինչ կրնալ ըսել թէ յոյն հա-
մաձայնութիւնն է որ ի հայ հանուած է հայ
բառերով: Արդ՝ ո՞ր գլուխը, ո՞ր հատուածը որ
կ'ուզես, ընտրելով չէ, այլ առաջին հանդիպած
էջը եւ բաղդատէ, պիտի իսկոյն համոզուիս որ
հայը յոյն եւ յոյնը հայ է:

Մեր այն շատ մը քերականական ձեւեր
եւ յեղաշրջութիւններ անուան տակ ճանչցած
եւ աւանդած գեղեցկութիւնները որ այնքան
ախորժ կ'ընծայեն մեզ, ոչ այլ ինչ են բայց
եթէ նախատիպին հայացի ցոլացմունքը:

“Եւ ահա աստղն զոր տեսին յարեւելս՝
առաջնորդեաց նոցա մինչեւ եկն եկաց ի
վերայ ուր էր մանուկն” (Մատթ. Բ, 9):

Ինչպէս կը տեսնուի, հոս ի վերայ նախա-
դրութիւնը առանց խնդրոյ մնացած է որով եւ
աւելի գեղեցիկ. բայց մերահնար չէ այս զեղ-
շումը, յոյն բնագրին մէջ ալ վասն զի լռած է
այդ խնդիրը: Յունագէտ ընթերցողաց նեղու-
թիւն խնայելու համար կը գնենք բուն textը:

Καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνα-
τολῇ, προῆγεν αὐτοὺς, ἕως ἐλθὼν ἔστη ἐπάνω
οὗ ᾧ τὸ παιδίον.

Սոյն կարգը կը պահէ նաեւ լատինը՝

Usque dum veniens staret supra ubi
erat puer.

Նոյնը շատ լաւ տուած է նաեւ անգլ.ը՝

Till it came and stood over where the young child was.

Գաղղ.ը որովհետեւ իր ձուլածոյ կարգէն
չկրնար շեղել, յայտնի համարձակ կը դնէ լուծ
տարրը՝

Jusqu'à ce qu'étant arrivé sur le lieu
où était le petit enfant, elle s'y arrêta.

Գարձեալ՝

“Եւ ամենեցուն, որ ի ժողովրդեանն էին,
աչք ի նա հայէին” (Ղկ. Գ, 20):

Տես ինչ գեղեցիկ միջանկեալ յարաբե-
րականով մը յատկացուցիչ եւ յատկացեալ
իրարմէ զատուած են. բայց հայերէնի յատուկ
կարգաւորութիւն մը չէ այս, այլ զի բնագիրն
այնպէս ունի՝

*Kaì πάντων ἐν τῇ συναγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ
ἦσαν ἀτενίζοντες οὐτῷ.*

Ճիշդ այս կարգաւ է եւ լատինը՝

*Et omnium in synagoga oculi erant
intendentes in eum.*

Նոր լեզուները, իրենց վերլուծական ուղ-
ղութեամբ, այս քերականական ճշգրութիւնը
չեն կրնար պահել:

Գաղղ.ը ըսած է՝

*Et les yeux de tous dans la syna-
gogue étaient fixés sur lui.*

Եւ անգլ.ը

And the eyes of all in the synagogue
were fastened on him.

—

Տեղս շներեր օրինակները բազմապատկե-
լու. հաստատելու էական կէտը մեզ համար սա
է որ մինչ այլք կը թարգմանեն՝ մերը կը փո-
խադրէ բնագիրը ուր ուրեք որ կարելի կը տեսնէ:
Բայց կան ալ տեղեր, ուր ինչպէս ըսինք, լե-
զուին ոգին կ'ընդգրկմանայ եւ հարկ կը դնէ
այլապէս կարգաւորելու, հոս ալ ծնունդ տալով
նոր եւ այլ գեղեցկութեանց:

Ա՛ռ Ղուկասու Ա՛. Գլխոյն նախաբանը, զոր
օրինակ: Չորս առաջին համարները ամենաճիշդ
նշնութեամբ յունակարգ են. հինգերորդը միայն
կը խոտորի եւ խոտորումն ալ յարաբերական
ձեւին վրայ է որ հայուն յատուկ է իսկ յոյնն ոչ,
ինչպէս առիթ պիտի ունենանք յետոյ տեսնելու:

Արդ՝ այս համարն ունի՝

“Զի ծանիցես զբանիցն որոց աշակեր-
տեցար զճշմարտութիւն” (Ղկ. Ա, 4):

Յոյնը՝

ἵνα ἐπιγνῶς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων
τὴν ἀσφάλειαν.

Որ է՝

Զի ծանիցես զորոց ուսար զբանիցն
զճշմարտութիւն:

Բայց այս կարգը հայերէնի ոգւոյն օտար է, յարաբերեալը պէտք է որ կանխէ զյարաբերականը, ուստի թէ իմաստը հանգչեցնելու եւ թէ բնիկ հայկականին հարազատութիւնը պահպանելու համար հիանալի դիրք մը տրուած է միջանկեալին: Լատինն ալ ճիշդ հայուն կարգը եւ ձեւը կը պահէ:

Ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditas es, veritatem.

Ուրիշ մանրամասնութիւններ:

Բ.

Յունարէնի մէջ այլ, բայց, սակայն, զի եւ այլ սոցին սակի շաղկապները խօսքին սկիզբը չեն դրուիր, այլ միշտ ուրիշ բառէ մը կամ գոնէ յօդէ մը ետքը կուգան, մինչ հայերէնի մէջ միշտ նախադաս են, օր.

“Ջի ոչ է ծառ բարի որ առնէ պտուղ չար” (ՂԿ. Զ, 43):

Յոյնը կ’ըսէ՝

Ոչ զի է ծառ բարի արարող պտուղ չար:

Οὐ γάρ ἐστι δένδρον καλὸν ποιοῦν καρπὸν σαπρόν.

“Քանզի եւ ես այր մի եմ կարգեալ ընդ իշխանութեամբ”:

Յոյնը՝

Kaì γὰρ ἐγὼ — եւ քանզի ես . . . :

“Եւ իբրեւ երեկոյ եղեւ . . .” (Մատթ. ԻԷ, 57):

Ὁψίας δὲ γενομένης (երեկոյ եւ իբրեւ եղեւ):

Գ.

Յունարէնի մէջ ածականը գոյականին սովորաբար նախադաս է, հայերէնի մէջ սովորաբար յետադաս, մանաւանդ երբ բազմաձևանկ են, պահելով հանդերձ կարգի կատարեալ ազատութիւն ըստ տեղւոյն եւ պարագայի:

Դ.

Բարդութիւնք շատ նուազ չափով գործածուած են: Ուր որ յոյնը բարդ բառով մը կուտայ՝ հայը կը տարրալուծէ, կը պարզէ զայն շատ անգամ եթէ տեսնէ որ բարդութիւնը մթութիւն պիտի բերէ կամ կը հակառակի հոյակապ ճաշակին:

Որով յոյն *περιεβλέπετο* կ'ըլլայ շուրջ հայէր, ոչ թէ շրջահայէր:

Εἰσελθὼν մտեալ ի ներքս,

ոչ թէ ներամտեալ՝

παραλαμβάνει — առնու ընդ իւր.

καὶ διαπεράσαντες — եւ իբրեւ անցին
յայնկոյս.

եւ ոչ թէ փոխադրեցան.

περιβραμόντες — ընթացեալ աշտր անդր.

ἀπεδήμισε — Կնաց ի տար աշխարհ:

Ե.

Երբեմն ալ սակայն յոյն բարդի մը վայել-
չակազմ հայ բարդով մը կը պատասխանէ՝

πρὸς τὴν σκληροκαρβίαν ὑμῶν — վասն
խստասրտութեան ձերոյ.

πρωτοκαθεδρίας — նախաթոռս.

συνανακειμένος — թերահաւատք, սա-
կաւահաւատք:

Զ.

Յունարէնի մէջ ընդունելութեան գործա-
ծութիւնը սովորական է, մինչ հայերէնը շատ
քիչ չափաւ կը գործածէ այս ձեւը, իր սովո-
րականն է յարաբերականով եւ դիմաւոր բայով
տալ ճիշդ, ինչպէս է Երանականը եւ ինչպէս են
արդի եւրոպական լեզուները:

Ἦσαν γὰρ οἱ ἐρχόμενοι καὶ οἱ ὑπάγοντες
πολλοί,

որ տառացի պիտի դառնար.

էին զի եկողքն եւ գնացողք բազումք:

Այլ հայ թարգմանիչը տես ինչ գեղեցիկ դարձուած կուտայ.

“զի էին բազումք որ երթային եւ գային”:

Դարձեալ՝

Յոյնը կ'ըսէ τὸν ἀποστείλαντά με (զառաքողն զիս),

իսկ բուն հարազատ հայերէնով՝

“զայն որ առաքեացն զիս”:

Καὶ τινες τῶν ἐχει ἑστηχότων (եւ ոմանք անդ կացելոց).

“եւ ոմանք յորոց անդն կային”:

Է.

Յունարէնի մէջ երկայն եւ բազմավանկ բառեր շատ են, բայց որովհետեւ դիւրասահ են՝ խրթնութիւն եւ տգեղութիւն մը չեն ընծայեր, մինչ հայերէնի հնչականութեան մէջ այս երկայնութիւնները անտանելի պիտի դառնային: Ուստի մասնաւոր խնամք մը կը տեսնուի ըստ կարի կարճ եւ դիւրալուր բառեր յօրինելու որով շատ անգամ բնագրէն ալ ազդու եւ գեղեցիկ կ'իյնայ հայերէնը: Օր.

“Ոչ գայ արքայութիւն Աստուծոյ
խտրանօք” (ՂԿ. ԺԷ, 21):

Յոյնը կանգնաչափ μετὰ παρατηρήσεως
կը դնէ:

Դարձեալ՝ Յոյնին ἀποδοχίμασθῆαι եօթն-
վանկեանը կարճ խոտել կամ անարգելով կը
վճարէ:

Սոյնպէս եւ՝

καταχυριεύουσιν — տիրեն.

κατεξουσιάζουσιν — իշխեն.

ἐπαναστήσονται — յարիցեն.

ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον — որ թարգ-
մանի:

Ը.

Իմաստի ուժգնութեան՝ ճշդութեան եւ
բնականութեան մասին մերը յոյնէն շատ աւելի
բարձր է: Խօսքին բերումը եւ ըմբռնման գի-
տակցութիւնը կը վկայեն ասոր: Յոյնին մէջ մի
եւ նոյն նախատիպ կաղապարին մէջ ձուլելու
կաշկանդում մը կայ, թէեւ ոչ նոյն չափով օր-
չափ կը տեսնուի նորակազմ լեզուներու մէջ:
Հայերէնը այս մասին շատ աւելի ազատ է, քայլ
առ քայլ իմաստին եւ հոգւոյն կը հետեւի քան
նախագոյն որոշուած կարգ ու շարքին: Եւ զայս
կը պարտի նա իւր ժառանգած հնագոյն աղ-
բիւրներուն, ազդուելով մերթ երանականէն,
մերթ Տուրանականէն, եւ մերթ եւս մեզ դեռ

անծանօթ մնացած հեռաւոր հնութիւններէն
որոնց հետ նախապատմական շփումներ ունեցած
է անդադար եւ երկար: Օր.

Յոյնը կ'ըսէ.

καὶ οὐδὲ φαγεῖν ἡδύχαιρου, որ տառաքար
պիտի գար — եւ ոչ իսկ ուտել ժամանէին:

Ճիշդ է իմաստը կը հասկցուի, բայց անջիղ
եւ անզօր: Ա՛ռ հիմա հայերէնը, տես ինչ կեն-
դանութեամբ առաջի դրած է.

“Եւ հաց անգամ չժամանէին ուտել”
(Մարկ. Զ, 31):

Եւ ուրիշ տեղ նոյն ուժգնութեամբ.

“Մինչ զի եւ հաց եւս ոչ ժամանել
ուտել նոցա”:

Որովհետեւ խնդրոյն էական մասը հաց
ուտելն է, ան յառաջ կը դասէ հայ թարգ-
մանիչը, անոր շուրջը կը կեդրոնացնէ ուշա-
դրութիւնը, որովհետեւ ասկէց աւելի criterium
չկրնար ըլլալ ժամանակի անձկութիւնը ցոլաց-
նելու:

Սոյնպէս եւ

Δότε αὐτοῖς ὕμεις φαγεῖν (Տուք դոցա
դուք ուտել):

Հոս ալ շատ թոյլ եւ անջիղ է խօսքը:
Խնդիրը ոչ այնքան տալու՝ որքան որուն կողմանէ
տրուելու վրայ է: Ար հրամայէ Տէրը աշակերտ-

ներու՛ն՝ որ իրենք տան ինչ որ ունին, որպէս զի ասդին անդին չիյնայ ժողովուրդը: Այս իմացողութեամբ է որ հայ թարգմանիչը ամէն բանէ առաջ “Դուք” ով կ’սկսի:

“Դո՛ւք տուք դոցա ուտել”:

Հատ նշանակալից է նաեւ հետեւեալը:

“Ամենայն որ արձակէ զկին իւր, առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա շնալ” (Մատթ. Ե, 32):

Յոյնը մեղկաբար եւ գրեթէ պատմակա-նօրէն “տայ նմա շնալ” ով կը գոհանայ: Հայը բաւական չսեպեր յանցանքը պարսաւելը, այլ բուն պատճառը ձեռք կ’առնէ եւ կը դատապարտէ մատնանշելով՝ նա տայ նմա շնալ:

Թ.

Ուր որ յունարէնի մէջ բառը սեղմ եւ բազմիմաստ է, զոր չկրնար հայը նոյն կազմով տալ, կը նախընտրէ տարածաբար, իմա մի քանի բառով տալ իմաստը քան անախորժ եւ անսովոր բարդութեանց դիմել: Օրինակ ըլլայ մեզի որ անպատճառ օտար բարդի դիմաց բարդ մը հանելու մարմաջն ունիիք:

“Եւ ամենայն ժողովուրդն կանխէր ընդ առաւօտն առ նա” (Ղկ. ԻԱ, 38):

Ուր ստորագծուած խումբը յունարէնին մէջ ὥρῃρῃς մէկ բառով կուտայ:

Դարձեալ երբ Յոյնը կ'ըսէ՝

“Եւ հետի յամենայն քաղաքաց համըն-
թանային անդր”:

Տես ինչ վառ, ինչ կենդանի աչքիդ առ-
ջեւ կը դնէ հայը այս շարժումը “խուռն ըն-
թանային” բացատրութեամբ:

Այսպէս շատ տեղեր:

Ժ.

Ասոր հակառակը երբեմն ալ յոյնին մէկէ
աւելի բառերով բացատրածը հայը կը յաջողի
մէկ կարճ, կոկիկ, պարզ կամ բարդ բառով
մը տալ:

λίθου βολήν — քարընկէց մի.

φωναῖς μεγάλαις — մեծաձայն.

Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων — բայց ի
միաշաբաթուն.

βραδεῖς τῇ καρδίᾳ — հեղգասիրտք.

βόσκοντες τοὺς χοίρους — արածողք
զխոզս խոզարածք.

ἔχουσιν φύλλα — տերեւալից, եւն:

ԺԱ.

Հայերէնի մէջ ինքն, իւր, նա, այն, նոյն
եւն. դերանուանց զանազանութիւնը մեծ ճշդու-
թիւն կը մտցնէ խօսքին մէջ, մինչդեռ յունա-

րէնի մէջ միշտ մի եւ նոյն $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$ ը, սեռի զանա-
զանութիւն ըլլալով հանդերձ, շատ անգամ
թէ շփոթ կը ձգէ խօսքը եւ թէ ձանձրանալի կը
դառնայ:

“Եւ ի մտանել ի փառս իւր” (ՂԿ
ԻԳ, 26):

Յոյնը կ’ըսէ $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$ որ իւրին եւ նորաին
մէջ կը ծփայ:

“Ինքն իսկ Յիսուս եկաց ի մէջ նոցա”:

Յոյնը երկուքին համար $\alpha\upsilon\tau$ արմատը կը
գործածէ:

$\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ $\tau\acute{\omega}\nu$ $\mu\alpha\theta\eta\tau\acute{\omega}\nu$ $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$ — աշակերտօքն
իւրովք.

յոյնը՝ աշակերտօքն նորա ալ կը հասկցուի:

$\xi\delta\omega\chi\epsilon\nu$ $\alpha\upsilon\tau\eta\nu$ $\tau\tilde{\eta}$ $\mu\eta\tau\rho\acute{\iota}$ $\alpha\acute{\iota}\tau\tilde{\eta}\varsigma$
եւ զնէ ց մայր ներա կամ իւր:

Տես հայ թարգմանիչը ինչ յաջողութեամբ
կը փարատէ ամէն երկդիմութիւն եւ յստակա-
բար կ’որոշէ դէմքերը:

“Եւ աղջիկն տարաւ եղ մօր իւրում”
(Մարկ. Զ, 29):

ԺԲ.

Հայերէնի հրաշալի առաւելութիւններէն
մին ալ եղած է տեղ տեղ բնագրին մօլթ կամ

շփոթ կէտերը մեկնողաբար տալ, այնպէս որ ուր
որ նոր թարգմանութիւնները նօտր գրով յաւե-
լուածներու դիմած են բացայայտութեան համար,
հայ թարգմանիչը այն նոյն հարկը շատոնց զգա-
ցած եւ այնպիսի ուղղութիւն մը տուած է իւր
բացատրութեանց որ ո՛րեւէ եկամուտ յաւե-
լուածի պէտք չէ ձգած:

Օրինակ.

Յոյնը կ'ըսէ.

Եւ յելանելն նոցա ի նաւէ իսկ եւ իսկ
ծանեան զնա:

Հոս այնչափ ալ յստակ չէ թէ ո՞յք էին
ճանչցողները, տեղացիք թէ ուրիշները: Անոր
համար ալ նորերը կ'աւելցնեն.

Անգլ. the people knew him.

Գղղ. մէկ տիպը. les gens le reconnurent.

բայց աս ալ բաւական յստակ չգտնելով, ուրիշ
տիպի մը մէջ, ceux du lieu, կ'ըսէ: Լատինն ալ
յոյնին կը ձայնակցի: Հիներուն մէջ միայն հայն
է որ ստոյգ աներկբայելի իմաստը կուտայ.

“Եւ իբրեւ ելին ի նաւէ անտի՝ իսկ եւ
իսկ ծանեան զնա արք տեղւոյն սյնորիկ”:

Դարձեալ՝

Յիսուս այսահար պատանի մը կը բժշկէ,
դեւը կ'ելլէ բայց սաստիկ կը ցնցուի հիւ-
անդը, մինչեւ կարծել իսկ ոմանց թէ մեռաւ:

Ահա յոյն բնագրով Աւետարանչին խօս-
քերը.

καὶ ἐγένετο ὥσεί νενκρὸς.

եւ եղեւ իբրեւ զմեռեալ:

Բայց այնչափ ալ յայտնի չէ թէ ո՞վ, հիւանդ տղան թէ դեւը, թէպէտ այս երկրորդ ենթադրութիւնը անտեղի է, սակայն եւ այնպէս խօսքը հեռի է յստակ լինելէ:

Ասոր ի դարձան գղղ.ը կը վանէ դերանունը եւ կը դնէ enfant,

et l'enfant devint comme mort.

Անգլ. Հինն ալ (Authorized version) յոյնն մթութիւնը կը շարունակէ, բայց Նորին մէջ (Revised version) ուշադրութեան առնուելով այս կէտը կը լուսաբանէ.

and the boy became as one dead.

Մինչդեռ հայը ասոնցմէ դարեր առաջ բացայայտութեամբ այս պէտքը տեսեր եւ ըսեր է.

“Եւ եղեւ պատանեակն իբրեւ զմեռեալ”:

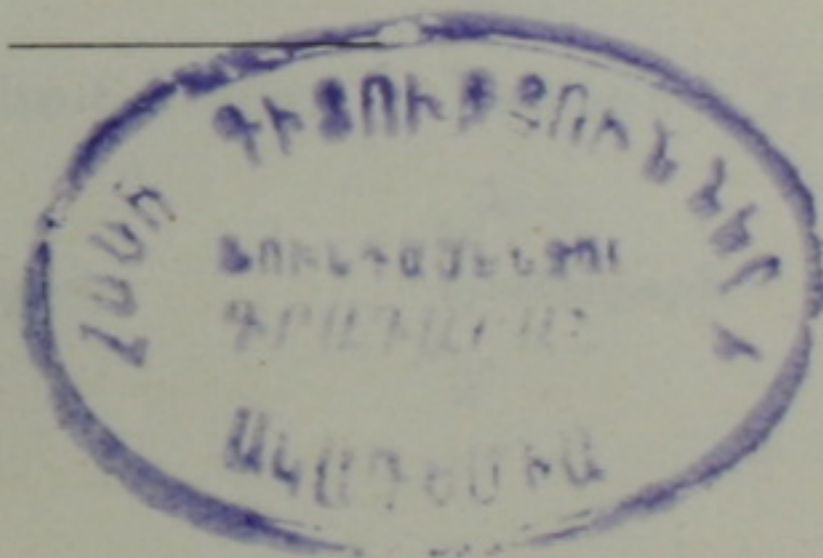

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ա Ց

	Էջ
Երկու խօսք	5
Յառաջարան	7
ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ — Պարսկերէն լեզու	11
ԳԼ. Ա. — Փարսի կամ Հին Պարսկերէն	12
ԳԼ. Բ. — Չանդիկ կամ Զէնտ	24
ԳԼ. Գ. — Փէհլէվի, Փաղէնտ, Զեւարիշ	30
ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ — Հայ-Երանական Համեմա-	
տու թիւնք	40
ԳԼ. Ա. — Ընդհ. հայեացք	40
ԳԼ. Բ. — Հնչական հանգամանք	43
Յօդ. Ա. — Փէհլ. հնչումները	48
Յօդ. Բ. — Հայ հնչումները	45
ԳԼ. Գ. — Տառազննու թիւն	49
Ա. Բաղաձայնք	49
1. բ, պ, փ	50
2. գ, կ, ք	52
3. դ, թ, տ	53
4. ճ, չ, ջ	53
5. ծ, ձ, ջ	55
6. զ, շ, ս	55
7. լ, ն, ո (ր)	55
8. լ, ղ	55

	Էջ
Բ. Չայնաւորք	57
1. Յ անորոշ	57
2. Ի	64
3. Աւ	65
4. Եւ	69
5. Ու	72
6. Իւ	74
7. Ա, Ե, Է, Ը, Ի, Ո	76
Պահաւահայ ձայնաշրջութիւնք	80
ԳԼ. Դ. — Քերականական համեմատութիւնք	85
Յօդ. Ա. — Անուն (գոյական)	85
1. Բաղադրեալք	88
2. Ածանցք	89
3. Բարդութիւնք	93
Յօդ. Բ. — Ածական	95
— . Սաստկութեան աստիճանք	96
Բ. Թուականք	96
1. Բացարձակ	97
2. Դասական	97
3. Հաւաքական	98
4. Բաշխական	98
5. Մասնական	98
Յօդ. Գ. — Դերանուն եւ դիմորոշ յօդեր	99
Յօդ. Դ. — Բայ	105
Յօդ. Ե. — Նախադրութիւն, Մակ- բայ, Շաղկապ, Չայնարկութիւն	111
ԳԼ. Ե. — Համաձայնութիւն	113
Ա. Տէր բայի եւ բայ	113

Բ. Յատկացուցիչ եւ յատկացեալ	116
Գ. Ածական եւ գոյական	116
Դ. Խնդրաբանութիւն	119
ԳԼ. Զ. — Շարահասութիւն	119
ԳԼ. Է. — Չեւք եւ դարձուածք	127
ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ — Պահլաւ գրականութեան	
Նմոշներ	133
ԳԼ. Ա. — Արտա-Վիրաֆնամակ	134
ԳԼ. Բ. — " "	146
ԳԼ. Գ. — " "	153
Լեզրակացութիւն	163
Յաւելումած	171
Ցանկ նիւթոց	187
Ուղղելիք	191

ՈՒՂՂԵԼԻՔ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
8	23	տառելով	տառերով
20	32	ուղղադրու թիւնն	ուղղագրու թիւնն
83	2	بهزار	بهزاد
88	6	Բաղադրեալք	Բաղադրեալք
94	22	داروستد	دادوستد
104	26	խօսիւղ	խօսիդ
107	10	اش گفت	اش گفت
109	6	می رویم	می رویم
113	13	رنان	زنان
116	9	Jazishn-i Jezdan	Yazishn-i Yezdan
125	17	پلیش	پدیش
130	16	օլաճաքըն	օլաճաքըն
137	2	نا	نا

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹԻՐԵԱՔԵԱՆՏԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. ԿԱՐՆԱՄԱԿ (ԱՐՏԱՇԻՐ ԲԱԲԱԿԱՆ)

Թրգմ. պահլավ բնագրէն: Բաղմալեզուեան Տպարան
Բաամաջեանի: Փարիզ 1906: 8°, էջ ԻԲ + 137:

2. ՇԱՀՆԱՄԱԿ (ՖԻՐԴՈՒՍԻԻ)

Թրգմ. պարսիկ բնագրէն: Արաքս Տպագրական Ըն-
կերութիւն: Նիւ Եօրք 1909: 8°, էջ X + 82:

3. ԱՏՐՊԱՏ (ՄԱՐԱՍՊԱՆՏԱՅ ԱՆԴԱՐԶ)

Թրգմ. պահլավ բնագրէն: Արաքս Տպագրական Ըն-
կերութիւն: Նիւ Եօրք 1909: 8°, էջ 42:

4. ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԶԵՂԾՈՒՄՆԵՐԸ

Ներսո Տպարան, Նիւ Եօրք 1917: 8°, էջ 63:

5. ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԱՂԱԶԱՓՈՒԹԻՒՆ

Արմէնիա Տպարան, Նիւ Եօրք: 8°, էջ 102:

6. ՊՈՒԱԼՈՅ (ԱՐՈՒԵՍՏ ՔԵՐԹՈՂԱԿԱՆ)

Թրգմ.: Նիւ Եօրք 1919: 8°, էջ 52:

7. ԱՐԻԱՀԱՅ ԲԱՌԱՐԱՆ, ՆՈՐՈԳ տԵՍՈՒԹԵԱՄԲԷՔ ԵՆ յԱԼԵԼՈՒԱԾՈՎՔ:

Մխիթարեան տպարան, Վիեննա 1914: 8°, էջ 390:

8. ԿՕԼԷՍՏԱՆ (ՍԱԱՏԻ)

Թրգմ. պարսիկ բնագրէն: Արմէնիա տպարան,
Նիւ Եօրք 1920: 8°, էջ Ե + 227:

9. ՀԱՅ-ԵՐԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

Մխիթարեան տպարան, Վիեննա 1922: 8°, էջ 192:
